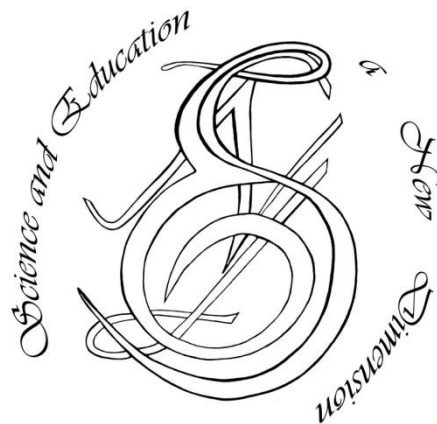

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

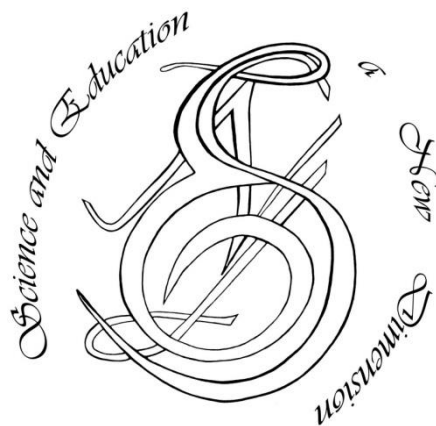
e-ISSN 2308-1996

VI(27), Issue 168, 2018

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27>

Humanities and Social Sciences

www.seanewdim.com

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

ART.....	7
Amateur art as a scientific problem	
<i>G. V. Zu.....</i>	<i>7</i>
CULTUROLOGY.....	11
Stylistic peculiarities of decorative and applied art of Ukrainian Cossacks	
<i>V. M. Pishchanska.....</i>	<i>11</i>
ECONOMICS.....	15
Просторово-економічне зонування розвитку туристичної галузі країни	
<i>Н. В. Бошота.....</i>	<i>15</i>
Стратегічні пріоритети державної системи підтримки підприємництва в регіоні (на прикладі Закарпатської області)	
<i>В. В. Міца.....</i>	<i>19</i>
Особливості менеджменту оптимізації ефективності роботи персоналу в сучасних економічних реаліях	
<i>Г. Й. Юркевич.....</i>	<i>23</i>
HISTORY.....	26
Реформи фінансової системи Російської імперії в оцінках підприємця і мецената В. О. Кокорева	
<i>С. Ч. Мамояню.....</i>	<i>26</i>
Археологічні дослідження як сенс життя (Микола Макаренко)	
<i>Н. А. Німенко.....</i>	<i>31</i>
Historical re-enactments in tourist practices and politics of memory	
<i>I. S. Posokhov.....</i>	<i>35</i>
MEDICAL PSYCHOLOGY.....	38
Особливості фізичної підготовленості кваліфікованих легкоатлетів з мотивацією уникнення невдач	
<i>Д. Л. Нечипоренко, Л. С. Фролова, Ю. О. Петренко.....</i>	<i>38</i>
Research of Achievement Motivation in Neurotic and Stress-related Disorders	
<i>N. B. Zhiyenbayeva, B. B. Beisekeyeva, A. E. Abdrakhmanov, O. B. Tapalova.....</i>	<i>42</i>
Особливості репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз	
<i>О. В. Журавська.....</i>	<i>46</i>
PHILOSOPHY.....	50
До проблеми специфіки соціального мислення в контексті глобалізаційних трансформацій сучасного суспільства	
<i>С. Р. Гаєвська.....</i>	<i>50</i>
The Philosophy of positivism in economic science	
<i>А. Р. Курьчок.....</i>	<i>53</i>

ART

Amateur art as a scientific problem

G. V. Zub

Kharkiv National Pedagogical University named G. S. Skovoroda, Kharkiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: gregozby@gmail.com

Paper received 27.04.18; Accepted for publication 05.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-01>

Abstract. In the article, based on the analysis of scientific researches, the content of the concept "amateur art" is revealed, its relationship with the notion "artistic amateur", with professional art and folklore is explored. It is shown that amateur art functions in the field of amateur; the division of the sphere of art into a professional and amateur is connected with the process of division of labor; amateur art developed in parallel with professional art and folklore; it belongs to folk artistic creativity. It is proved that modern fashion on the musical repertoire of amateur groups determines the volume of the musical market of show business; a characteristic feature of modern pop amateur art is the joint creative activity of amateurs and professionals.

Keywords: *amateur art, head of the instrumental amateur group.*

Introduction. The sociocultural transformations taking place in Ukrainian society, the integration of the state into the European community, lead to the reform of the national higher education, in particular the professional training of future music teachers in pedagogical educational institutions. According to this, the problem of training future specialists in the field of pop performance, management of instrumental pop amateur groups is relevant. This direction of professional examination corresponds to one of the areas of professional activity of a specialist in musical art.

A brief review of publications on the thesis. The analysis of scientific works gives the grounds for the conclusion about the significant contribution of scientists to the study of various aspects of the problem. The conceptual foundations of the professional training of future teachers of musical art in the system of higher pedagogical education (V. Draipika, O. Myhailychenko, O. Oleksyuk, G. Padalka, O. Rostovsky, O. Schoslovakova and others) are developed. The content of professional study of orchestral conductors in higher educational institutions of culture and arts are found (L. Ginzburg, R. Davydyan, V. Deinega, M. Kanershtein, M. Kolesa, Yu. Loshkov, G. Makarenko, V. Tekidach, I. Polskaya, Y. Sverlyuk, etc.). Some researches are devoted to problems of pedagogical management by musical instrumental groups: folk instrumental ensemble - A. Bulgarian; children's wind orchestra team - O. Nezhensky, Ya. Sverlyuk; Student musical group - V. Lebedev, I. Marinin, L. Pankov, T. Plyachenko; amateur artistic collective - O. Kargin, N. Slobodyanyk, M. Sokolovsky, F. Solomonyk, V. Chabanny. However, the preparation of future masters of musical art for work with pop instrumental amateur groups was not the subject of scientific research.

The goal of the article - is to clarify the scientific content of the concept of "amateur art", to outline its boundaries, to comprehend its essence in order to actualize the problems of preparing future masters of musical art for leadership amateur instrumental groups.

Materials and methods. The following methods were used: analysis, synthesis, comparison, definition, identification of semantic blocks and ideas, generalization, modeling for the definition of initial theoretical and methodological positions.

Results and discussion. In pedagogical, socio-psychological studies significant material on the activities of amateur teams is accumulated. However, the scientific analysis of many issues on amateur art faces insufficient development of the fundamental and theoretical aspects of this phenomenon.

Consider the scientific content of the concept of "amateur art," beginning from the etymological analysis of the word "amateur". I. Sreznevsky, dates the words "amateur - amateur" back to the XI century, referring to the ancient monument "Pandect Antioch on 19th century 17. Voskresenskago Novoierusalimskago mon. "(Monastery) and considers them in the sense of "love, to be inclined" to anything [12, p. 33]. An Explanatory Dictionary of the Ukrainian language defines the word "amateur" as "one who is willing to do something, loves in something; amateur (at 1 meaning). / The one who deals with something not as a professional; amateur (at 2 meaning)" [3, p.38].

In the question of the time of the emergence of artistic amateurism, we rely on the research of well-known scholars F. Prokofiev, E. Smirnova, and Y. Kulikov, who argue that, since the era of social division of labor, artistic life has been divided into artistic production and artistic consumption, and artistic activity on professional and unprofessional, that is amateur. We share the point of view of scientists that from this period the amateur art begins. Isolation of space for the development of personality, its individuality, free creative activity is the historical achievement of civilization development of culture. Y. Kulikov believes that amateur art is a "social and cultural correlation of professional art. Professionalism and amateurism, complementing each other appropriately, form two poles of limited appropriation of activity based on the social division of labor" [2, p.59].

Scientific research in the field of philosophy, art studies, pedagogy, sociology, and psychology is devoted to the theory and history of amateur art. Problems of amateur art in the Ukrainian art studies were not relevant for a long time; this direction was studied in separate works.

Only in the 20 years of the 20th century in the history of Soviet art, there were works on amateur art. At this time a mighty social factor in aesthetic transformation of life was seen in the amateurish activities of the working class. Amateur creativity was carefully analyzed by well-known art historians (A. Bakushinsky, A. Piotrovsky,

B. Asafiev, and etc). B. Asafiyev, expressing his opinion on the national principle in art, offered to separate artistic amateur from folklore [1, c. 122]. This view is quite appropriate for understanding the amateur art and its boundaries.

At the same time there were the first organized forms of amateurism. Normative documents of Soviet power contributed to the active creation of a large number of amateur circles, various ensembles (duets, trios, quartets), orchestras of folk instruments (accordion orchestras), etc.

Gradually, the identification of amateur artistic creativity with activities that are not limited by the social division of labor, led to the abandonment of the term "amateurism". The artistic amateurism of the proletariat since the middle of the 20th century has been consolidated by the name "artistic amateur". It was intended not only to emphasize social homogeneity and the mass of proletarian amateurism, but also its connection with revolutionary events and Marxist ideology.

The concept of "artistic amateurism" and "artistic amateur", their boundaries are ambiguously interpreted in current scientific research. Researchers consider the interconnections of these concepts to be different, but do not consider them identical. N. Mikhailova notes that "... under the apparent clarity of the concepts of" artistic amateur "and" amateur art, "they do not belong to those which are unambiguously understood by all in practice and do not have clear links with the terminological traditions of a particular science or sciences " [5, p. 36].

In defining the concept of "artistic amateur", some authors limit it to the process of artistic creativity, others - deduce beyond the boundaries of artistic culture. A. Myhailyk states that "artistic amateur art is not only an occupation of people by art. It is also an activity aimed at raising the general cultural and artistic and aesthetic level of education of the people; the form of the rest of people, the filling of free time, communication, support emotional and moral optimism, as an individual, and entire groups and groups; finally, the form of manifestation of the festive mood of people" [4, p. 134-135]. In this definition, there is the interpenetration of certain attributes of amateur performances with some specific and non-specific functions of amateur art, which does not allow to obtain a coherent idea of artistic amateur performance.

Reasonable approaches to the definition of the concept of "artistic amateur" are found in the works of T. Baklanova, A. Kargin, N. Mihailova, E. Smirnova and others. They are contain an analysis of the relation in this concept of processes of artistic production and artistic consumption, which are realized in leisure activities. On the basis of the above, it can be argued that artistic amateur activities are not limited to amateur art as a sphere of artistic production, but also includes various types of artistic activities.

The theoretical comprehension of the concept of "artistic amateur" as a social and artistic phenomenon begins from the 60-ies of 20th century. The philosophers (A. Vartanov, A. Yegorov, P. Ryumin, etc.) and art critics (V. Vasilenko, L. Yemelianov, A. Sokhor, and others) address the analysis of its problems. From the philosophical point of view, the category of "amateur" is defined as an internally deterministic activity, that is, an activity that is not imposed externally, but determined by the internal needs, interests, desires of the individual. Thus, amateur action is a means of unregulated manifestation of person-

ality, a condition of human development. It is an objective and one of the highest values for both man and society as a whole.

Convincing is the point of view of F. Prokofiev and Y. Sokolovsky, who relate the emergence of amateur with the formation of the Soviet state, considering it to be the product of the socialist system [11, p. 89]. The main result of the study of amateur issues during this period was the recognition of its relatively independent component of culture, which differs from professional art, and from traditional folk art.

The study of whole content of concept "artistic amateur activities" and tangible gaps in the theory of amateur art, compel researchers, in particular, A. Kargin, Y. Kulikov, A. Mazaev, to address the issues of the essence of artistic amateurism, its boundaries, aesthetic originality of mass forms. The closest approach to their solution is Y. Kulikov, who expresses the opinion that amateur art is not localized by the "third space of art" and has the right to be seriously investigated by scholars.

The collective works of ukrainian scholars played a positive role in the creation of new concepts of amateur art. V. Noyiychuk suggests his understanding of this phenomenon, which considers that "it defines itself not formally, but meaningfully - as a sociocultural phenomenon of free choice of activity" [8, p. 317]. Some interest for us is also the study of Y. Petrov about the philosophical and aesthetic aspects of the development of an amateur subject, from the point of view of which he considers artistic amateur as a manifestation of amateur in the art [9].

We that amateur art functions in the field of amateur (in the broad sense of the word) and do not agree with the authors, who consider artistic amateur phenomena to be narrower than amateur performances, reduce it to the level of "home" forms of amateur performance. We believed that such a view is generated by the idealization of artistic amateurism, which took place under socialism.

An important direction in the study of the essence of amateur art is its relationship with professional art and folklore.

It should be noted that during the 20th century amateur art developed alongside professional (academic) forms of performing and traditional (folklore). The birth of amateur instrumental performances, the flowering of various ensemble-orchestral forms of its functioning in Ukraine was caused by the creativity of talented instrumentalists and its substantial support by state institutions. Through their active organizational and artistic and creative activities they were able to raise amateur art to a new level of performance and to bring it closer to a professional.

Research of amateur folk instrumental performance of Ukraine, its forms, priority trends and trends are reflected in the scientific researches of well-known domestic and foreign scientists R. Bezugloy, A. Gumenyuk, V. Gutsal, P. Ivanov, O. Ilchenko, O. Kargina, V. Lapchenka, Y. Loshkova, Y. Yutsevich, Y. Bezpyatova and etc.

It could be concluded that the historiographical analysis of the concept of "amateur art" suggests that the division of art into professional and amateur, which is associated with the process of division of labor. Amateur art developed in parallel with the professional, on the one hand, and folklore - on the other. It belongs to folk art, where, as in folklore, the subject of artistic activity is not a professional, but a person engaged in creativity in his free time and does not receive material rewards for it.

Unlike folklore, amateur art is an unconventional socio-cultural form of folk art.

The conclusion that artistic amateurism, unlike professional art, has its main purpose of educating amateurs, and not the public, has led to increased attention to its pedagogical problems. Among the significant number of works in this direction, one can identify the monographs of Y. Sokolovsky and F. Solomonik, in which the theoretical questions of amateur art are considered.

In pedagogical studies of I. Arkhangelskii, L. Braginsky, D. Braslavsky, V. Volkov, A. Korotyev, V. Kuznetsov, E. Mishchuk, A. Nizhynskyi, B. PENCHUK, amateur performances are most often considered in the context of socio-pedagogical problems. The close connection between the development of amateur art and education in Ukraine has been studied in the following areas: extracurricular education of adults (Sunday schools); activities of public cultural and educational organizations in raising the general culture; preparing future music teachers to lead pop groups in extracurricular work.

Modern fashion on the musical repertoire of amateur groups determines the volume of the musical market of show business, which is growing sharply. This process is relevant for research in the field of art pedagogy. In the works of such scholars as B. Brilin, Y. Stepnyk, O. Sapozhnik, Y. Cherenkov, O. Shishov, G. Shostak and etc. It is noted that the prevailing need of present youth is pop music. It should be noted that older people have an interest in listening and performing jazz, pop music of various styles.

So far, the problem of improving future specialists in the field of musical variety art is considered to be researched a little in musical pedagogy. Some issues are highlighted: the issues of amateur performances in various variety groups (A. Koroteev, V. Kuznetsov, V. Matuk, E. Mishchuk, B. PENCHUK), the question of pop art in the plane of its multi-genre and style (A. Batashev, V. Kuznetsov, O. Sapozhnik, G. Shostak, E. Fedorov), the issues of development of creative personality and personality in the conditions of pop art (N. Drozhzhina, D. Mechik), the question of using "Technical Ways of Learning" in musical-pop preparation (O. Polyakova), aspects of the culture of personality in the context of the influence of music mass genres (G. Shostak.), pedagogical problems of the future specialist training in musical variety performances (T. Vasiliev, L. Norinsk, Y. Stepniak). As for the preparation of the leaders of amateur pop groups, some aspects of this problem were developed in master's theses: M. Filipchuk, D. Babich. However, the preparation of future masters of musical art for work with pop instrumental amateur groups has not been the subject of scientific research.

However, this direction is relevant, since the pedagogical role of both the music teacher and the head of the amateur instrumental group is of special social significance. The teacher, the manager who has the performance variety skills, or competent in the field of music, first of all directs his activities to the formation of musical tastes of adolescents on examples of high-art works within this genre. He has to perform variety work not only himself on a high-quality, highly artistic level, but also to be able to improve the performance of students, orchestras, ensembles, to be able to develop their hearing and art of intonation. In addition, as recommended by O. Polyakov, he should stimulate their creative activity, the initiative in the

search for the interpretation of works performed, independence, the need to communicate with music of other genres (folk and classical) [10, p. 75].

A characteristic feature of contemporary amateur instrumental art is the joint creative activity of amateurs and professionals, which contributes to the implementation of complex virtuoso works, expands the concert repertoire of the groups. Professional artists perform the main parties, and amateur singers relatively simple parties; at the same time, the team carries out important educational activity, has the ability to perform musical works on a high professional level.

It should be noted that a significant part of the repertoire of contemporary amateur groups is their appeal to the variety, its best samples. Such scholars as G. Padalka, O. Schlokokova consider it expedient to use contemporary musical specimens of high quality, which have aesthetic potential in school curricula.

It should be noted that the field of musical variety is a rather diverse, multi-style and multi-genre phenomenon, which has many positive characteristics, which knowledge contributes to solving actual general-pedagogical, general-aesthetic and special tasks: qualitative transformation of musical tastes and needs of both students and future specialists, preparing them for the perception of more complex, deeper and more serious music, the disclosure of its creative-improvisational potential. At the same time mastering pop music art not only complements and extends the content of musical education, but also contributes to the revitalization and revival of the learning process [1: 3].

In modern Ukraine, according to the Decree of the President of Ukraine dated 23.10.99 No. 1387/99 "On All-Ukrainian Review of Folk Art" [9], reviews of amateur groups take place in the regions, and then the best teams perform in Kyiv at the National Palace of Culture and Arts "Ukraine" and they are entitled "Reporting concerts of the regions of Ukraine". According to the Regulation approved by the Decree of the Ministry of Culture and Arts of Ukraine dated 06/26/1999 No. 415 and its amendments (Order of the Ministry of Culture of Ukraine of 11.10.2013 No. 968), the permanent amateur groups are awarded the title "folk (exemplary) amateur group (studio) "For the active creative activity in preserving, developing and promoting the culture of the Ukrainian people, both in Ukraine and abroad, high artistic level and performing skills, active educational and educational work among the members of the collective, participation in the organ the idea of leisure activities of the population [provisions]. This indicates a significant state attention to amateur creativity.

Festivals of oven and pop music are regularly held in Ukraine. For example: Melitopol festival of oven and pop music "Tavriyskiye antimoni" (19-20.05.2017, where about 700 participants take place 30 orchestras from 10 cities of Ukraine competed), the festival "Horizons of jazz" in Kryvyi Rih (more than 25 groups, among them - ensembles, orchestras, big bands, quartets, trio, etc.), the International Festival of jazz music in Odessa (more than 30 collectives), etc.

Nowadays, the education of variety programs is received at many colleges of culture and arts, music schools, music academies and universities in specialization "Music Art". These are: School of Culture and Arts named after M. D. Leontovich (Vinnitsa), Musical Col-

lege named after M. I. Glinka (Dnipropetrovsk), Music College (Kryvyi Rih), Music College (Mariupol), State Music College of D. V. Sichynsky (Ivano-Frankivsk), National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, State College of Pop and Circus Arts (Kyiv), State Institute of Culture and Arts (Luhansk), State Musical Academy named after M. V. Lysenko (Lviv), State Musical Academy of A. V. Nezhdanova (Odessa), State Humanitarian University (Rivne), Department of Music Art of Pop and Jazz at Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky (conservatory), created by Academician Litvinov and etc.

At the same time, comparing the number of graduates from conservatories, cultural institutes, musical colleges, cultural and educational colleges, where the groups of instrumental group leaders were numbered 20-25 students in the second half of the 20th century, makes it possible to point out that today such the figure is reduced to 8-10 people. The result was a reduction in the number of such specialists training, which affects the number of managers of amateur instrumental groups and the quality of their performance.

Also, it is necessary to pay attention to the fact that there are no disciplines such as "Variety Music", "Pop Music Styles", "Variety Instrumental Amateur Art", etc., in the curricula for the training of future music teachers, although in the program "Music Art" for the 5th form we find topics devoted to the study of amateur musical art (Theme No 10), etc.

Conclusions. The lack of appropriate training of music teachers does not facilitate the adaptation of future professionals to the socio-cultural conditions in which they should work, does not approach to the children's listening audience, does not provide the opportunity to acquire the necessary knowledge, work out repertoire and gain experience with variety instrumental amateur groups, which, undoubtedly, have their own specifics. The training of masters gives an opportunity to expand the range of disciplines for the training of masters of musical art to work with amateur instrumental pop groups, to give them the opportunity to gain competence in the field of the leader of the modern variety amateur instrumental collective.

REFERENCES

1. Asafiev B. V. (1987) O narodnoy muzyke [About the folk music]. Moscow: «Muzyika». Moscow (in Russian)
2. Kulikov Yu. N. (1984) Kulturologicheskiy aspekt teorii samodeyatelnogo iskusstva [Culturological aspect of the theory of amateur art]. *Narodnoe tvorchestvo i sovremennost: Voprosy metodologii izucheniya – Folk art and modernity: Questions of study methodology*, p. 34–71. (in Russian)
3. Melnychuk O. S. & Bilodid I. K., Kolomiets V. T., Tkachenko O. B. (Eds) (1982) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi mowy [The etymological dictionary of the Ukrainian language]* (Vol 1). Kyev: Naukova dumka (in Ukrainian).
4. Mihaylik A. G. (1977) Tendentsii razvitiya hudozhestvennoy samodeyatelnosti na sovremennom etape: avtoref [Tendencies of the development of amateur art at the present stage]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Leningrad: Leningr state Institute of Culture for them. NK Krupskaya (in Russian)
5. Mihaylova N. G. (1984) Samodeyatelnoe hudozhestvennoe tvorchestvo: puti issledovaniya i perspektivy razvitiya [Amateur artistic creativity: ways of research and development prospects]. *Nekotorye tendentsii kulturno-prosvetitelnoy deyatelnosti – Some tendencies of cultural and educational activity*, Is. 131, p. 35–55.
6. Nakaz «Pro polozhennia pro narodnyi (zrazkovyi) amatorskiy kolektyv (studii) zakladiv kultury» № 415 vid 23. 06. 99 [Order on the Regulations on the national (exemplary) amateur group (studio) of cultural institutions № 415 from 23. 06. 99]. (1999, June 23). (a.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http: zakon.rada.gov.ua (in Ukrainian)
7. Nakaz Prezydenta Ukrainy «Pro vseukrainskiy ohliad narodnoi tvorchosti» vid 23.10.99 № 1387/99 [About All-Ukrainian review of folk art from 23.10.99 № 1387/99]. (1999, October 23). (a.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http: zakon.rada.gov.ua (in Ukrainian)
8. Noviichuk V. I. (1996) Narodno-profesionalni zviazky ta tendentsii rozvytku folklornykh form tvorchosti [People-professional connections and tendencies of development of folk forms of creativity]. Kyev: Lybid (in Ukrainian)
9. Petrov Yu. V. (1993) Filosofsko-estetychni aspekty rozvytku samodiialnoho subiekta: problemy teorii [Philosophical and aesthetic aspects of the development of an amateur subject: problems of theory]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyev: National University named after T. G. Shevchenko (in Russian)
10. Polyakova O. I. (2003) Teoretiko-metodicheskie aspekty ispolzovaniya TSO v protsesse obucheniya peniyu podrostkov [Theoretical and methodical aspects of the use of TSS in the process of teaching the singing of adolescents]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Moscow state humanist Un-t them. M. A. Sholokhov (in Russian)
11. Prokofev F. I. (1978) Hudozhestvennoe tvorchestvo mass v usloviyah razvitogo sotsializma [The artistic creativity of the masses in conditions of developed socialism]. Kiev: Vischa shkola (in Ukrainian).
12. Sreznevskiy I. I. (1893) *Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka po pismennym pamyatnikam [Materials for the Dictionary of the Old Russian language from written monuments]* (Vol 1). – SPb. : Otd-nie rus. yaz. i slovesn (in Russian).
13. Vasileva T. A. (2007) Formirovanie osnov estradnogo ispolnitelstva u uchashchysya-akkordeonistov na nachalnom etape obucheniya [Formation of the basics of variety performance in accordion students at the initial stage of training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Moscow state humanist Un-t them. M. A. Sholokhov (in Russian).

Аматорское искусство как научная проблема

Г. В. Зуб

Аннотация. В статье на основе анализа научных исследований раскрыто содержание понятия «аматорское искусство», исследованы его взаимоотношения с понятием «художественная самодельность», с профессиональным искусством и фольклором. Показано, что аматорское искусство функционирует в сфере самодельного; разделение сферы искусства на профессиональное и самодельное связано с процессом разделения труда; аматорское искусство развивалось параллельно с профессиональным искусством и фольклором; оно относится к народному художественному творчеству. Доказано, что современная мода на музыкальный репертуар аматорских коллективов определяет объем музыкального рынка шоу-бизнеса; характерной чертой современного эстрадного аматорского инструментально искусства является совместная творческая деятельность аматоров и профессионалов.

Ключевые слова: аматорское искусство, руководитель инструментального аматорского коллектива.

CULTUROLOGY

Stylistic peculiarities of decorative and applied art of Ukrainian Cossacks

V. M. Pishchanska

Dniprovska Academy of Continuing Education, Ukraine
Corresponding author. E-mail: victorya.ps@gmail.com

Paper received 05.06.18; Accepted for publication 13.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-02>

Abstract. The features of monuments of Cossack applied arts thanks to which one could affirm about its authenticity and originality are examined. It is under consideration a common direction of applied arts of Cossacks such as manufacturing and painting of chests and sacred painting. It was proved that the decorative and applied arts of the Ukrainian Cossacks in the XVII–XVIII centuries were created on Prydniprovnia and these arts were a striking example of a syncretic mix of ancient foundations of Ukrainian ethnic culture, local artistic traditions, and sacred foundations of the Cossack brotherhood and aesthetic features of the Cossack Baroque. The author concludes that in the ornamental and composition solution of Cossack decorative and applied arts in the XVII–XVIII centuries that was created by the Ukrainian Cossacks syncretic combination of the original folk foundations of Ukrainian traditional culture was expressively reproduced with taking into account local peculiarities, religious principles and aesthetic features of the Cossack Baroque. The author asserts that in the decorative and applied arts of the Ukrainian Cossacks both a unique technical performance and original artistic authenticity that is vividly reflected in ornamental, coloristic and composition peculiarities of articles that were widespread in the Cossack life in the XVII–XVIII centuries are clearly presented.

Keywords: *decorative and applied arts, Ukrainian Cossacks, spiritual culture, art work, Cossack Baroque.*

One of the people's sources of the Cossack Baroque in the stylistic features of which are available general cultural, ethno-national and regional items are decorative and applied arts of the Ukrainian Cossacks. Despite the fact that the status of applied arts in the spiritual culture of the Ukrainian Cossacks was very high and it covered all areas of the Cossack life and had a huge variety of concrete manifestations, the role of folk art in the history of culture was defined quite out of the common. Besides Ukrainian decorative applied art of the XVII–XVIII centuries is perhaps the most important source from which we can deduce the answer to the question of the existence and nature of the interplay process of formation of the Ukrainian Baroque as an artistic phenomenon, to prove transculture of the Cossack art, the basic principles of creation and functioning of which are the religious and aesthetic syncretism.

The Ukrainian decorative applied art of the XVII–XVIII centuries, including Cossacks one, is studied from different positions in the writings of A. Antonovich, P. Biletskyi, M. Dragan, P. Zholtoivskyi, R. Zaharchuk-Chugai, G. Logvin, A. Makarov, B. Ovsyichuk, G. Poliushko, D. Stepovyk, S. Taranuschenko, D. Yavornytskyi and other scientists. In the light of historical, art history and cultural materials we interpret the unique and traditionality of the Cossack decorative arts, we comprehend the richness and branch ramification of its applied forms, starting with the fact that "the Cossacks were skillful in different works, they built wind turbines, lifting their wings to the sky, mills, they made wagons, sleds, kobza-banduras, chests, etc" [5, p. 727]. But the true picture of the world-view significance of spiritual culture of the Cossacks, and in particular of the influence of the Cossack art on the Ukrainian Baroque art, is in the coverage of the existing prejudice in the context of general trends of the stylistic development in Ukraine late XVII – the first half of the XVIII centuries. The attempts to overcome alternatively this usual tendentiousness were

made by modern Ukrainian art culture researchers T. Pularii, O. Kharlanov, M. Yur and others at the beginning of the XXI century.

The purpose of this article is to conduct systematic analysis of the main stylistic features of the certain types of decorative and applied arts and of the Ukrainian Cossacks that formed on the basis of deep religiosity, under the influence of ethnic culture and in the force field of the cultural traditions of the Baroque. In connection with this we set a problem of disclosure of religious and aesthetic syncretism as an important factor of stylistic development of applied arts of the Ukrainian Cossacks and detection of the authenticity, originality and uniqueness of folk art of the XVII–XVIII centuries in the context of spiritual interconnection of religious and art culture. The task is to draw the contemporary theoretical views on the artistic phenomena of spiritual culture of the Ukrainian Cossacks.

Applied art work covering all aspects of Cossack life and had a huge range of specific manifestations. The most common types of the Cossack decorative art of sacral and utilitarian nature should be considered, primarily, folk painting and artistic wood carving, because their models, we can consider as existing artifacts of artistic culture of the Zaporizhzhia's Cossacks. However, as it proven by researchers "the samples of certain areas survived only from the later time" [6, p. 925], so to speak of stylistic features of folk art traditions in the culture of the Ukrainian Cossacks extremely difficult.

Our "field" and theoretical researches in this common in Ukraine style of decorative and applied arts like making chests by Cossacks did not give a positive result. Unfortunately there are no specific data about Cossack's chests, peculiarities of their production, availability at the museum collections in the basic editions at the beginning of the XXI century that are dedicated to the history of Ukrainian culture, Ukrainian Cossacks, Ukrainian Baroque and etc. [1]; [5]; [6]. On the other hand, it is a well-known fact of the expansion, presence and almost ubiquitous popularity in

the XVII–XVIII centuries of the house chests – articles of wood, adorned with decorative painting.

According to historians and art critics, the first workshops of the production and painting of chests were Lviv's artels, that worked in the XVI–XVII centuries [7, p. 17]. Scientists suggest that roots of the Ukrainian chests go back to antiquity, and prototype of chests manufacturing of the whole Mediterranean basin – including wedding – hypothetically is called ancient sarcophagi – by coincidence of design features, methods of distribution of surface and coincidence of features of composition decisions [7, p. 16].

This historical continuity in the culture of the Ukrainian Baroque is not accidental. Based on the concept of presence in the Ukrainian Baroque "the historical life of ancient tradition, with all its contradictions," we support the recognition by scientists that it is "in the Baroque the process of historical life of ancient tradition manifested in full" [6, p. 528]. We can state that among the Cossack masters the aesthetics of chest as folk form of decorative and applied art, through expression of primordial traditions of Ukrainian folklore in their syncretistic combination of ancient basis and baroque principles were fairly widespread. But it is known very little about Cossack chests, their manufacture and decoration etc., due to some historical reasons.

Authentic is the fact of manufacturing and painting of chests on the territory of the Lower Prydniprovya only in the second half of the XVIII century, the proof of it is found in D. Yavornytskyi: "From the left bank of the river Samara completely down along the Dnieper was village Ogrin or Igren. It was founded in the 1780-1781 by Prince Alexander A. Prozorovskiy, and it was famous for its wood harbor and production of the Ukrainian chests ..." [8, p. 6]. The logical is a conclusion about inheritance and continuation here of the artistic traditions of Zaporizhzhia's artists by next generations who lived in the Middle Dnieper, in particular, on the coastal spaces of the Samara river, where the spiritual culture of the Ukrainian Cossacks reached almost the highest in its development. It is the Middle Samara, that in the XVII–XVIII centuries was not only one of the center of the Cossack art, but unique focus of rising of the Orthodox faith, which influenced in the spiritual syncretism of folk art.

Modern scholars, culture experts (T. Pulariya), studying art features of the Lower Sub Dnieper's chests, in particular analyzing their archetypes projections affirm "about primordial spiritual reasons of this type of decorative art" and consider this type of decorative creativity "as a source of local history, and as irrefutable strengthening of spiritual principle in person" [4, p. 285]. Moreover, they think it is necessary to consider the "locality" of stylistic features and symbols of chests' painting "along with the traditional folk poetry of decorative painting". Also it is noted their relation to the tradition of painting that developed in the XIX century in the village Petrykivka in the Katerynoslavsk's region and eventually formed a separate original direction of ornamental decorative folk painting – the Petrikivska painting [4, p. 277]. By the way, modern science does not have reliable data regarding the time and place of occurrence and development of traditions that formed the basis of the Petrikivska painting. There is almost no detailed historical mention of this

type of folk art at the time of interest to it in the early XX century by D. Yavornytskyi. However, despite the fact that in the contemporary art understanding this area was formed only in the late XIX – early XX century, we believe that the launch of tradition of the Petrikivska painting, nevertheless to be found in the folk culture of the Ukrainian Baroque. We referring with this aim to cultural understanding of epy Cossack art and note several reasons. First, some things with patterns in typical style preserved from the XVIII century and were found in the vast majority of its existence on the territory of the Cossacks, on the Middle Dnieper. Second, the brightest and the most significant proof of connection of the Petrikivska painting and the Cossack art we found in the vegetable ornament of Zaporizhzhia's Baroque icons dating from the XVIII century.

One of these icons is the Cossack icon "Christ Pantocrator" from the former Samara-Novoselytsia (Novomoskovsk), where reveals brightly the stylistics of Ukrainian Baroque icons of the Middle Dnieper. It is unique both for its iconography and decorative ornamental solution. We can observe clearly in it that "diffusivity of Byzantine and folk art of common folk character" [3, p. 327], that played a key importance in the formation and development of the artistic culture of the Ukrainian Cossacks and reveals itself in the greatest way within the culture of Ukraine XVII–XVIII centuries in the Cossack iconography.

Thus, on the Zaporizhzhya's icon "Christ Pantocrator" is depicted not terrible, harsh and unapproachable Pantocrator, according to the Byzantine canon, but created the image of Christ the Teacher. There is a bright simultaneous combination of traditional iconography and ideal harmony of image that is embodied in the unity of decorative and monumental decision, ornamental formulas of the piece of art. On this icon we see the majestic and at the same time gentle Christ with characteristic for the Middle Dnieper painting chubby face, smooth broad forehead, which holds the soft glow of ray halo that slowly turns into a deep, rich, dark-green tone background [3, p. 330].

This small Cossack icon (which under canon is recognized as compositional center of the iconostasis, the focus, which aims whole iconography imagery) does not have Baroque splendor, gilded relief ornament and pure color background resembles the colors of household utensils of the Middle Dnieper chests. The extraordinary beautiful white tunic of Christ richly covers the unique decorative painting, that is red and golden rouges with tassels on green stems, drawing attention to the face, making monolithic figure. The colorful ornament that is characteristic to the Middle Dnieper decorative painting, reminds painting, not embroidered the white shirt. It is on a plane in designated areas, it is nowhere fragmented. Expressing its unique value, decorative ornament has constructive and figurative aesthetic function. The flowering branch emphasizes blessing gesture of Christ, as if growing among the fingers of blessing. The colorful ornament, filling every space on the white plane of the tunic, forms triangles corresponding to three colors, that are repeated in ornamental motifs and images that are in harmony with total pyramidal image of the figure.

On the icon "Christ the Almighty" it seems to be in the most pure form acts the decorative key of creation of symbols and artistic stylistics of folk icon. L. Yatsenko believes that on this icon Christ himself is a true good

Shepherd, not frightening and punishing, terrible dark-faced Saviour – "Furious Eye" of king's icon-painters. The researcher sees Christ on this icon "flowered bush-pots of the Middle Dieper decorative painting" that "like blooms" [9, p. 13], so she called the Middle Dieper ornament "Flower of God" [9, p. 13]. It is a decorative ornament that determines the "poetics" of the Zaporozhye's icons, combined with other essential features of the originality of imagery, it has a very significant proximity to folk painting, including the samples of the Petriktivska painting tradition. The custom of adorning by the decorative painting the household objects made from wood and other materials, and painting the walls inside and outside, was quite common in the XVII–XVIII centuries. In terms of local folklore traditions different regions have their own characteristics [2], which are stylistically different.

Therefore, having considered models of ornament of Cossack's icons and available examples of painting of the household items, we must define the characteristic feature of folk painting of the Lower Dnieper – relationship with traditions of the Petriktivska painting. It is important that Petrykivka was one of the Cossack palankas – Protovchanskiy, and at the end of the XVIII century in Petrykivka it was moved one of the winterer of the last Sich Cossack otaman Peter Kalnyshevsky – wooden church in honor of George Dragon Fighter George. Conqueror George. It reveals the deep connection of the Petrykivka's tradition of decorative painting with the original folk religious and aesthetic syncretism that underlies of art of Zaporizhzhya's Cossacks. The analysis of the ornamental compositions of works of decorative and applied arts of the Lower Dnieper makes it possible to speak of an established tradition of painting, based, according to T. Pulariya with referring to Russian culture expert A. Pelipenko on "numbers" and "visual figures" that are primary archetype of projection in culture [4, p. 278]. And numeric and geometric-figurative sacred connotations that are endowed from ancient time figures and geometric shapes are characteristic of the Orthodoxy as well as structural and semantic organization of folk art. In the highly original works of Cossack decorative and applied arts we see the artistic style, which on the basis of profound sacredness accumulated in it ancient ornamental and composited imagery of the ethnic culture of the Lower Dnieper. This stylistics is revealed through composi-

tional three-color, visual and ornamental triangles, overwhelming pyramidal forms of images that resembles the colors of household utensils of the Middle Dnieper chests in the Cossack sacred painting [3, p. 330]. It is characterized by triangular bunch of grapes collected in the triangle elements of floral motif and painted on the Middle Dnieper chests [4, p. 281].

The chord is regional characteristic and ethno-cultural-symbolic in Cossack traditions of folk painting. As it is indicated by the example of Cossack icon "Christ Almighty," where green and red colors dominate, significant is "deep, rich, dark-green tone of the background" [3, p. 330]. The same stylistic trend is in the color background and ornamental compositions of chests of the Lower Sub Dnieper, where the red and green colors prevail. Red as a symbol of femininity in the ornamental compositions of chests exists in the largest quantities, we find less of blue one that symbolizes masculinity. However, "on some chests, painting is made only in red and yellow," but that is quite coincide with the coloring background of the vast majority of Cossack icons "green background remains unchangeable" [4, p. 282].

Similar features of chord and ornamental motifs of symbolic and sacramental communion with the structural and functional geometrically-visual figures can be noted by way of example of other common in the artistic culture of the Ukrainian Cossacks areas of decorative and applied arts, where the stylistic basis of composite construction is usually geometrically placed and has preferably geometrized and vegetable, floral motifs. The last combined laconically and harmonically and, above all, they conditioned by its natural meaning, content and purpose, according to the decorative and applied function of art.

Thus, in the ornamental and compositional decision in the Cossack art of the XVII–XVIII centuries, that was created on the territory of the Prydniprovia it is clearly reproduced the syncretic mix of original folk foundations of Ukrainian traditional culture with local peculiarities, religious principles and aesthetic features of the Cossack Baroque. In the decorative and applied arts of the Ukrainian Cossacks it is clearly presented the unique technical performance and the original artistic authenticity, reflected clearly in ornamental, coloristic, composition features of the products, widely distributed in the Cossack life of the XVII–XVIII centuries on Zaporizhzhia.

REFERENCES IN ORIGINAL LANGUAGE

1. Історія української культури: У 5 т. / НАН України; Гол.ред. Б. Є. Пагон. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. / Відп.ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – 1246 с.
2. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття : У пошуках «Великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 280 с.
3. Піщанська В. М. Трансформація стильових особливостей візантійського канону в сакральному мистецтві українського козацтва / Піщанська В. М. // Поліфонія діалогу у пост сучасній культурі : збірник наукових праць / [упор. : С. М. Садовенко]. – К. : НАКККіМ, 2013. – С. 327-332.
4. Пуларія Т. В. Весільні скрині Нижньої Наддніпрянщини як джерело локальної історії / Пуларія Т. В. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Т. 19 (у 2-х кн.). Тематичний випуск : «Джерела локальної історії : методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Книга II, частина 2. – К., 2009. – С. 274-287.
5. Україна – козацька держава : наукове вид. / Упоряд. Недяк В. В. ; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. – К. Вид. : «Емма», 2004. – 1216 с. : 5175 іл.
6. Українське бароко : у 2 т. / [кер. проекту Д. Наливайко; редкол. : Д. Горбачов, Я. Ісаєвич, І. Ісиченко та ін.]. – К. : Акта, 2004. – Т. 1. – 635 с.
7. Юр М. В. Розписи українських весільних скринь сер. XIX – поч. XX ст. (типологія, іконографія, худ. особливості). – Дис. на... к-та м-ва. Рукопис. НАН Укр., Ун-т мис-ва, фол-ки та етн-гії ім. М. Т. Рильського. – К., 1998. 194 с.
8. Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Альбом фотогр. з географічно-іст. нарисом // Д. І. Яворницький. – Х. : ДВУ, 1928. – 76 с.
9. Яценко Л. І. Українська ікона кінця XVII – початку XX століття у зібранні Дніпропетровського художнього му-

зею : каталог/Л. І. Яценко. – Дніпропетровськ: ДАНА, 1997.–48 с.

REFERENCES

1. Paton, B.E. (Eds.). (2003). History of Ukrainian Culture: in 5 vol. Vol. 3: Ukrainian culture of the second half of XVII-XVIII centuries. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Kara-Vasilyeva, T., & Chegusova, S. (2005). Decorative Art of Ukraine of the XX century: In search of «Grand style». Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Pishchanska, V.M. (2013). Transformation stylistic features of Byzantine canon of sacred art in Ukrainian Cossacks. S.M. Sadovenko (Eds.), Poly dialogue in post modern culture: scientific research journal. (pp. 327-332). Kyiv : NAKKKiM [in Ukrainian].
4. Pulariya, T.V. (2009). Wedding chest Lower Dnieper as a source of local history Proceedings. Proceedings of young scientists and graduate students Vol. 19 (in 2). Special Issue: «Sources of local history, research methods, problems of interpretation, popularization» Book II, part 2. (pp. 274-287). Kyiv : Ukrainian Institute of Archeology and Source Studies [in Ukrainian].
5. Nedyak, V.V. (Eds.). (2004). Ukraine – Cossack State. Kyiv: Emma [in Ukrainian].
6. Nalyvayko, D. (Eds.). (2004). Ukrainian Baroque: in 2 vol. Vol. 1. Kyiv: Akta [in Ukrainian].
7. Yor, M.V. (1998). Paintings Ukrainian wedding chests sir. XIX – early XX century. (typology, iconography, artistic features). Doctor's thesis. Kyiv : University of Art Studies, Folklore and Ethnology [in Ukrainian].
8. Yavornytsky, D.I. (1928). Dnipro rapids: Album pictures with geographically-historical essay. Kharkiv : DVU [in Ukrainian].
9. Yatsenko, L.I. (1997). Ukrainian icon late XVII – early XX century in the assembly of the Dnepropetrovsk Art Museum : catalog. Dnepropetrovsk : DANA [in Ukrainian].

Стилевые особенности декоративно-прикладного искусства украинского казачества

В. Н. Пищанская

Аннотация. Рассматриваются особенности памятников казацкого декоративно-прикладного искусства, благодаря которым можно утверждать о его подлинности и самобытности. Автор приходит к выводу, что декоративно-прикладное искусство украинского казачества XVII–XVIII веков созданное на Приднепровье представляет собой яркий пример синкретического сочетания исконных основ украинской этнической культуры, локальных художественных традиций, сакральных основ казацкого братства и эстетических особенностей казацкого Барокко.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, украинское казачество, художественное творчество, казацкое Барокко.

ECONOMICS

Просторово-економічне зонування розвитку туристичної галузі країни

Н. В. Бошота

Кафедра фінансів, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна

Paper received 21.05.18; Accepted for publication 30.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-03>

Анотація. У статті розглядається туристична галузь як одна з високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світової економіки. Одним з методів розроблення і формування стратегій просторово-економічного розвитку туристичної галузі в Україні та її регіонах є картографічний метод. У статті досліджується туристична галузь з урахуванням просторово-економічних особливостей розвитку регіонів та можливості просторово-економічного зонування розвитку туризму. Визначено структуру зонування туристичного комплексу, який складають туристична зона, туристичні вузли, туристичні центри, туристичний пункт.

Ключові слова: туризм, регіон, галузь, економіка, просторово-економічне зонування, картування, картографія.

Постановка проблеми. Туристична галузь є однією з високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світової економіки. Для України туризм відіграє важливе соціально-економічне значення, оскільки за рахунок нього збільшуються доходи та створюються нові робочі місця; розвиваються галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг, та соціальна й виробнича інфраструктура регіонів; відроджуються народні промисли та традиції; зростає життєвий рівень населення, а також збільшуються валютні надходження [12].

Важливими передумовами розвитку туризму є [12]:

- географічно вигідне положення;
- історична своєрідність території;
- наявність унікальних природних ресурсів;
- економічний рівень розвитку регіону;
- транспортна розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць;
- екологічний стан.

Туристичний потенціал території може перетворити туристичну сферу в одну з провідних галузей регіональної економіки. Для визначення економічних, соціальних, політичних, культурних, екологічних критеріїв розвитку та аналізу їх у конкретних умовах геопростору повинні проводитись суспільно-географічні дослідження регіонів. Одним з методів розроблення і формування стратегій просторово-економічного розвитку туристичної галузі в Україні та її регіонах є формалізовані непрямі методи до яких відносяться картографічний метод [8].

Картографічний метод є принципово важливим інструментом для проведення досліджень та зонування просторово-економічного розвитку регіонів. Завдяки картографічному підходу є можливість виявити місце конкретної області у регіональних економічних та рекреаційних процесах. Традиційні підходи до картування розвитку туристичної галузі потребують врахування показників розвитку інфраструктури, рівня привабливості та наявності природних та історичних передумов розвитку туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно із Законом України «Про туризм» (у редакції 2003 р.), туристична індустрія представлена сукупністю різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та пере-

везення туристів [10]. Окремі автори досліджують індустрію туризму за її складовими, тобто індустрію транспортного забезпечення, розміщення, харчування. Дослідженню теоретичних питань розвитку та зонування ринку туристичних послуг в Україні присвячена значна частина робіт провідних вчених. При цьому в літературних джерелах багато уваги приділяється вирішенню таких проблем, як: інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України [6]; рекреаційне зонування, його стан та перспективи розвитку [4]; методологія та методика аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів України та їх районування [2, 3, 7]. Але практично не досліджено інструменти просторово-економічного зонування розвитку туристично-рекреаційних ресурсів.

Метою даної статті є вивчення туристичної галузі з урахуванням просторово-економічних особливостей розвитку регіонів та можливості просторово-економічного зонування розвитку туризму. Завданням дослідження є обґрунтування доцільності просторово-економічного зонування розвитку туристичної галузі.

Матеріали і методи. Поставлене завдання вирішувалося із застосуванням загальнонаукових методів: конкретно-пошукового, хронологічного, картографічного. Використання зазначених методів наукового пізнання дало змогу одержати наукові та практичні результати і забезпечило їх достовірність. У процесі дослідження використано наукові праці вітчизняних вчених із цієї тематики, а також статистичні дані органів державної влади.

Результати дослідження. Площа туристично освоєних та потенційних територій в Україні розподіляється відповідно до природних та історико-культурних особливостей таких туристичних регіонів як: Карпатський, Придністровський, Дніпровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський, Кримський. При визначенні цих регіонів враховувались такі фактори [1, 4]:

- геополітичне положення (розташування території, наявність трудових ресурсів, транспортних комунікацій, джерел сировини, енергії, історія розвитку території, традиції та ін.);
- наявність туристичних ресурсів;
- стан туристичної інфраструктури;
- попит на туризм;
- туристично-рекреаційна політика регіону.

Найбільша концентрація туристичних ресурсів у Карпатському і Поліському регіонах, проте саме тут рівень їх використання найменший. Найменше цих ресурсів зосереджено у високоурбанізованих регіонах: Донецькому та Придніпровському, які, навпаки, мають досить високий рівень їх застосування.

Основні статистичні показники розвитку туристичної галузі України за 2016 рік свідчать про продовження росту активності туристичної діяльності, початок якого припадає на 2000 рік. Загальний обсяг туристичних потоків перевищив рівень 2015 року на 5,6 %. Частка в'їзного потоку в 2016 році за даними Адміністрації Держприкордонслужби [9], у 2016 році до України в'їхало 13,6 млн. туристів, що на 5,6 % більше, ніж у 2015 році. При цьому у 2015 році у порівнянні із 2014 роком в'їхало на 0,2 млн. осіб (1,3%) менше. У 2016 році 95,3 % іноземних громадян прибули до України з приватною

метою, що на 12,5 % більше ніж у 2015 році (89,4 %).

За даними Державної фіскальної служби України [9] обсяг надходжень від сплати туристичного збору у 2016 році склав 54,1 млн. грн., що на 45,7 % більше ніж у 2015 році. При цьому його обсяг у 2015 році у порівнянні з 2014 роком зріс на 49,9 %.

ТОП 5 областей України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору, що надійшли до місцевих бюджетів у 2016 році (з урахуванням надходжень туристичного збору, сплаченого юридичними особами по Центральному Офісу, які зараховані до м. Києва, Запорізької та Одеської областей) [5]:

- м. Київ – 18,8 млн. грн. (27,2 %),
- Львівська обл. – 8,4 млн. грн. (15,6 %),
- Одеська обл. – 7,3 млн. грн. (13,6 %),
- Івано-Франківська обл. – 2,3 млн. грн. (4,2 %),
- Закарпатська обл. – 2,2 млн. грн. (4,1 %).

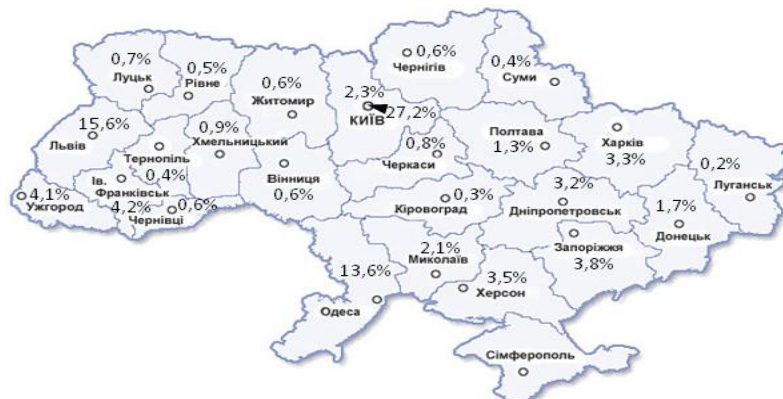

Рис. 1. Частка областей в загальному обсязі надходжень від сплати туристичного збору у 2016 році (розроблено автором на основі даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [9])

ТОП 5 за найбільшим зростанням обсягу туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 році спостерігається [5]:

- м. Київ – на 4,9 млн. грн. (на 50,1 %),
- Львівська обл. – на 2,5 млн. грн. (на 42,3 %),
- Одеська обл. – на 2,5 млн. грн. (на 50,8 %),
- Херсонська обл. – на 0,8 млн. грн. (на 75,7 %),
- Івано-Франківська обл. – на 0,7 млн. грн. (на 45,3 %).

За розрахунками Всесвітньої туристичної організації, частка доходів від обслуговування туристів у загальному обсязі доходів є такою [12]:

- туристично-екскурсійні послуги - 100%
- виробництво сувенірів - 80-90%
- готельне господарство - 60-70%
- виробництво товарів туристичного призначення - 30-40%
- послуги з видачі віз та інших консульських дій - 60-70%
- послуги харчування - 30-40%
- послуги пунктів прокату - 30-40%
- послуги закладів культури, фізичної культури і спорту - 30-40%

Ці показники слід враховувати при проведенні просторово-економічного зонування. [12, с.4]

Базуючись на даних про туристичні ресурси, туристичні потоки та матеріально-технічну базу можна виокремити в Україні такі зони [8]:

- Кримський туристичний регіон
- Карпатський туристичний регіон

- Центрально українська туристична зона
- Західно-Поліський туристичний район.

Сприятливим регіоном для оздоровлювального туризму та відпочинку є Українські Карпати. Центральноукраїнська туристична зона включає Придніпровський, Донецький, Подільський та Придніпровський туристичні регіони. Основними туристичними ресурсами цієї зони є помірний континентальний клімат, густа річкова мережа, чимало водосховищ, а також грязі і мінеральні води. Західно-Поліський туристичний район з центром у Шацьку налічує до 30 прісноводних озер.

Якщо розглядати територію України з точки зору розподілу туристичних ресурсів, то традиційно вважається, що найменший туристичний потенціал мають промислові регіони через відсутність екологічної складової. Розвиток ринку туристичних послуг в умовах промислових регіонів до недавнього часу розглядалася лише з точки зору оцінювання рекреаційного потенціалу, де головним параметром була екологічна складова.

Насправді ж ці території відрізняються великим потенціалом для приваблення туристичних ресурсів і, що дуже важливо, розвиток у цих регіонах туризму призводить до створення туристичних підприємств, які в процесі свого формування та функціонування вирішують важливі економічні, соціальні та екологічні питання на промислових територіях. Тому для проведення внутрішньорегіональної рекреаційної політики, регіонального управління і регулювання визначення туристичної спе-

ціалізації необхідним є зонування. Це дасть можливість визначити просторово-економічну організацію розвитку туристичного потенціалу регіону.

Базовою ланкою формою туристичної зони є туристичний пункт, в якому є окремо розміщені спеціалізовані установи. Туристичні центри - це окремі населені пункти з набором туристичних установ або окремих об'єктів, а туристичні вузли - це сукупність туристичних центрів на компактній території. Сукупність туристичних пунктів, центрів, вузлів, можуть бути поліфункціональними. Як найвищі таксономічні одиниці територіально-рекреаційного-обслуговування можуть виділятися туристичні зони. Туристичні зони - це група туристичних центрів і вузлів в межах певних територій, природних та історико-культурних ресурсів, що характеризуються

спільністю, єдиними інфраструктурними взаємозв'язками і т.д.

У туристичному зонуванні як районоутворюючі ознаки були вибрані наступні:

- структура туристичних функцій залежно від переважаючого використання туристичних ресурсів;
- рівень туристичної освоєності території (розвинений, середньо- і слаборозвинений район);
- перспективність освоєння.

По цих ознаках територія поділяється на туристичні зони і вузли. Туристична зона визначала спільний напрям розвитку туризму і складові вузли, зокрема, обумовлені відмінністю зоноутворюючих ознак.

Концептуальна схема зонування туристичного комплексу зображена на рис.2.

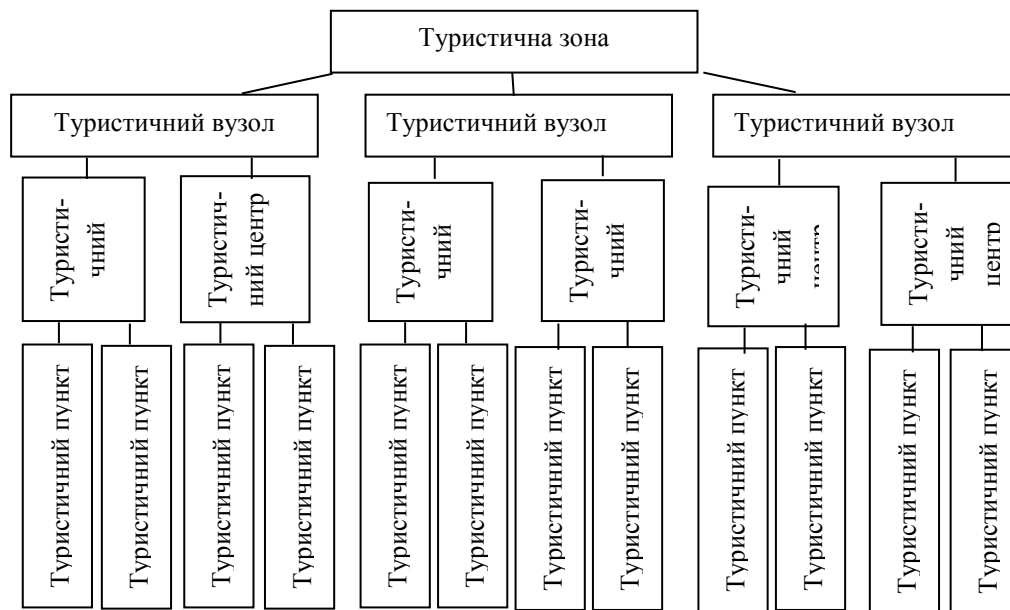

Рис. 2. Структура зонування туристичного комплексу

Туристичний центр виступає основою туристичного районування, яке відображає особливості територіального розподілу праці при виробництві туристичних послуг. Туристичні центри розрізняють за функціональними ознаками (поліфункціональні і монофункціональні) і природні ознаки (приморсько-рівнинні, озерно-річкові, гірські, острівні, урбанізовані).

Залежно від поставлених дослідниками завдань як центроутворюючі ознаки можуть бути прийняті різні характеристики. Вибір зоноутворюючих ознак залежить від масштабу досліджуваної території (району, області, держави). Зонування території по мірі комфортності проводиться на рівні складання генеральних планів туристичних зон і окремих туристичних об'єктів.

Висновки. Географічне розташування України зумовлює необхідність розвитку туристичної галузі як важливої підсистеми сучасного ефективного економічного простору на базі оптимізації організаційно-

економічного механізму функціонування туристичних комплексів. Нарощування туристичних потоків є вагомим чинником зростання споживчого попиту, ефективності експлуатації об'єктів галузевої інфраструктури та стабілізації внутрішнього ринку товарів і послуг як туристичної, так і суміжних галузей економіки. Туристичний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність сприяє масовому оздоровленню населення, підвищенню внутрішньої культури людини, її всебічному розвитку.

Отже, можна зробити висновок, що різноманітний і потужний туристичний потенціал України потрібно розглядати як вагоме джерело економічного розвитку держави на перспективу. Разом із тим, інтенсифікація і розширення територіальних туристичних систем передбачає необхідний розвиток і вдосконалення їх просторово-економічного картування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андропов О.М. Стан рекреаційного комплексу України / О.М. Андропов // Економіка і Екологія. -2005. - №24. – с. 24-31.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. - К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. - 365 с.
3. Данильчук В.Ф. Методологія порівняльної оцінки об'єктів і територій туристичного призначення / В.Ф. Данильчук // Культура народів Причорномор'я. - 2006. - № 74. - С. 36-39.
4. Богатюк І.Г. Рекреаційні зони в Україні: стан та перспективи розвитку / І.Г. Богатюк // Вісник Академії праці і соціальних

відносин Федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління. - 2011. - №4. - С.48-51. http://tourlib.net/statti_ukr/bogatjuk.htm

5. Екогеографія України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Гавриленко О.П. — К., 2008. — 646 с.
6. Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України: монографія / за наук. ред. Т.В. Голікової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». — К., 2014. — 244 с.
7. Кудокотев Н.С. Туристсько-рекреаційне зонування територій (на прикладі Волноваського району Донецької області) / Н.С. Кудокотев, С.М. Голубничка // Вісник ДІТБ. - 2007. - № 11. - С. 208-213.
8. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 272 с.
9. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

<http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc5-40c1-a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikivRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi>

10. Про туризм: Закон України в редакції від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - №13. - с.180.
11. Гірняк К.М. Рекреаційні зони Закарпаття: стан і перспективи розвитку / К.М. Гірняк, М.В. Багрий // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. - 2016. - Т. 18, № 2. - С. 17-21. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/smlnues_2016_18_2_6.
12. Стецюк О.В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація: Автореф. дис. ... канд. географ. наук: 11.00.02 / Львівський національний університет ім.І.Франка. — Львів, 2006. — 17 с.

REFERENCES

1. Andropov O.M. Stan rekreatsinyho kompleksu Ukrayiny [State of the recreational complex of Ukraine] / O.M. Andropov // Ekonomika i Ekolohiya. -2005. - №24. — s. 24-31.
2. Beydyk O.O. Rekreatsino-turyst-s'ki resursy Ukrayiny: Metodolohiya ta metodyka analizy, terminolohiya, rayonuvannya [Recreational and tourist resources of Ukraine: Methodology and methods of analysis, terminology, zoning]: monohrafiya / O.O. Beydyk. - K: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivivs'kyi universytet», 2001. - 365 s.
3. Danyl'chuk V.F. Metodolohiya porivnyal'noyi otsinky ob'yektiv i terytoriy turystychnoho pryznachennya [Methodology for comparative assessment of objects and territories of tourist destination] / V.F. Danyl'chuk // Kul'tura narodiv Prychornomor'ya. - 2006. - № 74. - S. 36-39.
4. Bohatyuk I.H. Rekreatsinyi zony v Ukrayini: stan ta perspektyvy rozvytku [Recreational zones in Ukraine: the state and prospects of development] / I.H. Bohatyuk // Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profesiynykh spilok Ukrayiny. Seriya: Pravo ta derzhavne upravlinnya. - 2011. - №4. - S.48-51. http://tourlib.net/statti_ukr/bogatjuk.htm
5. Екогеографія України [Ecogeography of Ukraine]: Navch. posib. Rekomendovano MON / Havrylenko O.P. — К., 2008. — 646 s.
6. Instrumenty rehulyuvannya prostорово-економічного розвитку Ukrayiny [Tools for regulation of spatial and economic development of Ukraine]: monohrafiya / za nauk. red. T.V. Holikovoyi ; NAN Ukrayiny, DU «Ін-т екон. та прогнозув. NAN Ukrayiny». — К., 2014. — 244 s.
7. Kudokotsev N.S. Turyst-s'ko-rekreatsinye zonuvannya terytoriy (na prykladi Volnovas'koho rayonu Donets'koyi oblasti) [Tourist-recreational zoning of territories (for example Volnovak district of Donetsk region)] / N.S. Kudokotsev, S.M. Holubnycha // Visnyk DITB. - 2007. - № 11. - S. 208-213.
8. Mal's'ka M.P., Khudo V.V., Tsybukh V.I. Osnovy turystychnoho biznesu [Basics of tourism business]: Navchal'nyy posibnyk. — Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 2004. — 272 s.
9. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc5-40c1-a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikivRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi>
10. Pro turizm: Zakon Ukrayiny v redaktsiyi vid 18.11.2003 [On Tourism: The Law of Ukraine in the wording of 18.11.2003] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. - 2004. - №13. - s.180.
11. Hirnyak K. M. Rekreatsinyi zony Zakarpattya: stan i perspektyvy rozvytku [Recreational zones of Transcarpathia: the state and prospects of development] / K. M. Hirnyak, M. V. Bahriy // Naukovyy visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu veterinarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy imeni S. Z. Gzhyts'koho. Seriya: Ekonomichni nauky. - 2016. - T. 18, № 2. - P. 17-21. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/smlnues_2016_18_2_6
12. Stetsyuk O.V. Turystychnyy kompleks Karpat-s'koho rehionu Ukrayiny: struktura ta terytorial'na orhanizatsiya [The tourist complex of the Carpathian region of Ukraine: structure and territorial organization]: Avtoref. dys. ... kand. heohraf. nauk: 11.00.02 / L'viv's'kyi natsional'nyy universytet im.I.Franka. — L'viv, 2006. — 17 s.

Spatial and economic zoning of the tourism industry development of the country

N. V. Boshota

Abstract. The article considers the tourism industry as one of the most profitable and most dynamic branches of the world economy. One of the methods for designing and developing strategies for spatial and economic development of the tourist industry in Ukraine and its regions is the cartographic method. The article deals with the tourism industry taking into account the spatial and economic features of regional development and the possibilities of spatial economic zoning of tourism development. The structure of zoning of the tourist complex, which is a tourist zone, tourist sites, tourist centers, a tourist point, is determined.

Keywords: *tourism, region, branch, economy, spatial economic zoning, mapping, cartography.*

Пространственно-экономическое зонирование развития туристической отрасли страны

Н. В. Бошота

Аннотация. В статье рассматривается туристическая отрасль как одна из высокодоходных и наиболее динамичных отраслей мировой экономики. Одним из методов разработки и формирования стратегий пространственно-экономического развития туристической отрасли в Украине и ее регионах является картографический метод. В статье исследуется туристическая отрасль с учетом пространственно-экономических особенностей развития регионов и возможности пространственно-экономического зонирования развития туризма. Определена структура зонирования туристического комплекса, который составляют туристическая зона, туристические узлы, туристические центры, туристический пункт.

Ключевые слова: *туризм, регион, отрасль, экономика, пространственно-экономическое зонирование, картирование, картография.*

Стратегічні пріоритети державної системи підтримки підприємництва в регіоні (на прикладі Закарпатської області)

В. В. Міца

Центр доуніверситетської підготовки та роботи з іноземними громадянами Ужгородського національного університету

Paper received 28.04.18; Accepted for publication 08.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-04>

Анотація. У статті обґрунтовуються особливості здійснення економічної політики розвитку підприємництва в умовах інтеграційних процесів. Проаналізовано кількісні та якісні характеристики діяльності підприємств Закарпатської області. Досліджено динаміку фінансових результатів підприємств за видами економічної діяльності та за територіальними ознаками. Запропоновано засади підвищення ефективності державного регулювання розвитку підприємництва в сучасних умовах.

Ключові слова: підприємництво, пріоритети, розвиток, стимулювання, державна підтримка, фінансування.

Постановка проблеми. Підприємництво відіграє особливу роль в національному господарстві будь-якої країни, прискорюючи рух економіки шляхом підвищення ефективності та постійного оновлення. Нагромаджений досвід усіх індустріально розвинутих країн з ринковою економікою незаперечно підтверджує, що підприємництво – необхідна умова досягнення економічного зростання.

Стратегічною метою вітчизняної економіки є формування системної конкурентоспроможності, яка забезпечить відповідні позиції українських суб'єктів на внутрішніх та світових ринках. Для реалізації визначеної мети останнім часом проводяться дослідження з метою виявлення механізмів формування конкурентоспроможності, серед яких одне з провідних місць займає ефективність діяльності підприємств, регіонів, економіки країни в цілому.

Успіх започаткованих реформ децентралізації, розширення повноважень і фінансових ресурсів регіонів та забезпечення їх економічної безпеки залежить передусім від можливості самих регіонів утримувати стійку економічну динаміку навіть в умовах безпрецедентного тиску негативних макроекономічних явищ. З погляду необхідності стабілізації економіки України необхідним є виявлення регіонів і галузей, спроможних стати опорою відновлення економічного зростання. Крім цього, здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчитиме про можливості та доцільність подальших кроків у напрямі збільшення економічної самостійності регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку підприємництва в Україні досліджувалися та представлені у роботах вітчизняних науковців:

В. Виговської, З. Варналія, Г. П'ятницької, М. Харченко, Л. Лебедевої, Ю. Долгорукова тощо. Питаннями управління підприємствами регіону займалися провідні вітчизняні та зарубіжні дослідники: Л. Абалкін, П. Алампієв, В. Архипов, О. Барановський, Б. Буркинський, З. Варналій, І. Вахович, М. Войнаренко, З. Герасимчук, В. Геєць, С. Глазєв, Т. Гринько, Т. Дороніна, Л. Дробозіна, В. Єрмолаєв, М. Єрмошенко, Г. Задорожний, С. Запотоцький, В. Захарченко, М. Коваленко, О. Ковалюк, С. Колодинський, В. Максимов, Я. Олійник, В. Осипов, Г. Пастернак-Таранушенко, І. Репіна, Л. Романова, В. Савалей, І. Сазонець, В. Сенчагова, Д. Стеченко, В. Симоненко, А. Сухоруков, І. Ткачук, О. Федонін.

Метою наукового дослідження є визначення стратегічних пріоритетів державної системи підтримки підприємництва Закарпатської області.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених із ними наук. У роботі використано: логічний метод – для дослідження теоретичних засад розвитку підприємництва; економіко-статистичний – для аналізу сучасного стану розвитку підприємництва в регіоні; методи аналізу і синтезу – для розробки ефективного механізму підтримки розвитку підприємництва.

Результати дослідження. Підприємництво – рушійна сила економічного розвитку суспільства. У підприємств є не тільки чудові ідеї, але й прагнення їх реалізувати. Їх інноваційний підхід і працьовитість сприяють позитивним змінам у соціальній сфері – появі нових продуктів на ринку, створенню додаткових робочих місць, підвищенню рівня добробуту людей [3].

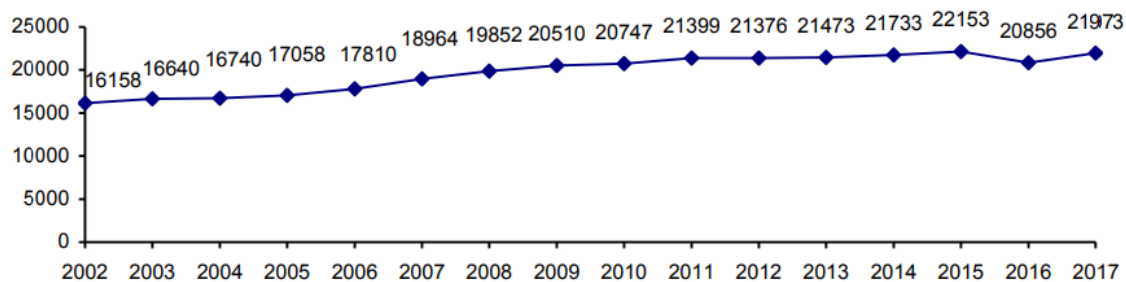

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів ЄДРПОУ області (станом на 1 січня; од) [2]

Основною метою розвитку регіону згідно Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2020 р.

та Програми економічного та соціального розвитку області на 2018 р. є зменшення соціально-економічних міжрегіональних диспропорцій, забезпечення всіх складових людського розвитку, зміцнення потенціалу міст та районів, створення умов для забезпечення сталого економічного зростання на основі ефективного функціонування реального сектору економіки. Це є можливим через залучення інвестицій в усі галузі економіки, підтримку та розвиток пріоритетних сфер діяльності, малого підприємництва, розвиток транскордонного співробітництва та формування сучасної інфраструктури.

Погіршення економічної ситуації у країні, дефіцит бюджетного ресурсу на підтримку регіонального розвитку спричинили загострення внутрішніх проблем кожного регіону та порушення міжрегіональних зв'язків. Упродовж останніх років в Україні зростає диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, збільшується кількість проблемних серед них [4].

Динаміка кількості суб'єктів ЄДРПОУ області, суб'єкти окремих складових ринкової інфраструктури та кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційними формами наведено на рис 1 та таблицях 1-2.

За результатами 2017 року індекс промислової продукції склав 100,2% відповідно до 2016 року. У добувній промисловості і розробленні кар'єрів індекс промислової продукції склав 83,8%, у переробній – 100,7%.

Таблиця 1. Суб'єкти окремих складових ринкової інфраструктури Закарпатської області (на 1 січня 2017р.) [2]

Структура	Од
1	2
Приватні підприємства	2616
Товариства з обмеженою відповідальністю	6122
Акціонерні товариства	151
Страхові організації та їх філії	53
Кредитні спілки та їх філії	34
Банки та їх філії	19
Біржі та їх філії	16

Добувна промисловість і розроблення кар'єрів відносяться до галузей промислового комплексу області, її питома вага у обсягах реалізованої продукції складає лише 0,9%. Основна частка реалізації припадає на підприємства з видобування піску та добування природного газу. Закарпатська область спеціалізується на переробних виробництвах – частка переробної промисловості в структурі промислового випуску становить 70,5%.

Одне з провідних місць в структурі товарної продукції переробної промисловості займає харчова промисловість (виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів), що ґрунтується на місцевій сировині та володіє значною сировинною базою. У галузі упродовж 2017 року відмічено скорочення виробництва проти минулорічного періоду на 7,7% [2].

З початку року, в порівнянні з відповідним минулорічним періодом зросло виробництво виробів ковбасних, вод натуральних мінеральних газованих, разом з тим, скорочено виробництво м'яса свиней свіжого чи охолодженого, соків фруктових та овочевих, хліба та виробів хлібобулочних, кормів готових для тварин, що утримуються на фермах, вина виноградного. Основними виробниками продуктів харчування в області є ОП «Ужгородський коньячний завод», ТДВ «Свалявські мінеральні води», СП у формі ТОВ «Айсберг» та ТОВ

«Котнар-М», ФГ «Світ м'яса», ФГ «Коник» та ін.

Легка промисловість (текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів із шкіри та інших матеріалів) є однією із провідних галузей області. Індекс промислової продукції підприємств галузі за 2017 р. скоротився й склав 91,4%. Цю галузь представляють підприємства, які відносяться до двох основних видів діяльності: текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів з хутра; виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів [2].

Таблиця 2. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційними формами в Закарпатській області (на 1 січня 2017р.) [2]

Субєкти	Кількість суб'єктів, од	Питома вага у загальній кількості, у %
1	2	3
Товариство з обмеженою відповідальністю	6122	28,00
Органи влади, організації (установи, заклади)	3391	15,43
Приватне підприємство	2616	12,00
Громадська організація	2173	10,00
Релігійна організація	1474	6,71
Фермерське господарство	1351	6,15
Профспілка, об'єднання профспілок	654	3,00
Благодійна організація	559	2,54
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	536	2,44
Політична партія	405	1,84
Комунальне підприємство	334	1,52
Інші організаційні форми	245	1,11
Дочірнє підприємство	211	1,00
Кооперативи	183	0,83
Акціонерні товариства	151	0,70
Споживче товариство	107	0,50
Підприємство споживчої кооперації	99	0,45
Державне підприємство	78	0,35
Товариство з додатковою відповідальністю	48	0,22
Орган самоорганізації населення	36	0,20
Підприємство громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки)	38	0,20
Асоціація	34	0,15
Кредитна спілка	28	0,13
громадська спілка	21	0,10
Інші об'єднання юридичних осіб	17	0,07
Спілка споживчих товариств	0,06	0,06
Повне товариство	11	0,05
Товарна біржа	7	0,03
Командитне товариство	9	0,04
Іноземне підприємство	8	0,03
Корпорація	2	0,0
Усього суб'єктів	21973	100,00

Особливе місце в промисловості області належить машинобудівному комплексу (машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування), який займає основну питому вагу в обсягах виробництва промислової продукції. У галузі сконцентровано понад третину загального обсягу реалізованої промислової продукції. Підприємства галузі забезпечують працевлаштування понад 16 тис. працівників [2].

В машинобудівному виробництві найбільш розвинуте точне машинобудування, а саме виробництво електро-

техніки та електроніки та виробництво автотранспортних засобів. Індекс обсягу виробництва підприємств галузі склав 103,9% до 2016 року. До провідних підприємств належать: ПрАТ «Єврокар», ТзОВ «Ядзакі Україна», «Берег кабель ГМБХ», «Ньюко Берегово», «Джен-терм Україна», «Форшнер Україна», ТзОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад», «Флекстронікс Сервіс УА» та ін. Обсяг реалізованої продукції підприємств галузі за січень-грудень 2017 року склав 20815063,5 тис. грн. [2].

У січні-грудні 2017 р. підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 5256,5 млн. грн. капітальних інвестицій, що на 32,4% більше від обсягу капітальних інвестицій за січень-грудень 2016 року. Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 45,9% загального обсягу. Вагомі частки капітальних інвестицій освоєно в машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби 33,6% усіх інвестицій, у будівлі та споруди 63,0%. На капітальний ремонт активів спрямовано 426,9 млн. грн. капітальних інвестицій (8,1% від загального обсягу). У структурі капітальних інвестицій за видами активів найбільші обсяги спрямовано у житлові будівлі, частка яких становить 35,1%, машини, обладнання та інвентар – 25,0%, нежитлові будівлі – 16,9%, інженерні

споруди – 11,0% та транспортні засоби – 8,6%. За джерелами фінансування найбільша частка припадає на власні кошти підприємств та організацій області припадає 45,9% загального обсягу, частка коштів населення на будівництво житла – 30,6%, частка коштів місцевих бюджетів – 10,3% [2].

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Закарпатську область у 1994-2017 роках становив 328,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу). У розрахунку на одну особу майже 261,5 дол. США. У 2017 р. в економіку області вкладено 19,6 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 4,3 млн. дол. США, або на 18,0% менше аналогічного періоду 2016 р. В області функціонує 622 підприємства з іноземними інвестиціями. В області працюють інвестори із 45 країн світу, на 10 з них більше 84,0% загального обсягу прямих іноземних інвестицій [2].

Таким чином від рівня розвитку підприємництва залежить економічний потенціал країни в цілому, а на теперішній час Україна відстає від середніх показників розвинених країн у 3 рази. Аналіз факторів, що впливають на сучасну економічну ситуацію в Україні показує, що з більшості видів економічної діяльності, які підлягають статистичному систематизуванню, не забезпечують рентабельність виробництва продукції (робіт, послуг) за рівнем витрат (рис. 2).

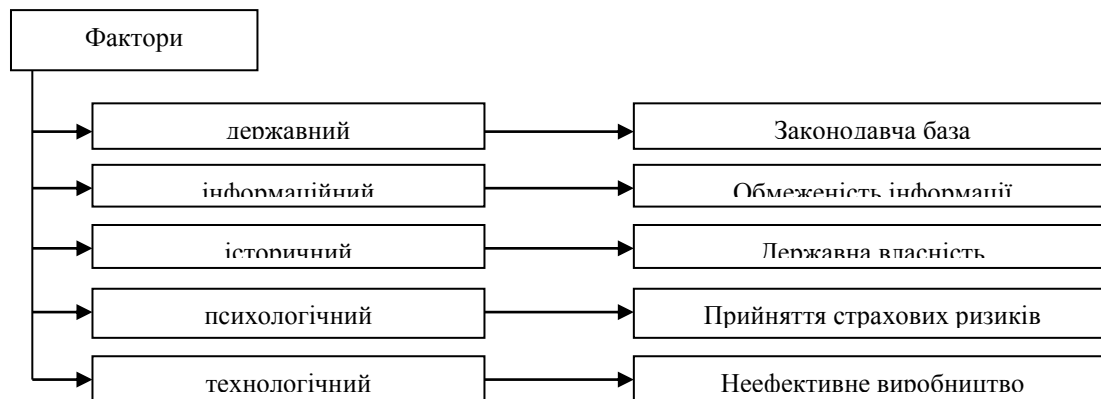

Рис. 2. Класифікація факторів, які впливають на сучасну економічну ситуацію в Україні [1]

У загальному вигляді дані фактори пояснюються так:

1. Історичний. Бізнес, в сучасному розумінні цього слова, в Україні існує не так давно. Власність була державною, промисловість монополізована державою, торгівля строго обмежена.

2. Психологічний. Підприємництво є діяльністю, яка здійснюється на власний ризик. Ухвалення необхідного ризику є тим ключовим фактором, який часто не дозволяє підприємству успішно функціонувати на ринку.

3. Інформаційний. З історичних причин інформаційний простір був обмежений. На сьогоднішній день інформаційне поле постійно збільшується.

4. Державний. Законодавча база України про мале підприємництво вимагає істотних змін. Діяльність підприємства регламентується державою, отже, держава має прямий вплив на ефективність бізнесу.

5. Технологічний. Знос основних фондів на промислових підприємствах досягає 80%. Модернізація технологічних процесів є важливим фактором, під впливом якого підприємство зможе вийти на новий етап розвитку [1].

Аналіз тенденцій та показників розвитку бізнесу у

Закарпатській області знаходиться у постійному полі зору органів влади, в тому числі шляхом проведення консультацій з представниками підприємницьких структур. Це дає можливість визначити основні проблеми, що стримують розвиток підприємництва області та визначити систему заходів на їх вирішення, зокрема і через реалізацію Програми розвитку малого і середнього підприємництва регіону. До основних проблем, які потребують швидкого вирішення можна віднести:

- суперечливість і неповнота чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів підприємництва;

- недостатній рівень реального партнерства між бізнесом, органами місцевого самоврядування та виконавчої влади на рівні районів, окремих міст та селищ;

- недотримання суб'єктами надання адміністративних послуг – центральними органами виконавчої влади та їх територіальними представництвами вимог законодавства з питань реформування системи надання адмінпослуг щодо термінів оформлення документів, що є ознакою корупційної складової у здійсненні ними владних повноважень у процедурах надання адміністратив-

них послуг;

– практично повна відсутність матеріально-технічної та фінансової підтримки підприємництва з боку держави, відсутність налагодженої системи гарантій й страхування кредитних та інвестиційних ризиків;

– диспропорція у структурі малого бізнесу за сферами економічної діяльності;

– нерівномірність розвитку бізнесу по територіях області, особливо у сільській місцевості;

– недостатність довгострокового кредитування, що стримує розвиток виробничої сфери, труднощі з одержанням зовнішнього фінансування через високі відсоткові ставки на банківські кредити;

– значна «тінізація» підприємницької діяльності і доходів.

Отже, формування ринкової структури національної економіки передбачає оптимальне поєднання малого, середнього та великого бізнесу. Загалом вони краще задовольняють різнобічні потреби суспільства, більш оперативно реагують на кон'юнктуру ринку та на досягнення науково-технічного прогресу, забезпечують передумови для економічного зростання. Підприємництво є одним з важливих чинників соціально-економічного

прогресу й тому суспільство зацікавлене в створенні необхідних передумов для його розвитку.

Висновки. Реалізація намічених стратегічних напрямків сприятиме процесам виходу підприємництва України на європейський рівень розвитку, поліпшенню бізнес-клімату, зміцненню позицій малого підприємництва в загальній структурі вітчизняної економіки, модернізації в сфері малого підприємництва, спрямованої на збільшення його внеску у соціально-економічний розвиток країни, підвищенню ефективності підприємництва, в тому числі збільшення його складової в обсягах вітчизняного промислового та сільськогосподарського виробництва, наповнення дохідної частини державного та місцевих бюджетів.

Створення сприятливого бізнес-середовища у Закарпатській області повинно стати запорукою консолідації зусиль щодо удосконалення рівня відносин і співпраці підприємців з органами місцевого самоврядування, органами державної влади та бути спрямованими на формування привабливого інвестиційного клімату, вдосконалення стратегії розвитку області, інформаційної та навчальної підтримки підприємництва та реалізації ефективної регуляторної політики на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Муромець Н.Є. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні / Н.Є. Муромець, В.Д. Мітяшкіна // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2016. - № 4(1). - С. 25-30.
2. *Muromets N.YE. Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine] / N.YE. Muromets, V.D. Mityashkina // Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryyemnytstva. - 2016. - № 4(1). - S. 25-30.*
3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Закарпатській області. - Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>
4. *Ofitsiyyny sayt Holovnoho upravlinnya statystyky v Zakarpats'koy oblasti [Official site of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region]. Retrieved from: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html*
5. Смелянская Т.П. Сучасні тенденції та перспективи розвитку підприємництва в Україні за умов інтеграційних процесів / Т.П. Смелянская, І.Р. Мацюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2015. - № 3(3). - С. 249-252.
6. *Smelyans'ka T.P. Suchasni tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukraini za umov intehratsiynykh protsesiv [Modern Trends and Prospects for the Development of Entrepreneurship in Ukraine under Integration Processes] / T.P. Smelyans'ka, I.R. Matsyuk // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky. - 2015. - № 3(3). - S. 249-252.*
7. Черничко Т.В. Фінансові результати діяльності підприємств Закарпатської області: оцінка та прогнозування / Т.В. Черничко, С.Ф. Черничко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. - 2014. - Вип. 2. - С. 157-161.
8. *Chernychko T.V. Finansovi rezul'taty diyal'nosti pidpryyemstv Zakarpats'koyi oblasti: otsinka ta prohnozuvannya [Financial results of Transcarpathian enterprises: estimation and forecasting] / T.V. Chernychko, S.F. Chernychko // Naukovy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Seriya : Ekonomika. - 2014. - V. 2. - S. 157-161.*

Strategic priorities of the state system of entrepreneurship support in the region (on the example of the Transcarpathian region)

V. V. Mitsa

Abstract. The article substantiates the peculiarities of implementation of economic policy of entrepreneurship development in the conditions of integration processes. The quantitative and qualitative characteristics of activity of enterprises of Transcarpathian region are analyzed. The dynamics of financial results of enterprises by types of economic activity and territorial characteristics was investigated. The principles of increasing the efficiency of state regulation of entrepreneurship development in modern conditions are proposed.

Keywords: entrepreneurship, priorities, development, stimulation, state support, financing.

Стратегические приоритеты государственной системы поддержки предпринимательства в регионе (на примере Закарпатской области)

В. В. Мица

Аннотация. В статье обосновываются особенности осуществления экономической политики развития предпринимательства в условиях интеграционных процессов. Проанализированы количественные и качественные характеристики деятельности предприятий Закарпатской области. Исследована динамика финансовых результатов предприятий по видам экономической деятельности и по территориальным признакам. Предложено основы повышения эффективности государственного регулирования развития предпринимательства в современных условиях.

Ключевые слова: предпринимательство, приоритеты, развитие, стимулирование, государственная поддержка, финансирование.

Особливості менеджменту оптимізації ефективності роботи персоналу в сучасних економічних реаліях

Г. Й. Юркевич

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу THEU, м. Чортків, Україна
Corresponding author. E-mail: pavlyshyn.av@gmail.com

Paper received 27.04.18; Accepted for publication 01.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-05>

Анотація. В даній статті розглядаються питання управління та менеджменту з метою оптимізації ефективності роботи персоналу установи. На основі комплексного впровадження різних видів мотиваційного менеджменту запропонована стратегія підвищення ефективності роботи персоналу та формування активних груп з найбільш прогресивних та креативних працівників.

Ключові слова: менеджмент, персонал, мотивація, управління.

Вступ. На сьогодні ефективний менеджмент управління роботою персоналу є обов'язковою умовою успішного функціонування будь-якої установи та підприємства. Одним із важливих аспектів менеджменту по оптимізації роботи персоналу є створення ефективно працюючої активної групи працівників та чітко окреслена мотиваційна стратегія керівництва. Відповідно до останніх наукових досліджень мотивація працівників і колективу в цілому повинна ґрунтуватись не тільки на особистих потребах та амбітності кар'єрного росту, мотиваційні важелі впливу керівником підбираються особисто з урахуванням специфічних особливостей кожного працівника та члена активної групи. Проблему мотивування персоналу досліджено в наукових роботах таких вітчизняних вчених, як Л.О. Антоненко, В.Д. Бондар, Н. Газенко, В. Галенко, П. Журавльова, С. Занюк [1-3].

Мета. Основною метою статті є оптимізація мотиваційного менеджменту для покращення роботи персоналу, створення і підтримка активних груп найбільш ефективних працівників установи.

Матеріали і методи. При дослідженні використано системний метод узагальнення та аналізу матеріалів вітчизняних вчених щодо управління персоналом.

Результати та їх обговорення. Трудова діяльність організації піддається впливу різноманітних чинників, як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Внутрішніми спонукальними чинниками є потреби й інтереси, бажання і прагнення, цінності і ціннісні орієнтації, ідеали, мотиви і стимули. Всі вони є провідними структурними елементами складного соціального процесу мотивування трудової діяльності, а формування цих внутрішніх спонукальних сил трудової поведінки являє собою суть процесу мотивування трудової діяльності. В класичній економічній літературі мотивування трактується по-різному. Найчастіше вчені розуміють мотив як цілеспрямовану дію чи спонукування особи до дії з метою задоволення потреби та амбіції виробничого процесу [1].

На думку О.С.Виханського і А.І. Наумова, «мотивування – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, задають межі, форми і спрямування діяльності з орієнтацією на досягнення визначених цілей» [2,3,5].

Для того щоб спонукати людей працювати якісно, недостатньо вивчити потреби персоналу і провести їх ранжування. Потрібно розробити механізми мотивації, які будуть викликати у людей бажання працювати ефективно на користь організації.

Мотивація праці – це рушій ефективності праці та

сукупність заходів, які активізують і спонукають працівника або трудовий колектив до виконання певних дій. З економічної точки зору, працівники є надзвичайно важливим ресурсом і повинні працювати з максимальною ефективністю для забезпечення економічної безпеки та розвитку організації чи підприємства. Керівник зобов'язаний зрозуміти, що окрім матеріального існує і моральний чинник мотивації. Врахувати всі особисті думки та преференції кожного працівника вдається рідко, тому керівник, як правило, прагне до підвищення інтегральної продуктивності [1-3].

Перш за все необхідно розпочати з підвищення ефективності трудової мотивації працівників. Трудова мотивація працівника – важливий фактор результативної роботи, і в цій якості вона складає основу трудового потенціалу працівника.

Покращення якості трудової мотивації дозволить запустити механізм, що визначає, які здібності та у якому ступені працівник здатний розвинути та застосувати в робочому процесі. Для оптимальної та високоєфективної роботи необхідне забезпечення максимальної ефективності діяльності амбітних та прогресивних працівників установи чи підприємства, а також одним із завдань керівництва є консолідація в колективі відповідальних, високоорганізованих та ініціативних працівників, які прагнуть до трудової самореалізації, професійного зростання і задоволеності від досягнутих результатів.

Першим етапом мотиваційного менеджменту є чітке та поетапне вивчення повного спектру завдань, виконання яких покладено на конкретного працівника. Ці завдання підлягають глибокому аналізу щодо відповідності між цілями, які має досягнути працівник, та його освітою, кваліфікацією, стажем роботи в установі, а також його індивідуальними можливостями.

Другим етапом є аналіз ефективності виконаних працівниками завдань. Отримані результати розподіляються за такими показниками, як якість виконання і відповідність отриманих працівником завдань його кваліфікації.

Третім етапом менеджменту є формування активної групи працівників, які, згідно отриманих даних вищезгаданих етапів, можуть повести за собою інших, менш амбітних та ефективних працівників. Добираючи склад активної групи, яка призначена для оптимізації ефективності роботи установи, керівник повинен формувати колектив враховуючи психоемоційний стан учасників та їх психотип (холерик, сангвінік, меланхолік, флегматик). Працівники-сангвініки добре

співпрацюють з працівниками-меланхоліками. Вони взаємодоповнюють один одного, не конкурують. А працівники-холерики добре працюють з працівниками-флегматиками, швидко, а іноді і бурна реакція холерика не зустрічає опору чи підтримки у працівника флегматика.

Після формування активних груп в колективі та формування команд для виконання конкретних завдань між учасниками, відповідно до їх психотипу, керівник повинен обрати чітку мотиваційну стратегію щодо створених груп та працівників взагалі.

Сьогодні існує чимало класичних та креативних підходів до мотивації ефективності роботи персоналу. Однак, донедавна були досить поширені такі підходи, як владне примушення і стимулювання мінімальним заробітком. Але вищезгадані методи мають значні недоліки, вони практично не стимулюють креативні ініціативи працівників, творчу працю і розвиток працівників; не створюють умови для діючої мотивації управлінської праці. Часто така методика мотивації призводить до незначного або тимчасового покращення ефективності виробничого процесу, а іноді «силовий» вплив спричиняє зворотній ефект, коли активні групи креативних та ініціативних працівників переходять на пасивне гальмування робочого процесу.

Виділяють наступні групи мотивів як складові ланки системи: матеріального, соціального та духовно-інтелектуального характеру. Параметри системи, як правило, є сталими. Механізм мотивації представляє собою спосіб реалізації продуктивної праці, тобто це комплексний цілісний інструментарій по перетворенню мотивації-потенції в мотивацію-реальність, в безпосередню ефективну дію. Мотиваційний механізм реалізує, перетворює набір факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій, сподівань, поведінкових реакцій із лінійного дискретного значення у замкнутий циклічний процес.

Стосовно фінансової мотиваційної стратегії, то мотиваційний механізм представляє собою економічний шлях реалізації і відтворення єдності соціально-економічних функцій праці: як засобу до життя, функціонуючому на кожній стадії своєї завершеності в певній системі макро- і мікро- економічних координат. Окрім того, мотиваційний механізм є своєрідною силою мотивації, точніше він забезпечує умови само стимулювання, перетворює мотивацію із можливості у реальність. Отже, ефективний мотиваційний механізм повинен опиратися насамперед на діючу систему матеріального і нематеріального мотивування, а також бути узгодженим зі стратегією розвитку підприємства чи організації.

Зазвичай висока оплата праці працівників установи як мотиваційний механізм дозволяє підвищити ефективність та продуктивність їх роботи на деякий час. Однак періодичне та стабільне збільшення рівня оплати праці не сприяє ефективності та збільшенню трудової активності, а навпаки може призвести до зворотнього ефекту, персонал швидко звикає до такого роду мотивації. А тому для керівника установи рекомендується використовувати стимуляційне підвищення оплати праці як короткостроковий метод мотивації, особливо потрібно звернути увагу на стимуляцію активних груп працівників, які слугують прикладом. Також, окрім матеріальної стимуляції необхідно пам'ятати щодо застосування непрямих,

нематеріальних методів мотивації праці.

Одним із найбільш ефективних та очевидних способів мотивування персоналу є розробка адекватного та пропорційного менеджменту матеріальної стимуляції (мотивування). Проблема матеріальної мотивації особливо актуальна для країн з ринковою економікою що розвиваються, до яких належить і Україна. Це зумовлене принаймні двома причинами: низьким рівнем доходів, інфляцією, деформаціями в їхній структурі та диференціації; необхідністю становлення нових за змістом форм і методів матеріального стимулювання працівників організацій та підприємств.

Пряме матеріальне мотивування праці за своїм змістом є нічим іншим, як нарахуванням певних розмірів заробітної плати і премій. Особливо важливим є пряма мотивація активної групи працівників, коли група чітко та ефективно виконала поставлені керівником завдання, підійшла креативно та нетипово до вирішення поставлених цілей і отримання бажаного результату. Пряме фінансове мотивування повинно підтримувати ефективність активної групи та сприяти утворенню нових груп в колективі, які здатні до ефективної та креативної роботи на підприємстві чи установі. Таке нарахування повинно базуватися на комплексі показників першого та другого етапів мотиваційного менеджменту. У загальному вигляді цей комплекс повинен охоплювати результативність досягнення цілей поставлених керівником, загальну та індивідуальну результативність активної групи і базовий оклад працівника.

Окрім мотиваційної стратегії, що базується на прямому мотивуванні також потрібно пам'ятати про важливу роль непрямой мотивації працівників взагалі та безпосередньо активної групи. Непряме матеріальне мотивування – це бонусний соціальний пакет, що надається працівникам залежно від рівня їх професіоналізму, авторитету і т. п. На сьогодні саме система непрямого матеріального мотивування має форму додаткових не грошових компенсацій працівникам [1]. Рішення про впровадження непрямого матеріального мотивування (крім використання обов'язкового соціального пакета) є дуже важливим.

Нематеріальна мотивація – це сукупний процес, який спрямований на немонетарне заохочення та формування корпоративного духу працівників, який сприяє підвищенню зацікавленості персоналу в якості своєї роботи та підвищенні економічної безпеки підприємства [6].

Одним методом нематеріальної мотивації є покращення умов праці: забезпечення персоналу новітніми технологіями, створення комфортних робочих зон, покращення дизайну інтер'єру, встановлення кондиціонування та опалення приміщення і т.д. Важливим інструментом також можуть стати корпоративні свята, навіть із залученням сімей співробітників. У зарубіжній практиці існує таке поняття, як team building (командоутворення). До основних складових процесу створення команд відносяться: формування та розвиток навиків командної праці (team skills) – спрямованість загальної цілі з персональними, прийняття відповідальності за результати команди і т. д.; формування командного духу (team spirit) – сукупність психологічних відносин співробітників до колег та організації. Основні заходи, спрямовані на розвиток довіри між робітниками, посилення відчуття єдності, підвищення неформального авторитету керівників; фор-

мування команди (team building) – механічні дії по підборі, оптимізації структури команди та функціонально-рольового розподілу: створення робочої обстановки, налагодження горизонтальних зв'язків усередині колективу, регіональних підрозділів.

Ефективний менеджмент з формування активної команди креативних і амбітних працівників та системи компенсацій разом з системою матеріального мотивування дозволить установам та підприємствам динамічно розвиватися, забезпечувати себе висококваліфікованими фахівцями і мати значну конкурентну перевагу. Сьогодні співробітники повинні відчувати увагу керівника до кожного з них, і відношення до них має бути не як до безликої маси, адже одна з причин демотивації співробітника – це деперсоналізація. На сьогоднішній день використання матеріального заохочення без орієнтування на нематеріальну мотивацію не принесе такого ефекту як при використанні цих двох методів. А нематеріальна мотивація повинна бути постійним пріоритетом та частиною культури організації, яка базується на емоційних та внутрішніх потребах працівників, а монетарна мотивація повинна носити додатковий преміальний характер та підсилювати загальний мотиваційний механізм.

Отже, на сьогодні значне посилення конкуренції стимулює керівників підприємств і організацій впроваджувати сучасні технології менеджменту організації управління персоналом. Для працівника важливо знати, що він працює там, де його цінують, поважають, прислуховуються до його думки, там, де з ним

рахуються і дозволяють почувати себе «своїм» в колективі. Глибоке розуміння того, що мотивує, а що позбавляє мотивування співробітників, є ключем до ефективної роботи, а позитивне мотивування виникає в тих випадках, коли корпоративна культура спонукає співробітників добровільно брати на себе відповідальність в умовах повної завантаженості і задоволеності роботою. В цьому випадку грошова винагорода, умови роботи, соціальна захищеність будуть додатковими чинниками в системі, а мотивуватимуть до роботи чітке розуміння відповідальності і повноважень, визнання, кар'єрне зростання, а також вплине на ефективність діяльності підприємства.

Висновки. Ефективний менеджмент повинен базуватися на формуванні активної команди креативних і амбітних працівників та системи компенсацій і матеріального мотивування.

Добираючи склад активної групи, яка призначена для оптимізації ефективності роботи установи, керівник повинен формувати колектив враховуючи психо-емоційний стан учасників та їх психотип (холерик, сангвінік, меланхолік, флегматик).

Розуміння керівником установи того, що мотивує, а що позбавляє мотивування співробітників, є ключем до ефективної роботи персоналу.

Окрім мотиваційної стратегії що базується на прямому мотивуванні також потрібно пам'ятати про важливу роль непрямой мотивації працівників в загальному та безпосередньо активної групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еськов А.Л. Индивидуализация системы нематериального стимулирования в современных условиях / А.Л. Еськов, В.Е. Брижниченко // Вісник технологічного університету. Поділля. – 2012. – № 5. – С. 27–30.
2. Виханский О. С. Менеджмент : учебник / О.С. Виханский, А.И. Наумов ; 3-е изд. – М.: Гардарики, 2013. – 528 с.
3. Дишлюк Н. Мотивація і поведінка людини в сфері праці / Н. Дишлюк // Україна: аспекти праці. – 2017. – № 3(4). – С. 9–11.
4. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту : підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К.: Академвидав, 2016. – 414 с.
5. Набока Р.М. Вплив мотивації на ефективність використання трудового потенціалу підприємства / Р.М. Набока // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Economics/50639.doc.htm.
6. Павлова І.І. Нематеріальна мотивація як чинник економічної безпеки підприємства / І.І. Павлова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2017. – № 2(6). – С. 197–203.

REFERENCES

1. Eskov A.L. Individualization of the system of intangible incentives in modern conditions / A.L. Es'kov, V.E. Brizhnychenko // Visnik technologicheskogo universitety. Podillja. - 2012. - № 5. - P. 27-30.
2. Vikhansky OS Management: a textbook / O.S. Vikhansky, A.I. Naumov; 3rd ed. - Moscow: Gardarika, 2013. - 528 s.
3. Dishlyuk N. Motivatsiya i povedinka mneni in sphere pratsi / N. Dishlyuk // Ukraine: aspect prazi. - 2017. - No. 3 (4). - P. 9-11.
4. Kuzmin O.. Fund management: підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. - К.: Akademvidav, 2016. - 414 p.
5. Naboka R.M. Influence of motivation on efficiency of labor potential of the enterprise / R.M. Naboka // [Electronic resource]. - Access mode: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Economics/50639.doc.htm.
6. Pavlova I.I. Nematerialna motivatsiya yak chinnik ekonomichnoi bezpeki pidpriemstva / I.I. Pavlova // Socialy-trudovi vidnosini: teorii that practice. - No. 2 (6). - C. 197-203.

Features of management to optimize the effectiveness of staff in modern economic realities

H. Yurkevych

Abstract. In this article, the issues of management and management are considered in order to optimize the efficiency of the staff of the institution. On the basis of the integrated implementation of various types of motivational management, a strategy is proposed to increase the effectiveness of the staff and to form active groups of the most progressive and creative workers.

Keywords: management, personnel, motivation, management.

Особенности менеджмента оптимизации эффективности работы персонала в современных экономических реалиях

Ю. Г. Йосафатовна

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы управления и менеджмента с целью оптимизации эффективности работы персонала учреждения. На основе комплексного внедрения различных видов мотивационного менеджмента предложена стратегия повышения эффективности работы персонала и формирования активных групп наиболее прогрессивных и креативных работников.

Ключевые слова: менеджмент, персонал, мотивация, управление.

HISTORY

Реформи фінансової системи Російської імперії в оцінках підприємця і мецената В. О. Кокорєва

С. Ч. Мамоян

Запорізький національний університет, здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук
Corresponding author. E-mail: 125125.tsh@gmail.com

Paper received 24.03.18; Accepted for publication 01.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-06>

Анотація. У другій половині XIX ст. Російська імперія набула досвіду врегулювання складних фінансових питань шляхом проведення реформ у фінансовій сфері. Ключовими стали бюджетна, банківська, грошова, акцизна та інші реформи. Сучасні науковці Російської Федерації, України, США досить схвально оцінюють результативність і значимість проведених реформ для суспільства. Однак тогочасні підприємці, які на практиці відчули наслідки реформ у фінансовій сфері, оцінили їх досить критично. З огляду на це, праця підприємця В. Кокорєва (1817–1889) «Економічні провали» має вагомий науковий історичний значимість. Він обгрунтовано довів, що запозичення європейських фінансових ідей без урахування потреб і можливостей Російської імперії згрубо вплинули на її фінансову систему. Здійснений В. Кокорєвим науковий аналіз фінансових реформ тих часів не втратив актуальності до сих пір, а його програма виведення з економічної кризи окремих галузей народного господарства має не аби який сенс для сучасних державників.

Ключові слова: Російська імперія, Україна, реформи фінансової системи, В. Кокорєв, «Економічні провали».

Перед багатьма сучасними країнами пострадянського простору гостро стоять низка вагомих, не розв'язаних належними чином, фінансових питань. У другій половині XIX ст. Російська імперія стикалася з аналогічною ситуацією, і, як показує практика, не завжди вміло їх вирішувати. Фінансові проблеми тих часів не втратили актуальності нині для України. Здебільшого це питання девальвації національних валют, регулювання виплат за міжнародним позиками, розбудова внутрішнього ринку, підтримка банківської системи, удосконалення системи акцизів тощо. Попередні покоління набули значного досвіду у вирішенні цих питань, а фахівці-практики вже давали історичні оцінки фінансовим реформам, глибоко осмислюючи їхні наслідки. З огляду на це звернення до історичного досвіду є актуальним.

Потреба в комплексних реформах фінансової системи станом на середину XIX ст. в Російській імперії була відчутною, оскільки науково-технічний переворот висунув перед державою нові завдання: систематизувати бюджет країни, заснувати Державний банк, врегулювати питання появи мережі нових комерційних банків, запровадити фінансовий контроль, залучити закордонні інвестиції у промисловість і транспортну систему імперії, адже залізничний транспорт потребував концентрації значних капіталів і ставав знаряддям транснаціональної політики. Фінансисти розуміли, що розроблення однієї реформи неодмінно спричинить низку інших. Зокрема, бюджетна – обумовила впровадження реформ державного фінансового контролю та централізації (консолідованості) касового устрою (єдності каси). Завдяки впровадженню цих реформ стало можливим здійснення податкових, окремих акцизних та грошової реформ. Також усі ці заходи потребували узгодження з вимогами та стандартами провідних європейських держав, з якими Росія мала партнерські відносини, одержувала від них позики і кредити тощо [18, с. 130].

Коли Міністерство фінансів очолював О.М. Княжевич (23.03.1858 – 23.01.1862 рр.), 1860 р. було засновано Державний банк, розширено компетенції Міністерства фінансів та засновано Комісію з перегляду

податків і зборів, яка діяла понад 20 років. Основні відбулися, коли Міністерство фінансів очолював М.Х. Рейтерн (23.01.1862 – 07.07.1878 рр.) [18, с. 133]. Питання про створення єдиного касового устрою держави, яке активно обговорювалося з 1855 р., довелося врегулювати саме цьому міністру. Так 22.05.1862 р. було оприлюднено «Положення про державний бюджет» і «Правила укладання, розгляду затвердження, виконання державного бюджету, фінансових кошторисів міністерств та головних управлінь» [2]. Тож реформи – бюджетна, касового устрою та державного фінансового контролю – дали змогу реформувати податкову систему, а згодом провести грошову реформу, які суттєво змінили фінансову систему Російської імперії [18, с. 136].

Питання розроблення, впровадження і результатів фінансових реформ, започаткованих у другій половині XIX ст., належно висвітлювалися науковцями. Серед вагомих сучасних праць варто назвати дослідження, у яких узагальнені історичні оцінки комплексу тогочасних реформ, зокрема це праці В. Ананьїч [1] [4], Л. Захарової [6], В. Пушкарської [11], А. Фурсенко [15], С. Хока [17] О. Чистякова й Т. Новицької [12], Т. Шаравари [18] та ін. Окрему групу робіт створили сучасні історики, економісти і фінансисти-практики, які заглибилися в історичний аналіз перебігу окремих реформ фінансової системи тих часів як в Україні, так і Російської імперії загалом, зокрема А. Ткаченко та І. Ткаченко [14], Н. Фадейкіна та І. Демчук [16], А. Андреев та Д. Нікольський [2]. Питання становлення бюджетної сфери глибоко аналізувала Н. Розинська [13], окремі аспекти акцизної реформи висвітлювали В. Гончарук [5], Д. Крісчн [8] та ін. Більшість досліджень містять схвальні оцінки розпочатих у 1860-х рр. фінансових реформ. Саме тому нашої уваги потребують оцінки реформ, здійснені безпосередніми учасниками подій – банкірами і підприємцями. Важливу роль для усвідомлення того, як вплинули проведені реформи на суспільство має праця «Економічні провали (За спогадами з 1837 року)» [7] тогочасного підприємця і мецената Василя Олександровича Кокорєва (1817 – 1889 рр.). В. Кокорєв дотримувався дещо відмінної точ-

ки зору на успішність і результативність фінансових реформ означеного періоду і водночас пропонував власні обґрунтовані варіанти вирішення назрілих проблем. З огляду на суттєву актуальність поглядів В. Кокорева як для сучасних істориків, так і фахівців з фінансових реформ, *ставимо за мету* проаналізувати його аналітичні оцінки, викладені у праці «Економічні провали».

Час розквіту підприємницького таланту В.О. Кокорева припадає на царювання імператора Олександра II. У 1857 р. він заснував Закаспійське торгове товариство, яке успішно вело торгівлю з Персією і Середньою Азією. У 1858 р. виникло одне з перших акціонерних товариств Росії – товариство Волго-Донської залізниці, у створення якого він вклав 4,8 млн. руб. У 1850 р. виникло Російське товариство пароплавства і торгівлі, Волзько-Каспійське пароплавство, головним засновником якого також був В.О. Кокорев. Окрім того, підприємець стає першовідкривачем російської нафтової справи. 1857 р. у м. Суруханах (неподалік Баку) він створив завод для добування з нафти освітлювального масла і Закавказьке торговельне товариство, а згодом – Бакинське нафтове товариство. За його підтримки в кінці 1860-х рр. був заснований Московський купецький банк, членами якого були знані промисловці й економісти – С. Мамонтов, Ф. Чижов, М. Горбов та ін. [3]. Відомий історик К. Кавелін високо оцінював діяльність В. Кокорева, зазначаючи, що «у нього є думки, від яких не відмовилися б і давні мудреці. Скільки новизни, глибини і сили!» [7, с.1].

Отже, на початку 1850-х рр. проекти реформ активно розроблялися урядовцями, у 1860-х активно втілювалися практично, а їхні недоліки досить болісно позначилися на суспільстві. Саме окремі прорахунки реформаторів промисловець В. Кокорев визначив як провали в економіці. Ще в 1830-х рр., В. Кокорев застерігав державних діячів проти бездумного копіювання західної моделі управління. Початок реформ він особисто окреслював 1856-м роком і називав цей рік початком провалу [7 с. 17].

Першим суттєвим провалом реформаторів промисловець назвав «велике запізнення Росії із будівництвом залізниці до Чорного моря, внаслідок чого держава програла Кримську війну 1853–1856 р.» [7, с.15; с. 22]. Водночас, його обурював факт закупівлі за кордоном потужностей для будівництва заліниць, коли в країні були надлишки чавуну для виготовлення рейок і Урал лише потрібно було пов'язати з центром. Він писав: «пора державницькій думці припинити блукати за межами власної землі, припинити пошуки економічних основ за межами Росії і забруднювати насильницькими запозиченнями рідну землю; ...пора пізнати в своїх людях свою силу» [7, с. 1]. Отже, він наполягав на узгодженні реформ з потребами народного життя.

Будівництво заліниць було прямо пов'язане з розвитком фінансової системи. Держава не мала значних коштів на це і була перед вибором одержання великих позик за кордоном. Це відбувалося після «Паризького миру», – пише В. Кокорев, – коли Росія із запізненням усвідомила потребу розбудови заліниць. Але почали з того, що державну справу «передали в руки французів, наших, так би мовити, учорашніх ворогів, і під час коронації Олександра II, приїхав з Парижу відомий аферист часів Наполеона III – Перрейра, з натовпом булочників, перукарів тощо, які називали себе досвідченими інженерами. Утворена під керівництвом цих осіб група одер-

жала назву Головне Товариство Російських заліниць, у коло діяльності якої входило прокладання заліниць у чотирьох напрямках: 1 – від Петербурга до Варшави; 2 – від Москви до Феодосії на Чорному морі; 3 – від Курська до Любави; 4 – від Москви до Нижнього Новгорода. Натомість лише невелика група патріотично налаштованих купців з недовірою ставилася до цієї справи, оскільки передбачали, що Росія знову втрапить у капкан іноземних економічних інтриг» [7, с. 26-27].

В. Кокорев зазначав, що під час будівництва заліниць міністр фінансів М. Х. Рейтерн проявив себе як «фінансовий технік» у сенсі, що всі зроблені міжнародні позики не були витрачені на інші справи, а лише спрямовано на залізниці [7, с. 31]. Водночас підприємець вказав на значний провал у його політиці, зокрема, що міністр допустив закупівлю рейок з Англії замість вітчизняних уральських, а також обурився тим фактом, що за кордону завозили все залізничне обладнання. Якби натомість розвинули власне виробництво, Росія б не потрапила в суттєву залежність від іноземного капіталу й промисловості [7, с. 32].

Результати реформ у банківській сфері також були проаналізовані В. Кокоревим. Він зазначає, що невдовзі після коронації Олександра II міністром фінансів призначили О.М. Княжевича, а згідно з реформою сільське господарство залишили без кредитних установ. Загальновідомим є факт звільнення селян з-під кріпосної залежності 1861 р., унаслідок чого поміщики вже мали користуватися вільнонайманою працею, а після технічного перевороту ще й мали змогу купувати нові знаряддя праці, однак насправді належних коштів не мали. В. Кокорев підкреслював, що «з 1868 р. виникли земельні банки із нищівними для землеробства статутами. Їхня поява не мала підтримки уряду, а діяльність базувалася на корисливих мотивах засновників. Принижені і придушені семирічним безгрош'ям поміщики пішли за позиками до цих банків, які народ обізвав «мишоловками». Вони зобов'язалися сплачувати величезні відсотки, яких продаж від вівса чи сіна ніколи б не покрили. Крім того, значна частина позик були зроблені у валюті, курс якої стабільним не був і залежав від політичних та інших подій. На ці події поміщики впливу не мали, а обов'язок компенсувати всі втрати від біржового курсу з них ніхто не знімав. Цей економічний провал нам не принесли чужинці, а ми самі. Більшість поміщиків кидали мастки і родини» [7, с. 30].

Отже, аналізуючи процес і зміст банківської реформи у контексті її впливу на розвиток сільського господарства він дав обґрунтовану негативну оцінку її змісту. В. Кокорев, згадував розмову з тогочасним міністром фінансів, який казав: «Нічого не вдієш з ними; вони так хочуть, щоб усяка справа спиналася на ноги сама і на жодні поступки не підуть» [7, с. 29]. Оцінюючи реформаторів, які переконали імператора дяти саме так, він пише: «Тут я вперше дізнався, що вони – це люди нових поглядів, певний гурток із 5-6 осіб, які прагнули потрапити в кабінети високоповажних осіб і в салони впливових дам, для поширення серед тих своїх поглядів, з метою розширити коло свого впливу і прибрати до рук владу. А згодом я дізнався, що це люди справді чесні, які мріяли про економічну рівноправність, але без будь-якого розуміння потреб російського життя» [7, с. 29]. Такий підхід до справи підприємець назвав шостим економічним провалом.

Підбиваючи підсумки діяльності М.Х. Рейтерна на посаді міністра фінансів, В. Кокорев зазначав, що він вартий доброї згадки за організацію прокладання залізниць, за розвиток системи внутрішнього кредитування населення через утворення комерційних банків і навіть за викупну операцію по звільненні селян, оскільки за тодішніх існуючих фінансових проблем міністр зумів уникнути великих потрясінь. Йому це вдалося, бо кожну важливу державну справу він підтримував грошовими позиками, щоб не загальмувати розвиток промисловості [7, с. 31].

Однак грошову реформу, пов'язану із запровадженням срібного карбованця в обіг, оцінив виключно негативно і виклав обгрунтовані пропозиції стосовно того, як можна було б уникнути негативних її наслідків для країни. За оцінками В. Кокорева, на стан фінансової системи згубно вплинуло «запровадження грошової одиниці у вигляді срібного карбованця, оскільки в широкому «народному» обігу його ніде не було» [7, с. 26]. Підприємець підкреслював, що після офіційного введення в обіг срібних грошей 1 липня 1839 р. «цілі покоління народилися й померли не побачивши жодного разу срібної монети, а їхнє життя тривало за паперовим листуванням про якийсь срібний карбованець. Сліди цієї фальші бачимо до нині в існуючих мідних карбованцях, на яких є напис «5 копійок сріблом», «3 копійки сріблом» [7, с. 26]. Успішний практик і меценат іронічно зазначив, що «археологи майбутніх поколінь матимуть право вважати наш час невіглаством, оскільки ми навіть мідь називаємо сріблом» [7, с. 26]. «Після Кримської війни ми не наважилися будувати залізницю на безвідсоткові паперові гроші, попри те, що усюди їх приймали в повному обсязі і з довірою, ми б могли розраховуватися ними за всі види будівельних робіт: земляні, теслярні інші. На ці кошти могли б будувати будинки, а відповідно до потреб залізничної справи й заводи; проте невідомо чого не наважилися відступитися від чужоземних догматів, а цілковито підкорилися вказівкам закордонних економістів» [7, с. 46]. Європі потрібно, понад інші економічні інтриги зв'язати нам руки, тобто підпорядкувати правила, що замість простих грошових знаків, можна здійснювати емісію лише безвідсоткових паперів з наступним продажем їх на європейських біржах, аби втягувати нас у надзвичайні борги, а верховній російській владі завжди протиставлялася влада Ротшильдів, які зробили з нього політичний та економічний барометр для визначення стійкості нашої держави; показники ж «барометру» брали з бюлетенів іноземних бірж, якими розпоряджалися супротивники наших успіхів. У цій фінансовій інтризі супротивники виявилися завзятими поборниками, загальмовуючи царську думку та волю в усіх її прагненнях до створення благоустрою власними коштами» [7, с. 47]. Цей вагомий провал В. Кокорев вважав десятим. Надалі думку В. Кокорева відверто можна назвати пророчою, він стверджував, що коли б будували залізницю на власні паперові кошти й нікому не сплачували кабальні відсотки, то чистий прибуток від функціонування залізниць витрачали б на підкріплення паперових грошей і могли б так виводити їх із обігу [7, с. 49]. «Ми могли б урятувати себе від боргів, але хотіли в очах Європи лишатися її слухняними учнями, ми це вважали за честь і навіть не мріяли про власний шлях, вважаючи уязнути в боргах і втопити в них наших дітей, аби лише не втратити її прихильності» [7, с. 49].

В. Кокорев іронічно назвав тих, хто вважає, що емісія паперових грошей помилкова, – сектою. Саме такі «сектанти» доводили, що емісію не зупинити, вона призведе лише до краху й сильного коливання курсу. Він пише: «Припустимо, що ці погляди правдиві, але не безумовні, оскільки засоби для залізниць і важливих підприємств взагалі можна випускати не у вигляді грошей, а у вигляді цінних паперів від Держбанку на короткий термін, з наступним їхнім викупом державою. Ніхто не закликає друкувати безмежну кількість грошей, але тим більше не можна позичати їх на рахунок власного народу за кордоном, коли сам народ з повною довірою і бажанням готовий за власні паперові грошові знаки кредитувати уряд власною працею в усіх її видах!» [7, с. 50]. Ці погляди, безумовно, влучно характеризують економічну ситуацію і в сучасній Україні та багатьох інших державах пострадянського табору.

Значну роль у своєму дописі В. Кокорев приділив і акцизній реформі. Із 1 січня 1863 р. російський уряд запровадив складний за термінологією та структурою закон, який складався із 279 статей. Уперше його для обговорення опублікували 4 липня 1861 р. під назвою «Положение о питейном сборе» [10]. Так почалася акцизна реформа. В. Кокорев підкреслював, що в економічному житті Росії похитнулися три головні складники: грошовий курс, народний кредит та сільське господарство, і підкреслив, що більшість вважають великою помилкою міністра М.Х. Рейтерна запровадження акцизної системи на вино, оскільки вона не враховувала інтереси сільського господарства. Як відомо, реформа акцизної системи стала ще одним кроком влади на шляху реформування фінансової системи. До реформи була чинною система винних відкупів. Відкупщики, власне, сплачували податок і продавали алкогольні напої на свій розсуд. Система акцизів мала б на меті систематизувати цей процес. Однак на практиці сталося інше. В. Кокорев, який сам тривалий час був відкупщиком, знав систему з середини. Він пояснював своє критичне ставлення до результатів реформи наступним чином: «... із запровадженням акцизної системи без обмежень почали виникати «кабаки» – питні заклади, і через 25 років після реформи більше 2 млн. селян пропили свої господарства, залишившись без коней та корів. Підтвердженням цього, – продовжує автор, – слугують подвірні описи, зроблені в окремих губерніях, зі змісту яких випливає, що в кращих повітах Рязанської губернії у 1/6 частини населення не лишилося ні тяглих тварин, ні молока дітям... А далі, не лише північні винокурні, але й південні були витіснені впливом нових велетенських винокурних заводів, які мали спекулятивно-промисловий характер...». Далі В. Кокорев розвивав свої погляди наступним чином: «Я не маю наміру викласти проект акцизного збору і скажу, що майбутня система має оновити поміщицькі господарства шляхом утворення нових дрібних винокурень і повернути череди корів, яких поїли б бардою, а натомість сільське господарство одержало б поля з добривами, а дітей з горщиками молока і селян з м'ясом; одним словом, усі здорові, тверезі й веселі... всі, крім власників кабаків, яких притиснуть заходи з обмеження пияцтва. А ми завжди і в усьому прагнемо наслідувати Європу» [7, с. 33-34].

Підприємець надалі зробив огляд урядової роботи протягом 1861 – 1866 рр., яка, з його погляду, зруйнувала поміщицькі господарства, насправді ж – побут і під-

валини життя десятків тисяч господарств, а в їхньому світі – і простих селян [7, с. 35]. Головну біду від цієї реформи він вбачав у тому, що для винокуріння використовували найцінніші сорти зерна, оскільки реформа встановила обов'язкові норми виходу вина із закваски. А ці норми могли бути досягнуті лише за умови закваски якісних дорогих сортів пшениці! Тож дорогі сорти «випили», а дешеві посіяли в землю. ... У Німеччині, – писав В. Кокорев, – існує закон, який забороняє якісні і дорогі сорти хліба використовувати у виробництві спиртів» [7, с. 37]. «Отже, – як пише підприємець, – в основі акцизної системи виявився недолік. Він полягав у тому, що не було взято до уваги сутність внутрішнього устрою Росії, її розміри, простори, земельні та кліматичні відмінності регіонів, словом усі відмінності відносно інших держав. ... Наприклад, Німеччина – не Росія, у Німеччині не простежуються різкі кліматичні й земельні відмінності між регіонами, як у Росії; але навіть там існують три системи акцизного збору, які погоджені з кожною місцевістю і які захищають Східну Пруссію як дещо біднішу частину держави від підризу її економіки з боку розвитку винокуріння Баварії. А у нас не було цієї далекоглядності, і ми принесли всі наші 15 північних холодно-грунтових губерній у жертву винокурінню чорноземної смуги, яке там активно набирало обертів із 1863 р. Ми позбавили північні ґрунти добрив і можливість виготовувати худобу, натомість добрива накопичилися там, де їх і без того вистачало [7, с. 41]. Вихід із ситуації підприємця бачив у тому, щоб повертати акциз по 1 копійці з градуса напоїв дрібним винокурням або обкладати вищими акцизами імпортоване вино.

Підбиваючи оцінки акцизної реформи, він наводить слова міністра фінансів, графа Є.Ф. Канкріна: «Мені нарікають, за те, що винокурінням північних регіонів я повертаю кілька мільйонів рублів на рік усупереч цінам, які встановлюють власники заводів чорноземної смуги. Ці нарікання є лише свідченням незнання суті питання: адже я повертаю кошти не заводчикам, – а землі, щоб не позбавити її добрив, адже утримання мільйонних мас жебраків буде коштувати дорожче, ніж ці кошти» [7, с. 44]. Отже, як бачимо, європейський підхід до запровадження акцизної реформи не виправдав себе. Акцизна реформа без урахування потреб регіонів призвела до того, що припинили існування дрібні винокурні, які економічно добре підтримували місцеве населення й стимулювали сільське господарство. Тож якщо чорноземні губернії і так давали багато хліба, то губернії холодних

регіонів з низькими врожайми почали занепадати. В. Кокорев підкреслював, що минуло 25 років із часу втілення акцизної реформи (1863 р.), «а ми й не хочемо привертати належну увагу до пошуків способів усунення її недоліків» [7, с. 44]. Фактично це була досить критична і глибока оцінка реформи діяча-практика, який сам тривалий час мешкав у російській периферії, налагодив діяльність десятків промислових підприємств і зсередини знав про життя пересічних підданих.

Насамкінець є потреба навести промовисті висновки Василя Кокорева: «Аби ми жили на мідні гроші, а не на срібний карбованець, який лише стимулював ганебні звички до розтрат; аби уникнули Кримської війни, завчасно збудувавши залізницю до Чорного моря; аби замість побудови 1857 р. Варшавської залізниці почали розбудову мережі підмосковних доріг і зберегли сотні мільйонів коштів у державі; аби не позбавляли землевласників потрібних кредитів; аби заснували у себе власні рейкові й вагонобудівні заводи і не купували б кожну гайку за кордоном; аби уніфікованим акцизом не згубили сільськогосподарські винокурні і не відкривали безмежну кількість кабаків та не споювали населення... аби. ... Підбиваючи підсумки усім «аби» було б цікаво порадити, в яку суму нам вийшли збитки від такого господарювання? Безпомилково можна вважати, що сума збитків вдсятеро перевищує суму контрибуції, яку одержала Німеччина від Франції 1870 р. Ось усі причини нашого зубожіння...» [7, с. 45]. Із цими словами важко сперечатися, адже вони фактично є фінансовою програмою для виходу із кризового стану сучасних країн і є цілком актуальними сьогодні. Отже, реформування фінансової системи шляхом простого копіювання досвіду західноєвропейських країн в російських умовах у ті часи виявилось неприйнятним. Натомість розвиток внутрішнього ринку й виробництва міг би забезпечити державу від руйнівних наслідків скопійованих ідей для реформ. Праця «Економічні провали» В. Кокорева містить глибокий аналіз подій, аналогічних за сутністю сучасним, і тому, має актуальність не лише для істориків, а й для сучасних державників різних рівнів. «Аналізуючи економічні питання, все ж потрібно сердечно прагнути, щоб на зміну гіркому відчуттю приниженості... яке полягає в систематичному наслідуванні чужоземного устрою економічного життя, прийшло нове всенародне почуття державно-народної гідності, яка базується на успіхах власних різноманітних заходів» [7, с. 42].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьич В. Проблемы российского реформаторства/В. Ананьич // Знание – сила. 1992. – № 2. – С. 74-85.
2. Андреев А.Г. Финансовое управление и организация государственного финансового контроля в Российской Империи в XIX – начале XX в. / А.Г. Андреев, Д.В. Никольский // История финансового контроля. Счетная палата Российской Федерации, 2018. URL: <http://www.ach.gov.ru/about/history/in-xix-beginning-of-xx-century/financial-management-and-organization-of-the-state-financial-control-in-the-russian-empire-in-the-xi>
3. Біографічний словник/В.О. Кокарев. URL: <http://slovar.pp.ua/biografichnyy-slovyk/>
4. Власть и реформы. От самодержавной к советской России [под ред. Б.В. Ананьич]. СПб., 1996. – 467 с.
5. Гончарук В.Я. Правове регулювання виробництва і обігу спиртних напоїв у Російській імперії в кінці XVIII-на початку XX ст./В.Я. Гончарук.-Харків: Вид-во НУВС, 2002.-234с.
6. Захарова Л. Освободительные реформы в России 1861–1881 / Л. Захарова // Знание – сила. – 1992. – № 2. – С. 19-21.
7. Кокорев В.А. Экономические провалы (По воспоминаниям с 1837 года) / В.А. Кокорев. – М.: Общество купцов и промышленников России, 2005. – 336 с. URL: http://reosh.ru/wp-content/uploads/2014/10/Kokorev_V_A_-_Ekonomiccheskie_provaly_-_2005.pdf
8. Крисчн Д. Забытая реформа: отмены винных откупов в России / Крисчн Д. // Великие реформы в России. – М., 1992. – С. 126-138.
9. Кудряшов В. Русская общественная мысль в поисках национальной идентичности: зарождение русского национализма (вторая половина XIX в.) / В. Кудряшов // Русин, 2014. – № 4(38). С. 117-129.
10. Положение о питейном сборе 1862 – Положение о питейном сборе, Высочайше утвержденное 4 июля 1861 года, с присовокуплением Высочайше утвержденного 20 марта

1862 года правил о взысканиях за нарушения положения о питейном сборе и судопроизводстве по ним. – М.: Тип-я А. Семенова, 1862. – 160 с.

11. Пушкарева В.М. История мировой и русской финансовой науки и политики: дис. ... док. экон. наук: 08.00.01. / В.М. Пушкарева. – М., 2004. – 325 с.
12. Реформы Александра II 1998 – Реформы Александра II / [сост. О.И. Чистяков, Т.Е. Новицкая]. М.: Изд-во «Юридическая литература», 1998. – 455 с.
13. Розинская Н.А. Становление Российского бюджетного законодательства / Н.А. Розинская // Финансы. – 2009. – № 2. – С. 70-74.
14. Ткаченко А.О. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII

століття – початок 30-х років XX століття) / А.О. Ткаченко, І.В. Ткаченко.-Суми: видавництво «Ярославна», 2014.-252с.

15. Управленческая элита Российской империи (1802–1917) / [под ред. акад. А. Фурсенко]. СПб.: Лики России, 2008.-520с.
16. Фадейкина Н. В. Банковская система Российской Империи в период великих реформ / Н.В. Фадейкина, И.М. Демчук // Сибирская финансовая школа: АВАЛЬ. – 2007. – № 3. – С. 108-118.
17. Хок С. Банковский кризис, крестьянская реформа и выкупная операция в России 1857–1861 / Хок С. // Великие реформы в России. – М., 1992. – С. 90-105.
18. Шаравара Т.О. Реформи і контрреформи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії: історіографія / Т.О. Шаравара. – К: «Видавництво Ліра-К», 2011.-487с.

REFERENCES

1. Ananich V. Problems of Russian Reform. *Knowledge is Power*. 2. pp. 74-85 (In Russian).
2. Andreev, A.G., Nikolskiy, D.V. (2018) Financial management and organization of state financial control in the Russian Empire in the XIX - early XX century. *History of financial control. Accounts Chamber of the Russian Federation* (In Russian) URL: <http://www.ach.gov.ru/about/history/in-xix-beginning-of-xx-century/financial-management-and-organization-of-the-state-financial-control-in-the-russian-empire-in-the-xi>
3. Kokorev, V.O. The bibliographical dictionary URL: <http://slovar.pp.ua/biografichnyy-slovyk/>
4. Ananich, B.V. (1996) *Power and Reform 1996 - Power and Reform. From autocratic to Soviet Russia*. Saint Petersburg, 467 p. (In Russian).
5. Gonchar, V.Ya (2002) *Legal regulation of the production and circulation of alcoholic beverages in the Russian Empire at the end of the XVIII - early XX centuries*. Kharkiv: National Vt. Unitary Affairs. 234 p (In Russian).
6. Zakharova, L. (1992) Liberation Reforms in Russia 1861-1881. *Knowledge is Power*. 2. P. 19-21 (In Russian).
7. Kokorev, V.A. (2005) *Economic failures (According to recollections since 1837)*. Moscow: Society of Merchants and Industrialists of Russia. 336 p. URL: http://reosh.ru/wp-content/uploads/2014/10/Kokorev_V_A_-_Ekonomicheskije_provaly_-_2005.pdf (In Russian)
8. Krischn, D. (1992) Forgotten reform: the abolition of wine buy-backs in Russia. *Great reforms in Russia*. Moscow. pp. 126-138 (In Russian).
9. Kudryashov, V. (2014) Russian public thought in search of national identity: the birth of Russian nationalism (the second half of the nineteenth century). *Rusin*. 4 (38). pp. 117-129 (In Russian).
10. The Regulations on the Drinking Collection (1862) The Regulations on the Drinking Collection, Highest approved on July 4, 1861, with the addition of the Highest approved on March 20, 1862 rules on penalties for violations of the provisions on drinking collection and legal proceedings thereon. Moscow: Printing House of A. Semenov. 160 p. (In Russian)
11. Pushkareva, V.M. (2004) The history of world and Russian financial science and politics: thesis for a scientific degree of Doctor of Economic Sciences: 08.00.01. Moscow. 325 p. (In Russian)
12. Chistyakov, O.I., Novitskaya T.E. Reforms of Alexander II (1998) Moscow: Publishing house "Juridical Literature". 455 p. (In Russian)
13. Rozinskaya, N.A. (2009) Formation of the Russian budget legislation. *Finances*. 2. pp. 70-74. (In Russian)
14. Tkachenko, A.O., Tkachenko, I.V. (2014) Creation and activity of banking institutions in Ukraine: the economic and legal aspect (XVIII century - the beginning of 30-ies of XX century). Sumy: Yaroslavna Publishing House. 252 p. (In Ukrainian)
15. Fursenko, A. (2008) Managerial elite. *Administrative elite of the Russian Empire (1802-1917)*. Saint Petersburg: Faces of Russia. 520 p. (In Russian)
16. Fadeykina, N.V., Demchuk, I.M. (2007) Banking system of the Russian Empire in the period of great reforms. *Siberian Financial School: AVAL*. 2007. 3. pp. 108-118. (In Russian)
17. Khok, S. (1992) The banking crisis, peasant reform and the redemption operation in Russia 1857-1861. *Great reforms in Russia*. Moscow. pp. 90-105. (In Russian)
18. Sharavara, T.O. (2011) Reforms and counter-reforms of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries in the Russian Empire: historiography. Kyiv: Publishing House Lyra-K. 487 p. (In Ukrainian)

Reforms of the Russian Empire financial system in the entrepreneur and maecenas v.a. kokorev's estimation

S. Ch. Mamoyan

Abstract. Modern scientists have positively estimated a number of reforms in the financial field conducted in the second half of the nineteenth century, emphasizing that the budget, banking, monetary, excise and many other fields became key fields. But the entrepreneurs of that time knew about their shortcomings from their own experience. In this context, the work of the entrepreneur and Maecenas Vasily Kokorev (1817-1889) «Economic failures» deserves special attention, who sharply condemned the authorities' desire to borrow the principles of reforms in Europe, without taking into account Russia's economic opportunities. V. Kokorev analyzed the strategic mistakes for the Russian Empire and his recommendations on the way out of the financial crisis have not lost relevance nowadays.

Keywords: the Russian Empire, Ukraine, financial system reforms, V. Kokorev, «Economic failures».

Реформы финансовой системы Российской империи в оценках предпринимателя и мецената В.А. Кокорева

С. Ч. Мамоян

Аннотация. Современные ученые позитивно оценивают ряд проведенных в Российской империи во II половине XIX в. реформ в финансовой области, подчеркивая, что ключевыми стали бюджетная, банковская, денежная, акцизная и др. Но предприниматели того времени на собственном опыте убедились в их недостатках. В этом контексте особого внимания заслуживает работа предпринимателя и мецената Василия Кокорева (1817–1889) «Экономические провалы», который остро осудил стремление властей заимствовать принципы реформ в Европе, без учета российских экономических возможностей. В. Кокорев проанализировал стратегические ошибки Российской империи, а предложенные ним рекомендации по выходу из финансового кризиса не утратили актуальности и сегодня.

Ключевые слова: Российская империя, Украина, реформы финансовой системы, В. Кокарев, «Экономические провалы».

Археологічні дослідження як сенс життя (Микола Макаренко)

Н. А. Німенко

Сумський державний університет, м. Суми, Україна
Corresponding author. E-mail: nimenko.na@ukr.net

Paper received 25.05.18; Accepted for publication 02.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-07>

Анотація. У статті зроблено стислий екскурс основних напрямів археологічних досліджень вченого-енциклопедиста Миколи Омеляновича Макаренка, репресованого у 1938 р. У різні періоди життя він працював на території Росії й України. Перші археологічні розкопки дослідник провів на початку ХХ ст. Вчений обстежував пам'ятки різних епох – від кам'яного віку до пізнього середньовіччя. Найбільш відомими стали його роботи з вивчення Маріупольського могильника, пам'яток трипільської та роменської культур. Саме завдяки зусиллям М.О. Макаренка роменські старожитності виділені в окрему археологічну культуру, носіями якої були сіверяни.

Ключові слова: Археологічна культура, дослідження, могильник, городище, пам'ятка, вирізка поховання.

Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. ознаменувалися значним сплеском зацікавленості у дослідженні стародавніх пам'яток історії та культури. Саме у цей період відбувалося становлення й археологічної науки: формувалися напрями досліджень, напрацьовувалися методики, визначалися методи фіксації виявлених матеріалів і способи їх збереження тощо. І усе це стало можливим завдяки зусиллям сподвижників нової справи. Серед таких особливе місце належить Миколі Омеляновичу Макаренку (1877-1938). Різноманітні знання, захоплення та уподобання вирізняли його серед інших дослідників минулого. Археолог, мистецтво- і музезнавець, пам'яткоохоронець, художник, організатор і педагог – ось далеко не увесь перелік напрямів його діяльності. І кожен із них заслугує на окреме згадування. Проте, чи не найбільше часу вчений присвятив саме археологічним дослідженням. Незважаючи на важкі політичні та соціально-економічні умови, особисті проблеми і трагедії, вчений не зупинявся, не схибив з обраного шляху.

Першими дослідниками наукового доробку вченого стали Д.С. Цвейбель і І.Г. Шовкопляс у часи, коли навіть згадка імені М.О. Макаренка – «ворога народу», страченого у 1938 р. за безпідставними звинуваченнями і, на той час, лише частково реабілітованого, могла дуже дорого коштувати авторам. Згодом з'явилися публікації, присвячені різним напрямам досліджень вченого. Серед авторів – О.І. Білодід, В.Б. Звагельський, Д.Є. Макаренко, Ю. Коренюк, Л.І. Кучугура, Н.А. Німенко та ін. Завдяки цим публікаціям ім'я видатного вченого повернулося до наукового обігу. Проте, фактична відсутність його архіву, розпорошеність відомостей, певні розбіжності у біографічних даних, широке коло наукових інтересів продемонстрували необхідність подальших досліджень життєвого шляху та наукового доробку вченого.

Наша мета – простежити основні напрями археологічних досліджень М.О. Макаренка, виявити ті, що вивчалися протягом тривалого часу, визначити регіони, де вони проводилися, і особистий внесок вченого у розвиток археологічних знань.

Дитячі та юнацькі роки майбутнього вченого пройшли на Роменщині (територія сучасної Сумської обл.). Саме там, поблизу с. Москалівка Роменського пов. Полтавської губ., він вперше побачив фрагменти глиняного посуду, рештки стародавніх поселень.

Спроби їх зібрати, поєднати, замалювати й визначити подальшу долю юнака. За підтримки земської управи (сплачувала незначну стипендію) і місцевого поміщика він закінчив Центральне училище технічного малювання імені барона О.Л. Штігліца та Археологічний Інститут у С.-Петербурзі. Серед його викладачів були брати Реріхи, О.А. Спіцин та інші відомі діячі науки і мистецтва, з якими зав'язалася дружба і співпраця на довгі роки. Саме під їхнім впливом мрії про археологію набули реального змісту.

Спочатку майбутній вчений брав участь в експедиціях старших колег. Під час канікул чи відпустки він приїздив на малу батьківщину, обстежував старовинні городища і кургани, які цікавили змалечку. Проте, маючи вже певні знання, він проводив більш ретельні дослідження і ставив багато питань: кому належали ці рештки, до якого періоду відносяться, чим відрізняється або на що подібна ця культура? Він шукав відповіді у роботах колег, проводив порівняння, шукав аналогії.

Надзвичайно важливою виявилася невелика за обсягом інформація, яку подав М.О. Макаренко до журналу «Киевская старина» (1902) щодо досліджень у Роменському пов. Молодий вчений вперше висловив припущення, що виявлені ним рештки матеріальної культури належали слов'янам і датувалися VIII ст. [1]. Це були лише попередні висновки, які згодом підтвердилися, доповнилися і зайшли відображення у монографічній публікації вченого [2]. На це пішли десятиліття невпинної праці. Проте, починаючи з 1907 р. М.О. Макаренко неодноразово звітував про результати розкопок у Полтавській губ. Спочатку – на сторінках видання «Известия Императорской Археологической комиссии», згодом – на засіданнях та у публікаціях Всеукраїнського археологічного комітету.

З 1902 р. за дорученням Імператорської Археологічної комісії М.О. Макаренко проводив вже самостійні археологічні розкопки в Ярославській, Тверській, Харківській, Воронізькій, Полтавській губерніях, Оренбурзькому повіті. З-під його пера вийшли перші публікації у журналах «Старые годы», «Аполлон», «Искусство и художественная промышленность», наукові звіти.

Разом з археологічними, вчений досліджував і пам'ятки архітектури та мистецтва. Згодом побачили світ роботи «Путевые заметки и наброски о русском

искусстве. Белозерский край» (1914), «Первый Мордвиновский курган» (1916), «Искусство древней Руси. У Соли Вычегодской» (1918) та ін.

Як археолог і мистецтвознавець М.О. Макаренко брав участь у роботі багатьох комісій і товариств. Зокрема, протягом 1902-1919 рр. співпрацював з імператорською Археологічною комісією, «Товариством заохочення мистецтв», став Дійсним членом Імператорського Російського археологічного товариства, членом Тверської, Оренбурзької, Чернігівської, Полтавської архівних комісій, Товариства архітекторів-художників, членом-кореспондентом Імператорського Московського, почесним членом Псковського археологічних товариств, «товаришем председателя» Комісії з вивчення орнаменту народів Росії при Російському географічному товаристві та ін.

Кар'єра вченого стрімко розвивалася. Великий вплив на становлення М.О. Макаренка справила його робота в Ермітажі, куди у 1911 р. він був зарахований як такий, що приватно займається у Відділенні Середніх віків, а з 1915 р. – кандидатом на класну посаду [3]. У 1915-1916 рр. він склав короткий путівник по Ермітажу [4].

У 1914 р. Товариство заохочення мистецтв направило вченого в Лейпциг на Міжнародну виставку графічних мистецтв для ознайомлення з музеями і пам'ятками культури романського періоду. У 1917 р. за дорученням Російської Академії наук він взяв участь в науковій експедиції в Туреччину для реєстрації і вивчення пам'яток мистецтва в Трапезунді. У тому ж році був обраний представником Ермітажу в організаційну комісію Союзу діячів мистецтв.

Окрім цього, М.О. Макаренко займався і викладацькою діяльністю, зокрема, в Першому реальному училищі, Школі Товариства заохочення мистецтв, на Вищих жіночих архітектурних курсах.

Проте, найбільше талант вченого розкрився в Україні, куди він повернувся у 1919 р. Саме тут М.О. Макаренко сподівався втілити у життя усі свої наукові задуми, підтвердити або спростувати численні гіпотези і висновки, розширити коло досліджень пам'яток історії та культури. Робота у різних наукових товариствах, комісіях, комітетах, першим директором Музею Мистецтв імені Б. і В. Ханенків, викладачем в Українській академії мистецтв, Інституті народної освіти тощо не заважала, а навпаки – надавала нові можливості для дослідження археологічних пам'яток, хоча й відволікала час і увагу. Адже будь-яка справа, за яку брався вчений, виконувалася ним ретельно і скрупульозно.

Ім'я Миколи Омеляновича Макаренка по праву входить до числа найвидатніших археологів ХХ ст. Йому належить першість у відкритті та вивченні археологічних пам'яток, що відносяться до різних періодів та епох – від кам'яного віку до пізнього середньовіччя.

Найдавнішою за часом існування пам'яткою, що досліджував М.О. Макаренко, був пізньонеолітичний могильник IV тис. до н.е., широко відомий тепер як Маріупольський [5]. Історія археологічних досліджень Донбасу в першу чергу пов'язана з державними планами будівництва на цій території промислових об'єктів. У червні 1929 р. було виділено ділянку

на лівому березі р. Кальміус, де й планувалося розпочати будівництво заводу «Азовсталь». Вже 17 серпня 1930 р. у місцевій пресі було повідомлення про те, що на території «Азовсталі» та Камбурова кургана співробітниками краєзнавчого музею під керівництвом професора М.О. Макаренка проводилися археологічні дослідження, внаслідок чого було виявлено поховання, ймовірно, кам'яного віку. З'ясувалося, що на цій території люди оселялися з давніх часів, про що свідчили поховання представників різних епох у декілька шарів – від неоліту до ХІХ ст. Археологічні дослідження тривали з 10 серпня по 15 жовтня 1930 р. За цей короткий проміжок часу вдалося відкрити 124 поховання, серед яких 6 дитячих, 2 більш пізніх – «у кам'яній обкладці». Могильний інвентар складався переважно з виробів з кістки та каменю, що поділялися на 2 групи: прикраси та побутові речі. За характером поховального ритуалу, естетичними уподобаннями, виробничою діяльністю людини того часу Маріупільський могильник виявився унікальним комплексом, аналогів якому не було. У зв'язку з цим було проведено унікальний метод музеєфікації - вирізки поховань разом з інвентарем. Перше, що належало до епохи неоліту, подвійне – дорослий, що рукою підтримував дитину, яка лежала зверху. Комплекс мав багатий інвентар, особливо відрізнявся кістяк дитини. На ньому були прикраси з цілих вепрячих ікл та пластинок, намисти з перламурту та черепашок, клин з порфіриту [6, с. 84-85].

Друге – епохи енеоліту, містило два поховання: одне зроблено за обрядом спалювання небіжчика, інше – подвійне поховання у кам'яній кладці. Воно знаходилося у гробовищі з обробленого вапнякового каміння різного розміру. В руці одного з небіжчиків був кремінний ніж. Саме це подвійне поховання і було вирізано разом із кладкою та інвентарем і, як і попереднє, відправлено до Маріупільського музею [6, с. 68-70].

Восени 1931 р. за вкрай складних політичних і економічних умов М.О. Макаренко продовжив роботи поблизу Маріуполя. В районі будівництва аеропорту було виявлено численну групу скіфських курганів, більшість з яких була знесена будівельниками. Виходячи з розмірів та форми курганів, вчений припустив, що 2 з них були царськими. На жаль, повноцінно дослідити їх не вдалося. Проте, цікаві результати дали розкопки курганів поблизу самого Маріуполя. Роботи були продовжені у 1932 р., зокрема на 7 курганах в районі будівництва «Азовсталі». В кургані 1 було знайдено не менше 13 ямних і зрубних поховань, де виявлено керамічний посуд. Курган 2 містив 28 поховань, з них 18 - зрубних. У 1933 р. було розкопано щонайменше 4 кургани, де виявлено численні поховання епохи бронзи з багатим інвентарем, переважно - фрагменти глиняної посуду різних форм, в окремих випадках - з орнаментом. Деякі з цих горщиків були у використанні. Вчений провів реставрацію знайдених фрагментів, що в більшості випадків складала майже цілі речі, після чого власноруч зробив замальовки, фото (найбільш цікавих зразків) і склав детальний опис усіх горщиків за планом: зовнішній вигляд та структура «тіста» виробу; кольорова гама використаного матеріалу; техніка і технологія обробки матеріалу

лу; форма виробу; наявність орнаменталізації (вигляд, колір, техніка виконання); ознаки використання.

Тож, протягом 1930-1933 років М.О. Макаренко провів титанічну роботу по дослідженню Маріупольських пам'яток, а фонди місцевого краєзнавчого музею збагатилися унікальними експонатами, серед яких – «вирізки» поховань, рештки посуду, фотонегативи тощо. У 1933 р. побачила світ розлога монографія Миколи Омеляновича «Маріупільський могильник» [6], присвячена всебічному обстеженню пам'ятки. Окрім унікального за глибиною і рівнем аналізу матеріалу, праця містила більше 1100 графічних ілюстрацій, виконаних автором, серед яких близько 120 малюнків олівцем.

Серед обстежених М.О. Макаренко пам'яток були й такі, що належали до поширених в Україні поселень трипільської культури. Це, зокрема, поселення, знайдені поблизу сіл Халеп'я на Київщині та Євмінка на Чернігівщині, а також комплекси речей з розкопок в с. Кринички на Одещині та окрема знахідка поблизу м. Золотоноша на Черкащині. В коло обстежень вченого потрапили і поселення бронзового віку (с. Каргани поблизу м. Остер на Чернігівщині), курганні поховання скіфського типу (біля сіл Коровинці на Роменщині; Липове, Малі Будки, Липлява на Полтавщині; Мастюгінські, Мордвинівський кургани; Крейдище на Сумщині, Головач на Полтавщині), могильник черняхівської культури «полів-поховань» (поблизу м. Прилуки на Чернігівщині), давньогрецьке місто-держава Ольвія. Деякі

Особливе місце в археологічній діяльності М.О. Макаренка посідали дослідження укріплених поселень VIII-X ст., зокрема на Середньому Дону, Роменщині (городища Монастирище, Шумське, Глинське), поблизу м. Суми та інших територіях Лівобережного Придніпров'я.

Ми вже зазначали, що вчений розпочав вивчати старожитності Роменщини ще на початку своєї кар'єри. Протягом 1901-1924 років М.О. Макаренко дослідив значну кількість городищ і курганів у Посуллі, зібрав і класифікував багатий матеріал. Тож, 1925 р. побачили світ дві фундаментальні праці вченого «Городище “Монастирище» [2] і «Орнаменталізація керамічних виробів в культурі городищ роменського типу» [7], які підбили підсумки багаторічних розкопок на Роменщині, узагальнили відомості про час існування поселень та могильників і визначили типові риси нової археологічної культури.

Досліджуючи унікальний комплекс городища «Монастирище», який М.О. Макаренко вважав зразковим для характеристики культури, вчений застосовував цікаву методику – проводив розкопки шляхом прокладання траншей-зондажів до самого материка. Якщо на шляху цих траншей виявлялися рештки ям, землянок тощо, дослідникам доводилося розширювати площу розкопок, змінювати напрямки руху, формуючи так звані кесони, іноді дуже великого розміру.

Описуючи результати своїх досліджень, вчений звертав увагу на характерні риси: вигляд поселень, їх розташування, оборонні прийоми, форму і внутрішнє наповнення жител, посуд (форма, тісто, орнаменталізація). За технікою виконання орнаменти роменських городищ ділилися на дві групи: I – ямкові, виконані

засобом вдавненого короткого рівчака із зубчиками); II – смужкові, виконані шляхом вдавлювання кінчика інструменту (два типи: паралельні широкі смужки на значній відстані одна від одної; густі вузькі смужки). Провівши ретельне вивчення, вчений стверджував, що ця орнаменталізація є самотньою, вона формувалася протягом тривалого часу на цих землях.

Інша доля спіткала матеріали розкопок городища Ведмежого, що розпочалися у 1906 р. Вони не знайшли свого місця серед окремих публікацій вченого. Проте, у фондах Роменського краєзнавчого музею зберігаються численні свідчення великої уваги вченого до матеріалів розкопок. Це, насамперед, записи у «Щоденниках роботи Роменського окружного музею» та звітних документах цього закладу до вищих інстанцій; серія малюнків власне городища та могильника неподалік, виконаних у 1920 р.; малюнок та план городища, датовані 1919 р.. Серед документів, що зберігаються у фондах обласного архіву, зустрічаємо кілька повідомлень стосовно цього питання: про результати розкопок в с. Ведмеже; про будівництво у 1927 р. школи на місці старого поховання; про клопотання М.О. Макаренка щодо збереження пам'яток старовини. Та найбільший інтерес викликає перша з відомих «вирізка» поховання, зроблена М.О. Макаренко, що й донині зберігається у Роменському краєзнавчому музеї [8].

Тож, на підставі багаторічних досліджень вчений зробив висновок про наявність культури нового типу – роменської, носіями якої були сіверяни.

Після незначної перерви вчений знову повернувся до вивчення слов'янських пам'яток, тепер уже неподалік м. Суми. Влітку 1929 р. групою молодих дослідників, археологів-аматорів та співробітників Сумського музею, під керівництвом М.О. Макаренка було обстежено курганний могильник біля с. Піщане, про який у фаховій літературі не було жодної згадки, але за своїми розмірами він виявився найбільшим з відомих на той час і налічував близько 2 тис. могил-курганів.

І знову вчений застосував нову методику дослідження. Враховуючи унікальність комплексу, робили обміри курганів у кількох напрямках, наносили профілі і план, після чого робили фотознімки об'єкту. Розкопки вели до повного зняття насипу, до материка, що давало змогу простежити стратиграфію, виявити особливості поховання тощо. І знову фотофіксація та замальовки.

Далі роботи продовжилися у Краснянському лісі, де було виявлено групу могил, частково зруйнованих лісовими насадженнями та зораним полем. Детальне обстеження 5 курганів довело їхню тотожність комплексу біля с. Піщане. В обох обстежених групах був схожий поховальний ритуал, жіночі поховання – значно багатші за чоловічі. Тож, найбільш цінне жіноче поховання було вирізане і відправлене до Сумського краєзнавчого музею, де й зберігається донині.

Незважаючи на втрату більшості матеріалів цих досліджень в роки війни, наука збагатилася новими аргументами на користь існування поблизу Сум унікального археологічного комплексу, що складався з городища, селища та курганного могильника, які належали сіверянам та функціонували протягом XI-

XII ст. Цікавою для сучасних дослідників є і методика проведення розкопок, застосована М.О. Макаренком, адже єдиної методи не існувало, що, з одного боку, значно ускладнювало роботи, а з іншого – давало можливість відпрацювати власний підхід з урахуванням особливостей об'єкту, його розташування та стану збереженості.

Таким чином, вже короткий огляд діяльності М.О. Макаренка як археолога дає можливість зрозуміти велич його творчих досягнень, обсяг проведених висококваліфікованих обстежень пам'яток різних епох.

Протягом життя він проводив археологічні дослідження пам'яток у багатьох регіонах Росії та України, зокрема – на Роменщині, Сумщині, Київщині, Донеччині та ін. Він був справжнім новатором у вивченні пам'яток, наполягав на застосуванні різних методів під час обстеження і опрацювання відповідних археологічних культур, намагався якнайширше фіксувати матеріали розкопок з тим, щоб дати змогу майбутнім дослідникам упевнитися у висновках вченого або скорегувати їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко Н. Письмо в редакцию // Киевская старина, 1902, № 3, С. 42.
2. Макаренко Микола. Городище «Монастирище». К., 1925, 23 с.
3. Нименко Н.А. Сотрудники Императорского Эрмитажа. 1852-1917. Библиографический справочник // Сумська старовина, 2006, № XX, С. 206-209.
4. Макаренко Н. Художественные сокровища императорского Эрмитажа: краткий путеводитель. Пг., 1916, 307 с.
5. Нименко Н.А. З історії археологічних досліджень професора М.О. Макаренка на Маріупільщині // Сумська старовина, 2007, № XXI-XXII, С. 212-239.
6. Макаренко Микола. Маріупільський могильник, К., 1933, 152 с.
7. Макаренко М.О. Орнаментация керамических виробів в культуре городищ Роменского типа // Niederluf sbornik (Usporada) J.Schranil. Praha, 1925, P. 323-338.
8. Нименко Н.А. Становлення пам'ятоохоронної діяльності на Роменщині у 20-ті рр. XX ст. (за матеріалами Державного архіву Сумської обл.) // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: тези доп. V Міжнар. студент. археол. конф., 14-16 квітня 2006 р., Чернігів. Чернігів: Сіверянська думка, 2006, С. 117-120.

REFERENCES

1. Makarenko N. Letter to the Editor // Kiyevskaya starina, 1902, № 3, P. 42.
2. Makarenko Mykola. Settlement Monastirishche", K., 1925, 23 p.
3. Nimenko N.A. Employees of the Imperial Hermitage. 1852-1917. Bibliographic reference // Ancient Sumy Land, 2006, № XX, P. 206-209.
4. Makarenko N. Art treasures of the Imperial Hermitage: a short guide. Pg., 1916, 307 p.
5. From the history of archaeological research by Professor M. Makarenko in Mariupol region // Ancient Sumy Land, 2007, № XXI-XXII, P. 212-239.
6. Makarenko Mykola. Mariupol burial ground. K., 1933, 152 p.
7. Makarenko M. Ornamentation of ceramic products in the culture of the Romny type of settlement // Niederluf sbornik (Usporada) J.Schranil. Praha, 1925, P. 323-338.
8. Nimenko N.A. Heritage formation activity in Romny region in the 20-ies. XX century (on materials of the State Archive of the Sumy region) // Medieval antiquities of Central and Eastern Europe: theses April 14-16, 2006, Chernihiv. Chernihiv: Siversky opinion, 2006, P. 117-120

Archaeological studies as a meaning of life (Mykola Makarenko)

N. A. Nimenko

Abstract. In the article a brief review of the main directions of the archaeological research of the scientist-encyclopedist Mykola Omelianovych Makarenko, repressed in 1938, was made in different periods of his life in the territory of Russia and Ukraine. The first archaeological excavations the researcher conducted at the beginning of the XX century. The scientist examined the monuments of different eras – from the Stone Age to the late Middle Ages. His most famous works were the study of the Mariupol cemetery, the monuments of Trypillian and Romny archeological culture. Owing to the efforts of M.O. Makarenko, Romny antiquities were isolated in a separate archaeological culture, carriers of which were the northerners.

Keywords: *Archaeological culture, research, cemetery, ancient settlement, monument, burial cutting.*

Археологические исследования как смысл жизни (Николай Макаренко)

Н. А. Нименко

Аннотация. В статье сделан короткий обзор основных направлений археологических исследований ученого-энциклопедиста Николая Емельяновича Макаренко, репрессированного в 1938 г. В разные периоды жизни он работал на территории России и Украины. Первые археологические раскопки он провел в начале XX в. Ученый обследовал памятники разных эпох – от каменного века до позднего средневековья. Наиболее известными стали его работы по изучению Мариупольского могильника, объектов трипольской и роменской культур. Именно благодаря усилиям Н.Е. Макаренко роменские древности были выделены в отдельную археологическую культуру, носителями которой являлись северяне.

Ключевые слова: *Археологическая культура, исследования, могильник, городище, памятник, вырезка погребения.*

Historical re-enactments in tourist practices and politics of memory

I. S. Posokhov

V.N. Karazin Kharkiv National University; Kharkiv; Ukraine
Corresponding author. E-mail: posokhis@gmail.com

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 31.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-08>

Abstract. The author studies the theoretical aspects of historical re-enactments. In particular, the analysis of the use of "re-enactment", "show", "festival", "living history" concepts are made, in the context of international experience. Some of the trends and prospects of rehabilitation of the festival re-enactments in the world are determined. Attention is drawn to the fact that historical re-enactment is not only a tool for tourism and a form of recreation, but also the way to construction or even manipulation of memory. Accordingly, the author concludes that the implementation of historical re-enactments requires the introduction of a kind of ethics code to guide the organizers of such events. Tendencies and prospects of historical re-enactments development in Ukraine and the world in the context of memory policy are shown.

Keywords: *historical re-enactment, tourism industry, tourism policy, politics of memory.*

Various cultural activities in the recent years have played a significant role in the activities of individual tourist attractions, regions or even countries. They are actively used to draw the attention of the media, attracting the local population to various forms of leisure. Many countries spend enormous money on organizing festivals, which sometimes attract hundreds of thousands of tourists. Such measures require the creation of a powerful infrastructure that must withstand the true "invasion" of the participants, which often form large-scale settlements. Indeed, the actualization in this form of historical and cultural heritage seems to open up great prospects for educational work. On the other hand, such festivals and similar events are often conceived as following the demands of post-culture (with its "game in reality"). In part, they represent a simple copying of somewhere official officials from culture. Recently, more and more these measures are subject to commercial goals, and unfortunately, people are not organized enough for this purpose, with emphasis on primitive effects. Often in Ukraine, such festivals (for example, ethnic festivals) are called "historical re-enactment". But is it really possible to say so? To what extent do we use world experience in this case?

The purpose of the study is to analyze the theoretical aspects of an issue of historical re-enactment, as well as to identify the trends and prospects for the development of historical re-enactment in Ukraine and in the world in the context of the memory policy.

In Ukraine the studies of the tourism industry as a complex economic-social and cultural phenomenon are dealt with by O. Lyubitseva, A. Parfynenko, and others. Foreign researchers D. Baldwin, E. Bruner and others [3; 4; 6] made significant contribution into the development of organization problems and to the assess the effectiveness of festivals and historical re-enactments in tourism. The study of the peculiarities of the organization and carrying out of historical re-enactments is also dealt with by Russian scientists A. Nikolsky, V. Khabarov [1; 2]. In our opinion, it's time for Ukrainian scientists to pay attention to this kind of an issue.

In historical re-enactment we understand first of all the restoration of the appearance and design of an object or phenomenon, based on its surviving fragments, remnants and historical information available about it, using modern methods of historical science. Similarly, historical re-enactment of processes, events, technologies and rituals is determined. The term "historical reconstruction" is often identified in the post-Soviet space with the term "historical research". The term "re-enactment" can be defined as reproduction of material and spiritual culture of a particular historical period or region

using archaeological, visual and written sources.

In the former Soviet Union, historical re-enactments have been developing rapidly since the 1990s. A classic example is the re-enactment of the Battle of Borodino, which traditionally takes place in the first week of September on the historic field west of Moscow. It is large-scale sight, which involves thousands of properly equipped and trained people (hundreds of cavalymen, about a thousand infantrymen, using dozens of guns). The action is seen by thousands of tourists, and is widely covered in the media. Such events become a significant factor in the formation of historical representations. But if the re-enactment of Borodino's battle takes place in strict accordance with the available historical data, then many other "re-enactments" are the result of the creative imagination of the organizers and participants and look like a show. Accordingly, it should be recognized that the earlier historical imagination of an ordinary person formed images based on essentially canonical texts (text-books on history, the most famous works of art and films), and now it is essentially influenced by improvisation on the fields of "historical re-enactments". Unfortunately, this situation remains not investigated in Ukraine. So far, only the organizers of the tourism business are engaged in "re-enactments". But, obviously, such measures may inevitably become a form of implementation of a certain policy of memory. So their analysis should be carried out by scientists. It is more interesting to draw attention to the European and world experience in organizing historical re-enactments and approaches to understanding of this phenomenon. Moreover, the number of such "historical re-enactments" is growing at a very fast pace around the world - in the world there are thousands of them [10, p. 14].

In the foreign literature, for the purpose of designating such measures, somewhat different in terms of content are used, and, accordingly, the events themselves are perceived differently. In particular, Western literature often uses the term "re-enactment event" (literally, the event scenario, a circumstance), which is understood as an "event of cultural heritage," since the main goal is to represent the (local) past (cultural) aspect of a cultural life for a wide audience [8, p. 22]. The essence of this direction, for example, can be the study and application in practice of military art of a certain age. Much of the necessary information is taken from the sources that have been preserved, some (clothing items) are being refined by humans, based on common sense. As a result, there is a spectacular action that attracts tourists. Such battle scenes can be divided into productions (for spectators, films, scientific experiments, etc.) and sports, where people

can appreciate their strengths and abilities. That is why, as a complement to the concept of "re-enactment event" often use the word "tournament" (which clearly focuses on the orientation of the event).

Western researchers also distinguish the so-called "living history" [7, p. 388], "the exhibits of which are often located in the museum context and fall into the annual or timed celebration (cultural heritage) in a particular place" [8, p. 53]. "Living history" combines the material things, activities, symbols into one interactive presentation, which aims to give observers and event participants the feeling that they took a step back in time. Living history does not necessarily set the goal of reproducing a particular event in history - the reproduction of the history of culture is more important. According to the scientists, "living history" is at the intersection of such disciplines as "experimental archeology" and "museum pedagogy." It represents the reproduction of everyday life of inhabitants of a certain area in a certain historical period, usually in the form of organizing a "museum of living history" or conducting a "festival of living history", as well as lessons of "living history" in schools. Everything is important here, from the cut and look of the clothes to the authentic recipes of the kitchen, behavior and language. Thus, the term "living history" has rather wide limits and may include what we mean by the term "historical re-enactment" (when measures are built on scenarios of an entertaining nature, but the requirements for such scenarios are still tighter). Such events are interesting not only for the participants themselves but also for viewers who can not only look at their country's unusual history but also join it.

"Historical reconstructions" can be divided into several categories and according to other criteria. Yes, it is possible to distinguish reconstruction of events (Bristol Renaissance Fair, Whitehall Parade (London)) reconstruction of objects (Zaporizhzhya Sich), reconstruction of symbolic actions and rituals (meeting of the Maltese Order in the museum complex in Gatchina). However, obviously, even a few individual terms existing in English, are not enough to refer to all species diversity. "Historical reconstructions" can be very different among themselves both in the purpose of laying the target and the nature of the material to be restored, since it is possible to further distinguish ideological, behavioral, technical, material reconstruction, etc.

The implementation of "historical re-enactments" around the world is associated with the interaction of different interests. Actually, in this you can see an issue. In particular, this is manifested in the practical organization of "historical re-enactments". So, the "living history" format is often stated in the regulations for conducting festivals of historical re-enactment, but it is often an advertising exaggeration. Festivals of historical re-enactment, as a rule, are spent on funds allocated from the budget of administrations of cities, regions, as well as at the expense of sponsors. The customers of the events, accordingly, have their own requirements - for them, the entertainment, tourism development, attracting of the maximum number of tourists, reducing costs due to the self-sufficiency of the event are important, and the "authenticity" is not the main goal. According to the researchers, this already contributes to the fact that at the level of economic approach to the organization of the festival there is a substitution of the concepts of "living history" and "show" [8, p. 40]. The customers and sponsors of the festival are not ready to pay the costs of preparing the experiment, they are not very concerned about the correspondence of the result of the

past reality. Any show is made for viewers - most of them also do not need science data and high authenticity, because the tourists came to relax and enjoy the event. That is why the "show" format festivals require crafts, which, firstly, are understood by tourists, and secondly, they are distinguished by the spectacular process and the reach of the result. But even if there are two approaches to historical re-enactment - actually a scientific reconstruction (experiment) and reconstruction as a type of leisure, differing in their purpose and, accordingly, in the methods of implementation, then it becomes obvious - in real life, the demarcation line between them is sometimes very difficult to make. It is not so easy to achieve authenticity; rather, we have stylization for reconstruction. Naturally, the further the epoch is, the less information we have, it is necessary to constantly make assumptions on the basis of available scanty data about what was not, but it could be. Reconstruction often reduces to the reproduction of material things (weapons, money, jewelry, clothes, windows in houses, etc.), however, there is also another its component - the possession of these things (the ability to wear things, fencing, dancing, etc.). Some researchers point out another component - a broad and deep immersion in the outlook of people of the "era and region" [5, p. 23].

In this regard, the difficult question arises: how to make the participants involved in the action meet these high requirements? Thus, often we are dealing with reproduction (modeling), which reduces to external copying of individual elements, mainly material culture, often with the use of modern materials and technologies. In this case, the share of authentic technologies and materials is insignificant. As for spiritual culture and social sphere, the attempts of reconstruction in this sphere are very complex and controversial, therefore they are often of a gaming nature. In this context, the notion of "level of reliability" should also be mentioned - a set of criteria of validity, which determines the reliability of the reconstruction of a material object or process at the level of sources, materials and technologies. Indeed, there is an issue of interpretation, an understanding of the source. Any reconstruction, created on the basis of interpretations of facts, cannot be a "true reconstruction" in principle. Therefore, any statement about "complete reconstruction" of a particular object, event or ritual is nothing more than an advertisement.

The level of authenticity of material objects is determined by various assessment criteria [2, p. 13]. So, the "copy" is an object made in the same sizes and using the same technology, from the same materials, as in the time of existence of things. "Replica" - an object made, as well as a copy, but taking into account the size of the modern owner (for example, knightly paints). "Stylization" - an object that coincides with contours with existing typologies, from historically valid materials, with the use of modern technologies. "Properties" - an object made or not of historically correct materials, but corresponds to existing typologies, or, conversely, is made of historically correct materials, but not true by typologies (manufacturing technology is not important in this case) [2, p. 14]. Thus, for example, the use of modern technology in historically correct materials transforms the historical reconstruction of the material object into a historical stylization. The use of modern materials in the use of non-authentic technologies makes the reconstruction of the object in general for the fortune-teller, that is, the creation of a substantially tangible atmosphere by simulating real objects. In this regard, it should be recognized that instead of historical

reconstruction, tourists are more likely to see historic styling or even props. And such measures would be more appropriately called not "historical reconstruction", but "historic stylization". But the organizers will never agree with this, the substitution of concepts became the ideological basis of the events themselves. In the opinion of many scholars and museum workers, the massive use of copies and stylization has a dangerous tendency - in the consciousness of society the line between the concepts of "original" and "copy" disappears, the equivalent of presentation of the copy and the original becomes. There is a devaluation and discrediting of real things.

However, one should agree with statements about the importance of holding such events for the local population and local culture. Historically, the festival is a time of celebration, relaxation and renewal of forces after a period of hard work. An essential function of such activities is the consolidation of the local community, the cultivation of positive heroes and the continuation of traditions. Obviously, historical reconstruction of events does fulfill some of these functions. The researchers D. Picard and M. Robinson also believe that historical re-enactments, as well as their prototypes in the past, "are complex layers of social reality", which not only mark the unity of people, but also give the possibility to "escape from the present" through theatrical action (which is possible only when it involves a lot of people) [9, p. 70]. So, E. Bruner believes that "living history" can be a good way to learn about the past [4, p. 406]. This opinion is shared by other researchers who argue that authenticity should not be a

barrier to understanding the "main truth" of the past [6, p. 73]. Indeed, many people want to get involved in history precisely in order to understand the foundations of the past and build on this basis the vectors of their future.

So, the latest political and psychological technologies allow to shape public opinion purposefully, manipulating with social consciousness with the help of historical knowledge and historical memory, which in this case are designed with a predetermined purpose, with the help of specially selected information, to influence emotions, motives, thinking and behavior of people. Historical memory can be used to maintain stability in society or, conversely, it can provoke conflicts. Historical re-enactment is not only a means of tourism development and one of the forms of organization of leisure, but also a way to construct or even manipulate a memory. On the one hand, the question arises of who carries out or should (and in general, if any) have control over them, otherwise, in other cases, such festivals and shows with elements of history will develop spontaneously, and the effect that they may give will be unpredictable. On the other hand, there is a question of professional, ethical, etc. responsibility for the implementation of a certain policy in the field of historical re-enactments, since history is a common human heritage. That is why, in our opinion, a wide range of specialists from different fields of science should be involved in the issue of "historical re-enactments", and the implementation of such a policy should be controlled by various civil society structures.

ЛИТЕРАТУРА

1. Никольский А. Б. Методологические проблемы исторической реконструкции. – Режим доступа: <http://www.newchrono.ru/prcv/doklad/methodology.htm>
2. Хабаров В. В. Реконструкторам о реконструкции // Реконструкция исторического костюма: Сб. м-лов Fashion-блока XV Международного фестиваля "Зиланткон". – Казань, 2006. – С. 8–16.
3. Bowdin G. Events Management / Edited by: Bowdin, G., McDonnell, I., Allen, J. O'Toole, W. – Oxford, 2001: Butterworth-Heinemann. – 536 p.
4. Bruner E. M. Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of postmodernism. – American Anthropologist, 1994. – № 96. – P. 397–415.
5. Caillois R. The sacred as transgression: Theory of the festival. – Chicago, 2001: University of Illinois Press. – 140 p.
6. Goodacre B., Baldwin G. Living the Past: Reconstruction, Recreation, Re-enactment and Education at Museums and Historical Sites. – London: Middlesex University Press, 2002. – 224 p.
7. Hunt S. Acting the part: 'Living history' as a serious leisure pursuit. – Leisure Studies, 2004. – №23. – P. 387–403.
8. Long P., Robinson M. Tourism and Cultural Festivals and Events: Marketing, Management and Evaluation. – Sunderland: Business Education Publishers, 2004. – 233 p.
9. Picard D., Robinson M. Festivals, Tourism and Social Change. – Clevedon: Channel View Publications, 2006. – 296 p.
10. Smith M. K. Issues in Cultural Tourism Studies. – London: Routledge, 2003. – 195 p.

REFERENCES

1. Nikolskiy A. B. Methodological problems of historical reconstruction // <http://www.newchrono.ru/prcv/doklad/methodology.htm>
2. Khabarov V. B. For reconstructors about the reconstruction // Reconstruction of the historical costume: Kazan, 2006. – P. 8–16.
3. Bowdin G. Events Management / Edited by: Bowdin, G., McDonnell, I., Allen, J. O'Toole, W. – Oxford, 2001: Butterworth-Heinemann. – 536 p.
4. Bruner E. M. Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of postmodernism. – American Anthropologist, 1994. – № 96. – P. 397–415.
5. Caillois R. The sacred as transgression: Theory of the festival. – Chicago, 2001: University of Illinois Press. – 140 p.
6. Goodacre B., Baldwin G. Living the Past: Reconstruction, Recreation, Re-enactment and Education at Museums and Historical Sites. – London: Middlesex University Press, 2002. – 224 p.
7. Hunt S. Acting the part: 'Living history' as a serious leisure pursuit. – Leisure Studies, 2004. – №23. – P. 387–403.
8. Long P., Robinson M. Tourism and Cultural Festivals and Events: Marketing, Management and Evaluation. – Sunderland: Business Education Publishers, 2004. – 233 p.
9. Picard D., Robinson M. Festivals, Tourism and Social Change. – Clevedon: Channel View Publications, 2006. – 296 p.
10. Smith M. K. Issues in Cultural Tourism Studies. – London: Routledge, 2003. – 195 p.

Исторические реконструкции в туристической практике и в политике памяти

И. С. Посохов

Аннотация. Целью данного исследования является анализ теоретических аспектов проблемы исторических реконструкций в контексте мирового опыта. Обращается внимание на то, что исторические реконструкции – это не только средство развития туризма и одна из форм организации досуга, но и путь к конструированию или даже манипулированию памятью. Соответственно, делается вывод о том, что осуществление исторических реконструкций требует внедрения своего рода этического кодекса, которым должны руководствоваться организаторы таких мероприятий. Определены тенденции и перспективы развития исторических реконструкций в Украине и мире в контексте политики памяти.

Ключевые слова: исторические реконструкции, индустрия туризма, туристическая политика, политика памяти.

MEDICAL PSYCHOLOGY

Особливості фізичної підготовленості кваліфікованих легкоатлетів з мотивацією уникнення невдач

Д. Л. Нечипоренко, Л. С. Фролова, Ю. О. Петренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

Paper received 03.06.18; Accepted for publication 10.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-09>

Анотація. Досліджено фізичну підготовленість кваліфікованих легкоатлетів. Розроблено та експериментально перевірено на практиці програму тренувального процесу кваліфікованих легкоатлетів, які орієнтовані на уникнення невдачі. У експериментальній групі спостерігалось підвищення рівня мотивації до тенденції на успіх та природи результатів з бігу на 100 м і з 10-х багатоскоків. Відсутність відмінностей у показниках фізичної підготовленості легкоатлетів контрольної та експериментальної груп вказують на недостатню ефективність розробленої програми, яка потребує урахування інших психологічних чинників.

Ключові слова: фізична підготовленість, кваліфіковані легкоатлети, мотив уникнення невдач, програмування підготовки, констатувальний і формувальний експерименти.

Вступ. Комерціалізація в сучасному спорті вищих досягнень безумовно має значний позитивний вплив на розвиток та популяризацію спорту в цілому. Однак, варто зазначити, що це зумовлює збільшення змагальної практики, що в свою чергу зменшує період підготовки спортсменів. Тому, пошук ефективних шляхів управління тренувальним процесом спортсменів, на разі є головним завданням тренерів та спортивних менеджерів.

На сьогодні пропонуються різні підходи до управління підготовкою та змагальною діяльністю кваліфікованих спортсменів. Базуються ці підходи, з точки зору О. К. Козлової [3], на необхідності комплексного вдосконалення теоретико-методичних основ підготовки з урахуванням чинників, які забезпечують ефективність змагальної діяльності спортсменів. Одним із шляхів вирішення проблеми Т. Кутек [5] вбачає у розробці концептуальної моделі управління підготовкою з урахування спеціальної фізичної і технічної підготовленості. Л. С. Фролова та інші [10] пропонують застосування інтерактивних технологій для управління змагальною діяльністю кваліфікованих гандболістів. В. І. Бобровник та інші [1] рекомендують корегувати спортивну підготовку з урахуванням типологічних особливостей нервової системи та темпераменту. Л. Корбейнікова та інші [4] вбачають стан тривожності фактором підвищення ефективності підготовки кваліфікованих борців. Ши Лей [13] рекомендує у змагальному періоді застосувати позатренувальні засоби для підвищення спеціальної працездатності кваліфікованих легкоатлетів з бігу на 400 м.

Короткий огляд публікацій за темою. Як напрям вирішення проблеми управління підготовкою кваліфікованих спортсменів можна розглядати і дослідження психологічної підготовленості. В спорті є безліч прикладів, коли спортсмен, який сильніший фізично, програвав через психологічну нестійкість. На нашу думку, один з основних факторів, який визначає психологічну готовність до змагальної боротьби, це орієнтація спортсмена на мотивацію у діяльності. Спортсмен мотивує себе або на досягнення успі-

ху, або на уникнення невдач. Вибір мотивації залежить не тільки від суперника чи рівня змагань, але й від особистісної орієнтації спортсмена на рівень досягнень. Е. Ильин [2] вважає, що мотив досягнення є відносно стійким особистісним утворенням, але з динамічними характеристиками, що залежать від потреб і цінностей спортсмена. О. Нечаєва [7] розглядає мотив досягнення успіху, як намагання підвищити рівень своїх здібностей та вмій, і тримати їх на високому рівні. На думку Х. Хекхаузена [11], мотив досягнення – це спонукання до людської активності, яке пов'язане з прагненням особистості успішно виконати певну діяльність. Це визначення, на нашу думку, є найбільш точним.

Досліджуючи особливості мотивації, А. Реан [9] встановив плюси та мінуси прагнень людини. Проте, автор вважає, що не слід сприймати одне прагнення лише як позитивне, а інше лише як негативне. Так, спираючись на дані Е. Ильина [2], можна встановити позитивні і негативні моменти мотивації досягнення успіху та уникнення невдач. Позитивними рисами, які притаманні для людей орієнтованих на успіх є націленість на позитивний результат з потужною мотивацією подолання можливих труднощів. До негативних моментів можна віднести ризик емоційного спаду через надмірне захоплення майбутнім успіхом, що може завести їх психологічний стан у «глухий кут». Що стосується людей, які орієнтовані на уникнення невдачі, то до позитивних рис варто віднести схильність до аналітичних прогнозів. До негативних рис варто віднести не визначеність у бажаннях та діях [6].

Таким чином, аналізуючи сильні та слабкі сторони тих, хто орієнтований на уникнення невдачі, можна констатувати, що такі спортсмени теж здатні на досягнення високих результатів та перемог на найголовніших стартах [8]. Однак, для цього, на нашу думку, треба використовувати інші прийоми в тренуванні, в порівнянні з спортсменами, які орієнтовані на успіх.

У своєму дослідженні Т. Чиркова та Л. Черигіна [12] дійшли висновку, що причинами прояву прагнення уникати невдачі є: страх наслідків невдачі;

страх перед засудженням близькими людьми; низький рівень самооцінки; негативні переживання, які пов'язані з пережитими невдачами; страх перед власним знеціненням для оточуючих. Таким чином, на нашу думку, всі ці причини є внутрішніми, суб'єктивними, а тому для їх вирішення необхідно використовувати особистісно-орієнтований підхід.

Основні негативні наслідки у спортсменів орієнтованих на уникнення невдачі спостерігаються під час змагань, але навчитися їх корегувати необхідно на тренуваннях. А для цього необхідно програмувати підготовку з урахуванням їх особистісних орієнтирів на досягнення результату.

Мета. Встановити особливості фізичної підготовленості кваліфікованих легкоатлетів з мотивацією уникнення невдач у ході реалізації розробленої програми підготовки з урахуванням психологічного стану.

Матеріали і методи: В експерименті взяло участь 14 легкоатлетів від 16 до 21 року, які спеціалізувалися в бігові на 400 та 800 метрів. Це спортсмени з різних областей України, які тренувались у різних тренерів. Ми поділили їх на дві групи: контрольну та експериментальну, по 7 осіб в кожній групі. Всі вони мали прагнення уникати невдачі, яке ми визначали за мето-

дикою А. А. Реана [9]. Дана методика складається з 20 тверджень, з якими досліджуваний або погоджується (+), або не погоджується (-). За спеціальним ключем відповідей ми обраховували кількість балів. Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується прагнення уникати невдачі. Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується прагнення на успіх. Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі, що, якщо кількість балів 8-10, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 11-13, є певна тенденція мотивації на успіх. Ми поділили їх на дві групи: контрольну та експериментальну, по 7 осіб в кожній групі.

Результати та їх обговорення. На констатувальному етапі експерименту, нами було проведено тестування рівня фізичної підготовленості досліджуваних груп спортсменів. Ми провели такі тести: біг 100 метрів, 10-й багатоскок та біг 600 метрів. Аналізуючи результати констатувального експерименту, можна визначити, що рівень фізичної підготовленості обох груп майже однаковий. Результати констатувального етапу експерименту представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Рівень мотивації та фізична підготовленість кваліфікованих легкоатлетів на констатувальному етапі експерименту

Досліджувані групи	Кількість балів за методикою А. Реана	100 метрів (с)	10-й багатоскок (м)	600 метрів (с)
Контрольна група (n=7)	8,29±0,26	11,55±0,13	29,55±0,64	86,74±1,43
Експериментальна група (n=7)	8,00±0,35	11,58±0,11	29,58±0,62	86,61±1,80

Педагогічний експеримент проводився з вересня 2017 року до лютого 2018 року: початок експерименту у вересні, коли починаються перші тренування після літнього відпочинку, а завершення експерименту під Чемпіонат України. Направленість тренувань в обох групах була схожа. Так, протягом нашого педагогічного експерименту в контрольній групі було проведено 156 тренувань, а в експериментальній – 153. Аналізуючи зміст тренувань в обох групах, можна прослідкувати схожу послідовність в побудові тренувального процесу. Так, вересень в обох групах включав в себе втягуючий мезоцикл, завданням якого було підготувати всі системи організму спортсмена до великих навантажень. В цей період використовувалися вправи загальної фізичної підготовки, кроси, спортивні ігри, а частка тренувань з великими навантаженнями складала 10-15 % в обох групах. Протягом жовтня-листопада був період базового мезоциклу, який є основою для підвищення рівня функціональних можливостей спортсмена. Основу цього періоду складають ударні мікроцикли, навантаження в яких досягає 85-95 % від максимального. Для даного періоду характерні тренування для розвитку спеціальної витривалості, швидкісної витривалості, силової витривалості.

Починаючи з ударних мікроциклів, спостерігалася відмінність у підготовці контрольної та експериментальної груп. В експериментальній групі були впроваджені наші рекомендації в побудові тренувального процесу для легкоатлетів, які орієнтовані на уникнен-

ня невдачі. Вони полягали в наступному. Під час ударних тренувань легкоатлети тренувалися з рівними їм по силі, або з принциповими конкурентами. Варіювалося число серій та пробіжок, але зі збереженням тренувального об'єму. Також в кінці кожного тренування акцентувалася увага на позитивних зрушеннях спортсмена.

Перша методична рекомендація полягала в тому, що люди орієнтовані на уникнення невдачі намагаються уникати завдань середньої складності, вирішення яких залежить від їх зусиль та умінь. Вони схильні обирати завдання або дуже легкі, в вирішенні яких вони впевнені, або дуже складні, не вирішення яких не сприймається як невдача, бо ж мало хто може вирішити таке завдання [11]. Таким чином, під час ударних тренувань (а враховуючи спеціалізації наших досліджуваних це відрізки від 150 до 600 метрів) тренер зводив спортсменів з однаковими результатами на змагальній діяльності. Це створювало додаткове психологічне навантаження, але разом з тим і емоційно загартовувало спортсмена.

Друга рекомендація полягала у тому, що для досягнення кращих результатів іноді варто змінювати зміст бігового тренування зі збереженням об'єму. Наприклад, замість бігового тренування 2х3х300 метрів (2 серії по три рази в серії по 300 метрів) запропонувати 3х2х300 метрів. Об'єм тренування зберігається, але результати пробіжок кращі (про це свідчать результати тренувань), а самі спортсмени відмічають,

що другий варіант тренування легше сприймається психологічно.

Третя рекомендація полягає в постійному позитивному мотивуванні тренером легкоатлетів. Це сприятиме тому, що в легкоатлетів з орієнтацією на уникнення невдачі зростатиме самооцінка, що позитивно впливатиме не тільки на емоційний стан спортсмена, але й на його рівень домагань. Так, згідно досліджень Г. Меднікової [6], між рівнем домагань та самооцінкою особистості існує прямиий взаємозв'язок.

Отже, дані методичні рекомендації застосовувались в експериментальній групі протягом всього ударного мезоциклу. В грудні почався період перших змагань. Об'єм тренувань зменшувався, але збільшувалась інтенсивність, така тенденція спостерігалась як в контрольній так і в експериментальній групах. В цей період в експериментальній групі продовжували використовувати запропоновані нами методичні рекомендації, а також, ми просили тренерів експериментальної групи, по можливості, не ставити спортсменів з цієї групи в один забіг із їхніми запеклими конкурентами (на чемпіонатах області, які зазвичай проводять-

ся в грудні-січні це можливо зробити, адже забіги формуються суддею безпосередньо перед стартом, а не за попередніми заявками). На нашу думку, використання такого прийому мав лише позитивний ефект, бо якщо наш досліджуваний переміг свого конкурента (хоч і заочно), то його впевненість в собі зростала, а якщо програв – то ця поразка не сприймалась як особиста, бо спортсмени бігли в різних забігах. В період перших змагань, нашим завданням в експериментальній групі було підвищити рівень впевненості спортсмена у власних силах.

В кінці січня проведені тестування, за якими знову оцінили орієнтацію мотиву досягнення за методикою А. Реана [5], а також визначили рівень фізичної підготовленості за тими ж тестами: біг 100 метрів, 10-разовий багатоскок та біг 600 метрів. Аналізуючи результати формуального етапу експерименту, можна констатувати відмінність у рівні мотивації, де можливі тенденції до мотивації на успіх спортсменів експериментальної групи. За показниками фізичної підготовленості відмінностей між досліджуваними групами не виявлено (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень мотивації та фізична підготовленість кваліфікованих легкоатлетів на формуальному етапі експерименту

Досліджувані групи	Кількість балів за методикою А. Реана	100 метрів (с)	10-й багатоскок (м)	600 метрів (с)
Контрольна група (n=7)	8,86±0,24	11,18±0,15	30,52±0,48	83,55±1,10
Експериментальна група (n=7)	10,14±0,31*	11,17±0,07	30,75±0,18	83,12±0,51

Примітка: *p<0,05 – порівняно із контрольною групою

Однак, варто зазначити, що у експериментальній групі зафіксовано достовірний приріст показників фізичної підготовленості за рахунок зменшення різниці між результатами легкоатлетів. У ході формуального експерименту істотно зросли результати з бігу на 100 м – на 0,41 с (p<0,05) та 10-х багатоскоків – на 1,17 м (p<0,05). Достовірного приросту показників з бігу на 600 м у легкоатлетів експериментальної групи не встановлено (p>0,05). Також не отримано статистичного підтвердження зростанню показників легкоатлетів контрольної групи у всіх тестових вправах (p>0,05).

Висновки. Урахування мотивації діяльності при програмуванні тренувального процесу кваліфікованих

легкоатлетів є важливим аспектом підвищення ефективності управління підготовкою спортсменів. Спеціально розроблена програма на формування у кваліфікованих легкоатлетів позитиву у прагненні уникнути невдачу виявилася не достатньо ефективною, хоча у експериментальній групі досягнуто підвищення рівня мотивації до тенденцій на успіх та приріст результатів з бігу на 100 м (p<0,05) та 10-кратних багатоскоків (p<0,05). У подальших дослідженнях необхідно здійснювати програмування підготовки кваліфікованих легкоатлетів з урахуванням інших психологічних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобровник В. І. Вдосконалення тренувального процесу кваліфікованих легкоатлетів на етапах багаторічної підготовки / В. І. Бобровник, О. В. Криворученко, О. К. Козлова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХОВНОКУ. – 2011. – № 11. – С. 9-21.
2. Ильин Е. Н. Мотивация и мотивы / Е. Н. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
3. Козлова О. К. Напрямы дослідження проблеми підготовки спортсменів високої кваліфікації в умовах професіоналізації (на прикладі легкої атлетики) / О. К. Козлова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХОВНОКУ. – 2011. – № 12. – С. 42-45.
4. Коробейнікова Л. Особливості прояву нейродинамічних функцій борців високої кваліфікації в динаміці тренувального процесу / Л. Коробейнікова, Г. Коробейніков, Т. Ричок, Т. Данько, В. Шацьких // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2016. – № 4. – С. 57-60.
5. Кутек Т. Управління багаторічною підготовкою кваліфікованих спортсменок-легкоатлеток / Т. Кутек // Фізичне виховання, спорт і здоров'я нації у сучасному суспільстві: збірник наукових праць. – 2014. – № 4 (28). – С. 130-134.
6. Меднікова Г. І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец.19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Г. І. Меднікова. – Одеса, ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2002. – 22 с.
7. Нечаева О. С. Шляхи формування мотивації досягнення успіху в обдарованих підлітків / О. С. Нечаева // Обдарована дитина. – 2007. – № 9. – С. 25 – 30; № 10. – С. 56 – 63.
8. Нечипоренко Д. Л. Методичні рекомендації для підвищення рівня сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі розвитку фізичних якостей / Д. Л. Нечипоренко, І. О. Дудник, Л. А. Нечипоренко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III

(33), Issue: 66, 2015. – С. 31–34.
 9. Реан А. А. Психология личности / А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2016. – 288 с.
 10. Фролова Л. С. Управління змагальною діяльністю гандболісток із застосуванням інтерактивних технологій / Л. С. Фролова, І. Д. Глазирін, Ю. О. Петренко, Є. В. Руденко, М. В. Удод. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХОВНОКУ. – 2012. – № 04. – С. 107-113.
 11. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Пер. с англ. / Х. Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – 238 с.
 12. Чиркова Т. І. Особенности мотивации достижения успе-

ха и избегания неудач у студентов, будущих психологов [Электронный ресурс] / Т. І. Чиркова, Л. А. Черигина – Режим доступа: <http://mosi.ru/ru/conf/articles/osobennosti-motivacii-dostizheniy-uspeha-i-izbeganiya-neudach-u-studentov-budushchih>. –Название с экрана. – Дата обращения: 21.03.2015.
 13. Ши Лей. Стимуляція робото здатності кваліфікованих легкоатлетів у бігу на 400 м у змагальному періоді підготовки поза тренувальними засобами: автореф. дис. ... кан. н. з фізичного вих. і сп. 24.00.01 / Лей Ши. – Київ, 2017. – 20 с.

REFERENCES

1. Ylyn E.P. Motivation and motyvy / EP Ylyn // - St. Petersburg: Peter, 2000. - 512 p.
2. Mednikova G. I. Self-esteem and level of person's aspirations as a dynamic system [Text]: diss. ... Candidate psychologist. Sciences: 19.00.01 / Mednikova Anna Ihorivna. - Kh., 2002. - 195 p.
3. Nechaeva O. S. Ways building motivation to succeed in gifted adolescents / O. S.Nechaeva // gifted child. -2007. - №9. - P. 25-30; №10. - P. 56-63; - 2008. - №2. - P. 29-35.
4. Nechyporenko D. L. Methodical recommendations for raising the level of formation in adolescents for the motive for success in the development of physical qualities / D. L. Nechyporenko, I. O. Dudnik, L. A. Nechyporenko // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (33), Issue: 66, 2015. - P. 31 - 34.
5. Rean A. A. Psychology of personality / AA Rean. - St. Petersburg : Peter, 2016. - 288 p.
6. Hekhauzen H. Psychology motivation achievements: Per. with English / H. Hekhauzen // - St. Petersburg: Speech, 2001. - 238 p.
7. Chirkova T.I. Features of the motivation of achievement success and avoiding failures of students, future psychologists [Electronic resource] / T. I. Chirkova, L. A. Cherigina - Access mode: <http://mosi.ru/ru/conf/articles/osobennosti-motivacii-dostizheniy-uspeha-i-izbeganiya-neudach-u-studentov-budushchih>. - Title from the screen. - Date of appeal: March 21, 2015.
8. Frolova L. S., Glazyrin I. D., Petrenko Y. O., Rudenko E. V., Udod M. V. Management of female handball players' activity applying interactive technologies. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports. 2012. 04:107-113.

Features of programming in the training process of athletes with the orientation of the motive of achievement to avoid failure D. L. Nechyporenko, L. S. Frolova, Yr. O. Petrenko

Abstract. The psychological and pedagogical literature devoted to the motive of success is analyzed. The identified mental characteristics, inherent in people with different orientation of the motive of achievement. The staging and forming stages of the experiment were conducted, which resulted in an assessment of the level of physical fitness of athletes. The methodical recommendations for constructing a training process for athletes, aimed at avoiding failure, have been developed and experimentally tested in practice.

Keywords: *motive of achievement of success, physical fitness, athlete, methodical recommendations.*

Изменения физической подготовленность квалифицированных легкоатлетов при программировании тренировочного процесса с учетом мотивации избегания неудач

Д. Л. Нечипоренко, Л. С. Фролова, Ю. О. Петренко

Аннотация. Исследовано физическую подготовленность квалифицированных легкоатлетов. Разработано и экспериментально проверено на практике программу тренировочного процесса квалифицированных легкоатлетов, которые ориентированы на избегание неудачи. Наблюдалось повышение уровня мотивации к тенденции на успех. Получен прирост показателей физической подготовленности легкоатлетов экспериментальной группы, что показало эффективность разработанной программы.

Ключевые слова: *физическая подготовленность, квалифицированные легкоатлеты, мотив достижения успеха, мотив избегания неудач, программирование подготовки.*

Research of Achievement Motivation in Neurotic and Stress-related Disorders

N. B. Zhiyenbayeva, B. B. Beisekeyeva, A. E. Abdrakhmanov, O. B. Tapalova*

Kazakh Academy of Labor and Social Relations, Almaty, Kazakhstan
Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

*Corresponding author. E-mail: otapalova@gmail.com

Paper received 21.05.18; Accepted for publication 29.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-10>

Abstract. This paper highlights results of research and analysis of achievement motivation's patterns at neurotic and stress-related disorders. Interest to research of this medical-psychological problem is connected with goals of changing of motivation's pathological patterns among this group of individuals. The research sample included 65 respondents of psychotherapeutic department. The study was conducted using the following methods: test by Hekhausen; test "Diagnostics of motivational structure of personality" by Milman, questionnaires "Big Five". Obtained results of research show that neuroses in people are the result of internal conflict and anxiety.

Keywords: achievement motivation, neurasthenia, hypochondriacal and obsessive-compulsive disorder, anxiety, depression.

1. Introduction. The problem of achievement motivation, related to actual problems of psychology, as it combines a set of impelling factors that are necessary for understanding and explaining the reasons, focus and implementation mechanisms of human behaviour.

This problem gets special urgency in the case of failure of achievement motivation or incentive distortions of components because of psychological difficulties, mental pathology.

Today, there are a lot of experimental data covering the understanding of the phenomenon of achievement motivation. Each theory contributes to the development of ideas of this important construct, highlighting certain aspects and problems. The most productive for the development of further studies could be the following: motivation to achieve - is a construct that describes the range of factors that provide the direction of the subject for the best performance of activities aimed at achieving a certain result, which can be applied the criterion of success [4, 9].

Experience of prolonged failure is an external predictor of reduces expectations of subject regarding his future success and negative impact on the resulting achievement motivation [6]. Attractive results and belief in a positive outcome are not enough to update the achievement motivation. There should be a belief in your abilities - self-efficacy [1].

Internal sources, such as a sense of own choice, satisfaction from the process of activities implementation, interest clearly affect the motivation to achieve [1, 4]. Main disturbances in the formation and functioning of motives: the pathology of structural and content aspect of the motivational sphere, the violation of motivation, the oppression of motives, motives and inclinations strengthening, distortion of motives, impulses and instincts refer to the pathology of personality's motivational sphere [10].

In disorders that scholars and practitioners often call "boundary psychiatry" is characterized by specific disorders of motivational sphere. The main subject of studies is nosologic groups, which include such forms of neurosis as histrionic personality disorder and obsessive-compulsive disorder.

Neurasthenia occurs predominantly in the long-acting traumatic factors. For a person with neurasthenia easy excitability at fast exhaust, variability of emotions and unstable, often low mood, changes and vegetative sphere

due to a variety of disorders of the nervous system are peculiar. In addition, there is a disturbed sleep, in some cases, anxiety or fear. Hysteria is diverse in its manifestations. There are numerous cases of movement disorders (disorders of coordination, paralysis), disorders of pain sensation, sensory (hysterical blindness, deafness).

Obsessive-compulsive personality disorder manifests itself in irritability, fatigue, sleep disorders, autonomic disorders but is the presence of human obsessions, often in the form of phobias, is the main characteristic.

All these forms of neurosis are the result of internal conflicts that arise in people on different occasions. Neurotic conflict is a contradiction between the desire of the individual, when inflated self-requirements and its capabilities. For neurasthenia predisposed people with strong drives, which are not able to satisfy them adequately are common. They differ a great responsibility, different rules are perceived dogmatically excluding situations are reviewed with great difficulty when faced with reality; painfully tolerate ambiguity when the situation is unknown. Hysterical conflict arises because of the excessively exaggerated claims individual requirements while others exceed the demands on themselves. The desire to stand out, to satisfy his whim combined with complete disregard or underestimation of the actual conditions and requirements of others. Psychasthenic conflict arises due to conflicting needs, the struggle between desire and duty, between moral principles and personal loyalties.

Analysis of a great number of publications on the topic showed that there are few studies of motivational sphere at neurotic disorders.

This article provides an analysis of achievement motivation patterns of individuals that belong to the number of patients of "little psychiatry", i.e. patients who have had a neurotic and psychosomatic disorder. Interest to investigation of precisely these medical and psychological problems associated with greater realism, in our view, of task of changing patterns of pathological motivation in these patients.

2. Literature review

Motivational (need) approach to the emergence of neuroses can be found in the works of Freud, Alfred Adler, Erich Fromm Karen Horney, and other representatives of psychoanalysis, as well as in the works of thinkers of humanistic of existential tradition, in particular, Maslow,

Frankl [4, 5].

Psychasthenic disorders the main difficulty in motivating is passage through “internal filter” of emerging ideas and motives, bearing intrusive nature. With high requirements for its moral standing and awareness of the absurdity of obsessions and impulses, the patient experiences unpleasant feelings such as doubt, anxiety and uncertainty. For example, an obsessive fear of infection, accompanied by an endless hand washing is characterized by the fact that the patient understands that his actions are absurd and the fear is irrational but he continues to behave as before, to reduce mental stress. That it is the basis of obsessive-compulsive disorder [6]. Psychasthenic has difficulty in making a decision and is characterized by fluctuations in the choice of target actions, ways to achieve it. However to move from target selection to the intention and implementation is even more difficult for him. Psychosomatic equivalents of mental disorders are a common form of expression of the latter. Initially, the concept of “psychosomatic” united diseases, where adverse effects of stressful (coronary heart disease, hypertension, gastric ulcer and duodenal ulcers, bronchial asthma) have an important role. Today the term has two meanings, with the one is related to its use in medicine and the second is a disease in which the important role is played by psychological factors [6, 7].

The basis of psychosomatic disorders is primarily a bodily reaction to the conflicting feelings associated with morphological changes and established by pathological alterations in organs. Appropriate predisposition may influence the choice of the organ. This group includes the following classic pattern of psychosomatic disorders: asthma, ulcerative colitis, essential hypertension, atopic dermatitis, rheumatoid arthritis, duodenal ulcer. Such psychosomatic diseases like hypertension, as already mentioned, are characterized by the manifestation of specific features of motivational sphere, including achievement motivation. Such patients tend to have a combination of high “achievement motivation”, low prospect of success and fear of failure is high. The main radical of neurotic and psychosomatic disorders is anxiety. Anxiety as a personal disposition is closely linked to the achievements and motives of avoiding failure [2].

The **purpose** of current research is to reveal correlation between achievement motivations with personal factors in mental disorders.

3. Material and methods. The research sample included patients of psychotherapeutic branch of the National scientific and practical centre of psychiatry, psychotherapy and addiction - 65 subjects. Among them patients with: diagnosis of neurasthenia - 21 subjects, obsessive-compulsive disorder - 24, hypochondriacally disorder - 20.

Our study was carried out using the following methods:

Test by Hekhausen. Given test is a psychological tool for the study of the strength and direction of human motives and relates to advantageously two main aspects - motivation for success and motivation of avoiding failure [5].

Inclusion of this test to the complex of methods of empirical study of persons' with mental disorders achievement motivation is due to the following, from one side,

the relative “ease” of the study, on the other hand, well-established reputation of this method among professionals in the field of achievement motivation. The first factor was particularly significant in conduct a study with subjects related to the category of persons with mental disorders. Hekhausen relied on the concept of Atkinson and McClelland, according to which the diversity of motivational sphere can be reduced to two main structural components, namely: motivation, aimed at achieving success and motivation aimed at avoiding failure. As an stimulus material, which trigger surveyed unconsciously to discover the strength and direction of his motivational sphere, Hekhausen proposed to use 6 cards with pictures differing from the test TAT mainly in that they depict fragments of the service and industrial situations. According scenes that subject has created using a “key” those basic positions (symptoms) could be identified; a simple calculation allows us to calculate and compare the two leading motive - aimed at achieving the objectives and avoiding failure [9, 10].

Test “Diagnostics of motivational structure of personality” by Milman. For the study of achievement motivation, we needed to get information about the features of motivational sphere of personality and its structure. We were interested in the question of the quality content of motivational sphere and its components, reflecting the focus on certain areas of life. This objective corresponds to the use of techniques “Diagnostics of motivational sphere of personality” [8]. The technique allows diagnosing motivation (MP) and emotional (EP) profiles of personality.

Questionnaire “Big Five”. The complex of research methods includes one of the most commonly used personality questionnaires – “Big Five”. This method provided an opportunity to obtain information about the major factors of personal characteristics of the subjects in order to analyse the possible relationship of these factors with different characteristics of their achievement motivation. The developers of this psycho-diagnostic technique are P. Howard, P. Medina and J. Howard. It is intended for the rapid diagnosis of the five personality factors: negative emotionality, extraversion, openness, agreeableness, and conscientiousness. Professor Burlachuk and Korolev made adaptation of this technique on the base of the Kiev National University [3].

Characterological symptoms, which can be determined from subject with the help of the primary factors of the “Big Five”, are listed in the graph results of the research. On the left of each primary factor are the personality traits that, according to the “Big Five” correspond to high values of scores, on the right personality trait with low scores.

4. Results and discussion. Research of correlation achievement motivation with personal factors in mental disorders was conducted in following subgroup: 1) Persons with a diagnosis of “neurasthenia”; 2) Persons with a diagnosis of “obsessive-compulsive disorder”; 3) Persons with a diagnosis of “undifferentiated somatoform disorder”; 4) Those with a diagnosis of “hypochondriacal disorder”; 5) Persons with a diagnosis of “dissociative conversion disorder”; 6) Persons with a diagnosis of “mixed anxiety and depressive disorder”.

Table 1 presents the correlations of achievement moti-

vation and personality factors in all six subgroups.

Table 1. - Correlations of indicators with achievement motivation of personal factors in a group of individuals diagnosed with F-40 - F-48

Personal factors	Correlation with the achievement motivation by subgroups:					
	1	2	3	4	5	6
Extraversion-introversion	-0.479*	-	-	-	-	0.386*
Search for impressions- impressions avoidance	-0.440*	-	-	-	-	-
Manifestation of guilt-avoidance	-	-	-	-	-	0.409*
Self-control - impulsivity	-	-0.379*	-	-0.402*	0.361*	-
Perseverance-lack of perseverance	-	-	-	-	0.353*	-
Responsibility- irresponsibility	-	-0.354*	-	-0.369*	-	-
Precaution- carelessness	-	-	-	-0.363*	-	-
Self-control – lack of self-control	-	-0.359*	-	-0.353*	-	-
Emotional instability	-	-	-0.363*	-	-	-0.364*
Anxiety - carelessness	-	-0.489**	-	-	-	-0.358*
Tension-relaxation	-0.379*	-0.352*	-0.354*	-	-	-
Depressive-emotional comfort	-	-	-0.381*	-	-	-0.373*
Self-criticism- self-sufficiency	-	-0.415*	-	-	-0.364*	-
Lability – emotional stability	-	-	-0.367*	-	-0.403*	-
Expressiveness-practicality	-	-	-	-	-	-
Sensitivity-insensitivity	-0.352*	-	-	-	-0.392*	-
Plasticity-rigidity	-	-	-	-	-	0.377*

As you can see, for various subgroups group of patients with a diagnosis of F-40 - F-48 there is a different data. This result is consistent with the data available in relation to the personal characteristics of persons belonging to different groups and nosology and has those or other neurotic disorders. Thus, the average profiles, compiled on the basis of Minnesota multi-personality questionnaire are different, for example, in patients with hysteria, psychasthenia, hypochondria, etc. [11].

Obviously, the achievement motivation of these categories of persons associated with different personality factors.

Let us briefly consider the results for each subgroup.

1) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “neurasthenia”. Specific character of achievement motivation in this category of people, as we can see, is due to its level with such features as “extroversion-introversion” (-0.479*), in particular – “search for impressions - impressions avoidance” (-0.440 *), “tension –relaxation” (-0.379 *) and “sensitivity – insensitivity” (-0.352 *). These results are explained, apparently, by the compensatory mechanisms, which function in patients with neurasthenia. Tension (opposite pole of relaxation) as well as an increased sensitivity of pathogens is key personal characteristics that impede the full achievement motivation formation.

2) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “obsessive-compulsive disorder”.

This group, as well as in the group with the diagnosis of “mixed anxiety and depressive disorder”, revealed the largest number of interdependencies achievement motivation and personal factors. These are the factors: “self-control-impulsivity” (-0.379 *) and the scale factor of the “responsibility-irresponsibility” (-0.354 *); “lack of self-control-self-control” (-0.359 *); such scale factor as “emotional instability-emotional stability” as “anxiety-carelessness (-0.489 **), “stress-relaxation” (-0.352 *) and “self-criticism-self-sufficiency” (-0.415 *).

3) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “undifferentiated somatoform disorder”.

This group identified indicators of such bonds achievement motivation as a factor “emotional instability-emotional stability” (-0.363 *), with the scales of this factor “stress-relaxation” (-0.354 *), “depression-emotional comfort” (-0.381 *) “emotional lability-emotional stability” (-0.367 *). In other words, the achievement motivation in undifferentiated somatoform disorder is formed at a relatively high level, with relatively more severe emotional stability as a whole and its parameters such as relaxation, emotional comfort, emotional stability.

4) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “hypochondriac disorder”.

In the group of patients with hypochondriac disorder the factor of achievement motivation “self-control” (-0.402 *) and the scale factor of the “responsibility-lack of responsibility” (-0.369*), “forethought-complacency” (-0.363 *), “self-control-lack of self-control” (-0.353 *) is on the fore front.

5) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “dissociative conversion disorder”.

This group revealed a positive correlation with performance indicators of achievement motivation factor “lack of self-control-self-control” (0.361*) and the scale of this factor “perseverance-lack of perseverance” (0.353 *) and negative correlations of scale factor “emotional instability-emotional sustainability”, “self-criticism-self-sufficiency”(-0.364 *) and “emotional lability-emotional stability” (-0.403 *) and the scale factor “expressiveness-practicality” and “sensitivity-insensitivity” (-0.392 *).

6) Achievement motivation and its relationship with personality factors in patients with a diagnosis of “mixed anxiety and depressive disorder”.

This group of persons is characterised by negative correlations with achievement motivation factor “extraversion-introversion” (-0.386 *) and the scale of this factor

“the feeling of guilt-guilt avoidance” (-0.409 *), with the factor of “emotional instability-emotional stability” (-0.364 *) and the scale factor of the “anxiety-carelessness” (-0.358 *) and “depression - emotional comfort” (-0.373 *), as well as positive correlation with a scale factor of “expressiveness-practicality” and “plasticity – rigidity” (0.377 *).

5. Conclusion. Thereby various links of achievement motivation with personal factors were found under various embodiments of neurotic disorders.

- In patients with a diagnosis of “neurasthenia” increase in indicators of achievement motivation occurs simultaneously with an increase in the level of introversion factor and decrease the level of sensitivity factors and tension. Specificity of achievement motivation in this category of people is due to its level with such features as “extroversion-introversion” (-0.479 *), in particular – “search for impressions - impressions avoidance” (-0.440 *), “tension – relaxation” (- 0.379 *) and “sensitiveness – insensitivity” (-0.352 *).

- In patients with a diagnosis of “obsessive-compulsive disorder” achievement motivation is associated with factors such “self control - impulsivity” (-0.379 *) and the scale factor of the “responsibility-irresponsibility” (-0.354 *); “self-control - lack of self-control” (-0.359 *); such scales factor “emotional instability - emotional stability” as “anxiety - carefree” (-0.489 **), “tension-relaxation” (-0.352 *) and “self-criticism, self-sufficiency” (-0.415 *).

- In patients with a diagnosis of “undifferentiated somatoform disorder” were found such ties indicators of achievement motivation with factor “emotional instability - emotional stability” (-0.363 *), with the scales of this factor “tension-relaxation” (-0.354 *), “depression and emotional comfort” (-0.381 *), “emotional lability - emotional stability” (-0.367 *).

- In the group of patients with a diagnosis of “hypochondriacally disorder” connection of achievement motivation with factor “self-impulsivity” (-0.402 *) came to the forefront and the scale of this factor “responsibility - lack of responsibility” (-0.369 *), “forethought - complacency” (-0.363 *), “self control - lack of self-control” (-0.353 *).

With the development of the pathological process in patients develop specific personality and behavioural patterns associated negatively with achievement motivation. Compensatory development opposite personality traits can be seen as an option to adapt to the disease and the complex bio-psycho-social effort to restore its own functionality. The positive pole of achievement motivation is associated with characteristics opposite to those, which reflect the development of pathological patterns. Mechanisms of adaptation to the existing psychiatric problems related to the compensation of the "weak" personality characteristics. Increased motivation to achieve in the mental pathology is possible with a shift in the personal organization of the poles of the "weak" personality traits to the opposite poles.

REFERENCES

1. Bandura, A. Self-efficacy: The exercise of control / Times Books, 1997. 604 p.
2. Brown, R. G. Negative symptoms: the ‘pathology’ of motivation and goal-directed behavior // Trends in Neurosciences. 2000. P. 412–417.
3. Burlachuk, L.F., Korolev, D.K. Adaptation of scale for diagnosis of five factors of personality // Questions of psychology. 2000. P. 126-134.
4. Gordeyeva, T.O. Psychology of achievement motivation. 2002. PP. 47–102.
5. Hekhauzen, H. Psychology achievement motivation. - St. Petersburg: Speech. 2001. – 256 p.
6. Hiroto, D.S. Locus of control and learned helplessness // Journal of Experimental Psychology. 1974. P. 187-193.
7. Horney, K. Neurotic Personality of Our Time. 2002. 224 p.
8. Milman, V.E. Method of studying the motivational sphere of the person. 1990. P. 25 – 30.
9. Tapalova O. B. Zhiyenbayeva, N.B. Integral Model of Communicative Subject of Modern Education // World Applied Sciences Journal (WASJ). 2014. 30 (12). P. 1821-1825.
10. Tapalova O. B. Modern aspects of achievement motivation analysis // Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology, 2014, II (18), Is. 37. P. 97-101.
11. Tapalova O. B., Burlachuk, L., Zhiyenbayeva, N. Psychodiagnosics of achievement motivation in obsessive-compulsive disorder // American Journal of Scientific and Educational Research, 2014. 1(4). II. P. 338-343.

Исследование мотивации достижения при невротических и связанных со стрессом расстройствах

Н. Б. Жиенбаева, Б. Б. Бейсекеева, А. Е. Абдрахманов, О. Б. Tapalova

Аннотация. В настоящей статье представлены результаты исследования мотивации достижения при невротических и связанных со стрессом расстройствах. Интерес к исследованию этой медико-психологической проблемы связан с показателями изменений мотивации достижения среди данной группы людей. В исследование были включены 65 респондентов. Исследование проводилось с использованием следующих методик: тест Хекхаузена, тест «Диагностика мотивационной структуры личности» Мильмана, тест «Большая пятерка» Полученные результаты исследования показывают, что невротические и связанные со стрессом расстройства у людей являются следствием внутреннего конфликта и беспокойства.

Ключевые слова: мотивация достижения, неврастения, ипохондрическое и обсессивно-компульсивное расстройство, тревога, депрессия.

Особливості репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз

О. В. Журавська

Кафедра психології Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: pg.zhuravska@gmail.com

Paper received 25.05.18; Accepted for publication 02.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-11>

Анотація. У статті представлено результати дослідження особливостей репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз. Показано, що найбільш сильно образ хворого вони ідентифікують з хворобою та своєю професійною роллю. Образ хвороби (туберкульозу) у медичних фахівців найбільш сильно пов'язаний зі страхом, гнівом, образом смерті, професійної ролі та пацієнта. Також має місце негативний зв'язок між репрезентацією образу хворого та життя, радості.

Ключові слова: психосемантична структура особистості, ідентифікація, дезадаптація, медичні фахівці, хворі на туберкульоз.

Вступ. Проблеми зміцнення здоров'я фахівців у зв'язку з необхідністю збереження трудових ресурсів і підвищення ефективності професійної діяльності, є однією з найбільш актуальних на сьогоднішній день. В Україні та світі, відмічається неухильне збільшення захворюваності на ті чи інші психічні розлади, в тому числі, розлади адаптації. Серед чинників, що зумовлюють формування станів дезадаптації вагоме значення мають особливості професійної діяльності. Тривалий «робочий» стрес негативно впливає на здоров'я людини та істотно знижує якість її життя. У численних дослідженнях переконливо показано, що професійна діяльність медичних фахівців має високу стресогенність [1-8; 12-15]. Особливо це стосується лікарів, які працюють з хворими на важкі хронічні, невиліковні розлади, що мають негативний прогноз лікування, таким як рак, психічні розлади, важкі неврологічні та інфекційні захворювання.

Огляд публікацій за темою. Розглядаючи особливості діяльності лікарів-фтизіатрів, слід зазначити, що її специфіка проявляється у необхідності роботи в умовах постійного ризику зараження тяжким небезпечним захворюванням, що, безумовно, є джерелом хронічного прихованого стресу та ускладнює механізм адаптації. Так показано, що персонал медичних установ є однією з основних груп ризику захворювання на туберкульоз [8]. «У 2012 році на вперше діагностований туберкульоз захворіло 502 медичних працівники або 6,1 на 10 тис. медпрацівників. Серед захворілих медпрацівників 44,0 % склав середній медичний персонал, інший персонал лікувальних закладів – 23,5 %, молодший медперсонал – 17,2 % та 15,3 % – лікарі.» [11, с. 10]. В свою чергу страх отримати дане захворювання призводить до кадрової нестачі у межах цієї професійної ланки. «Забезпеченість лікарями-фтизіатрами у закладах системи МОЗ України за 2012 рік становила 0,60» [11, с. 20].

Також, хворі на туберкульоз характеризуються певними особистісними та емоційними особливостями, що значною мірою ускладнюють роботу лікаря з ними. Показано, що для них характерні виражена імпульсивність, міжособистісна сензитивність, ригідність афекту, фіксованість переживань на негативному досвіді, інертність у прийнятті рішень, зниження самооцінки у поєднанні з егоцентризмом [1; 10]. Також зазначається,

що у хворих із вперше діагностованим туберкульозом мають місце низька дисципліна лікування, відсутність продуктивної взаємодії з лікарем, неадекватні уявлення про захворювання, фіксованість на переживаннях щодо його симптомів і прогнозу [10].

Зважаючи на все вищевикладене, комплексне дослідження проблеми професійної дезадаптації медичних спеціалістів, що працюють з хворими на туберкульоз на сьогодні є надзвичайно актуальним. Особливої уваги заслуговує проблема професійної ідентичності медичних фахівців, а також особливості їх сприйняття образу пацієнта та хвороби як вагомих умов їх професійної адаптації та конструктивної взаємодії з хворими.

Метою статті було дослідження особливостей репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз.

Матеріали та методи дослідження. На принципах анонімності та добровільності в дослідженні взяли участь 111 осіб: 49 (44,1 %) лікарів-фтизіатрів та 62 (55,9 %) медсестри, які працюють в з хворими на туберкульоз. Середній вік медичних фахівців склав $43,1 \pm 15,3$ років, середній стаж роботи $21,2 \pm 15,7$ років, середній стаж роботи з хворими на туберкульоз – $16,6 \pm 15,2$ років.

У дослідженні застосовувались методи спостереження, бесіди, психодіагностичний та математико-статистичний. Психодіагностичний метод було реалізовано за допомогою варіанту уніполярного семантичного диференціалу. В якості шкал було використано 8 кольорів з тесту Люшера, а також білий та сірий кольори. Оцінювались такі поняття, як «Я», «лікар» (або «медсестра»), «пацієнт»; образ хвороби («туберкульоз»), смерті, життя; позитивні (радість, надія, впевненість) та негативні (страх, відраза, гнів, невпевненість) емоції та почуття; а також поняття випадковості і контроль. Процедура проведення методики полягала в оцінці наведених понять за зазначеними шкалами за 10-бальною шкалою, де 1 – мінімальна оцінка, а 10 – максимальна. Таким чином, методика дозволяє визначити ступінь семантичної близькості між ними та виявити особливості семантичного простору респондента в цілому. Рівень семантичної близькості між зазначеними параметрами визначається шляхом кореляційного аналізу індивідуальних семан-

тичних матриць [3]. Оскільки коефіцієнти кореляції не є адитивними величинами їх було переведено у адитивні показники (Z-значення Фішера для коефіцієнтів кореляції), які можуть бути включені у подальший аналіз в якості бальних оцінок. [9]. Рівень значущості коефіцієнтів кореляції між оцінюваними поняттями для всіх індивідуальних семантичних матриць є однаковим (для n=10, рівню p=0,05 відповідає значення r=0,632; рівню p=0,01 – значення r=0,765; рівню p=0,001 – значення r=0,872) можна визначити бали, які відображають ступінь семантичної близькості між поняттями. Статистичний аналіз здобутих даних здійснювався за допомогою методу встановлення вірогідності відмінностей (за U-критерієм Манна-Уїтні), кореляційного (коефіцієнт кореляції r-Спірмена) та факторного аналізу методом головних компонент.

Результати дослідження та їх обговорення. Результати дослідження показали, що в середньому у медичних спеціалістів переважає емоційно-нейтральне ставлення до пацієнта (Пацієнт-Страх (0,2±0,3 балів), Пацієнт-Радість (-0,3±0,4 балів), Пацієнт-Відраза (0,2±0,3 балів), Пацієнт-Надія (-0,3±0,3 балів)) (табл. 1). Найбільш сильно образ пацієнта вони ідентифікують з хворобою (0,6±0,5 балів) та власною професійною роллю (0,5±0,3 балів). Медсестри більшою мірою, ніж лікарі ідентифікують образ хворого з невпевненістю (0,4±0,4 та 0,2±0,3 балів (U_{emp}=1103,4, p=0,047)).

Таблиця 1. Результати дослідження суб'єктивної репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців, що працюють з хворими на туберкульоз у балах

Параметр	Медичні фахівці		
	загальна група, n=111	лікарі, n=49	медсестри, n=62
1	2	3	4
Пацієнт-Я	0,2±0,2	0,2±0,1	0,2±0,4
Пацієнт-Страх	0,2±0,3	0,3±0,4	0,2±0,2
Пацієнт-Радість	-0,3±0,4	-0,3±0,3	-0,2±0,3
Пацієнт-Відраза	0,2±0,3	0,3±0,3	0,2±0,2
Пацієнт-Надія	-0,3±0,3	-0,3±0,4	-0,2±0,2
Пацієнт-Впевненість	0,3±0,3	0,3±0,3	0,2±0,3
Пацієнт-Випадковість	0,4±0,6	0,4±0,6	0,3±0,5
Пацієнт-Туберкульоз	0,6±0,5	0,6±0,4	0,6±0,6
Пацієнт-Професійна роль	0,5±0,3	0,5±0,2	0,5±0,4
Пацієнт-Контроль	0,4±0,5	0,5±0,5	0,3±0,5
Пацієнт-Невпевненість	0,3±0,4	0,2±0,3	0,4±0,4 ¹⁾
Пацієнт-Гнів	0,2±0,2	0,2±0,2	0,2±0,3
Пацієнт-Смерть	0,3±0,3	0,3±0,3	0,2±0,3
Пацієнт-Життя	0,3±0,3	0,3±0,2	0,2±0,4

Примітка. Достовірність відмінностей за U-критерієм Манна-Уїтні:
¹⁾ - p<0,05 між показниками в групах лікарів та медсестер.

Факторна структура репрезентації образу пацієнта у медичних фахівців включає 2 фактори, які пояснюють 72,4 % дисперсії (табл. 2). Визначена факторна структура достатньо наближена до простої. Міра адекватності вибірки КМО дорівнює 0,70, p-рівень значущості критерію сферичності Бартлетта менший, ніж 0,01.

Фактор 1 – «Смерть/хвороба – Життя пацієнта» (51,6 % дисперсії) є біполярним. Один полюс включає такі параметри: Пацієнт-Страх (0,860), Пацієнт-

Відраза (0,759), Пацієнт-Туберкульоз (0,838), Пацієнт-Невпевненість (0,702), Пацієнт-Гнів (0,596), Пацієнт-Смерть (0,850). Протилежний полюс утворюють: Пацієнт-Радість (-0,844), Пацієнт-Надія (-0,890), Пацієнт-Впевненість (-0,761), Пацієнт-Життя (-0,744).

Таблиця 2. Результати факторного аналізу психосемантичної структури образу пацієнта у медичних спеціалістів, що працюють з хворими на туберкульоз

Параметр	Фактор	
	1 51,6 % дисперсії	2 20,8 % дисперсії
1	2	3
Пацієнт-Я	-0,374	-0,718
Пацієнт-Страх	0,860	-0,364
Пацієнт-Радість	-0,844	0,357
Пацієнт-Відраза	0,759	-0,396
Пацієнт-Надія	-0,890	0,267
Пацієнт-Впевненість	-0,761	0,173
Пацієнт-Випадковість	-0,084	0,922
Пацієнт-Туберкульоз	0,838	-0,393
Пацієнт-Проф. роль	0,380	-0,692
Пацієнт-Контроль	-0,186	-0,668
Пацієнт-Невпевненість	0,143	0,702
Пацієнт-Гнів	0,596	0,485
Пацієнт-Смерть	0,850	-0,166
Пацієнт-Життя	-0,744	0,287

Фактор 2 – «Невпевненість–Контроль при взаємодії з пацієнтом» (20,8 % дисперсії) також є біполярним. Один з його полюсів включає такі змінні, як Пацієнт-Випадковість (0,922), Пацієнт-Невпевненість (0,702), Пацієнт-Гнів (0,485). На протилежному полюсі знаходяться: Пацієнт-Я (-0,718), Пацієнт-Проф. роль (-0,692) та Пацієнт-Контроль (-0,668).

Таблиця 3. Результати дослідження суб'єктивної репрезентації образу хвороби у медичних фахівців, що працюють з хворими на туберкульоз у балах

Параметр	Медичні фахівці		
	загальна група, n=111	лікарі, n=49	медсестри, n=62
1	2	3	4
Туберкульоз-Я	-0,3±0,2	-0,3±0,2	-0,3±0,3
Туберкульоз-Страх	0,7±0,6	0,7±0,7	0,7±0,4
Туберкульоз-Радість	-0,6±0,4	-0,6±0,3	-0,6±0,5
Туберкульоз-Відраза	0,5±0,3	0,5±0,3	0,5±0,4
Туберкульоз-Надія	0,4±0,4	0,4±0,3	0,3±0,5
Туберкульоз-Впевненість	0,3±0,2	0,3±0,3	0,3±0,4
Туберкульоз-Випадковість	0,4±0,4	0,4±0,4	0,4±0,4
Туберкульоз-Пацієнт	0,6±0,5	0,6±0,4	0,6±0,6
Туберкульоз-Професійна роль	0,6±0,6	0,6±0,7	0,6±0,6
Туберкульоз-Контроль	0,3±0,4	0,4±0,4	0,2±0,3
Туберкульоз-Невпевненість	0,5±0,5	0,5±0,7	0,5±0,3
Туберкульоз-Гнів	0,6±0,4	0,6±0,5	0,5±0,6
Туберкульоз-Смерть	0,6±0,6	0,6±0,5	0,6±0,7
Туберкульоз-Життя	-0,6±0,5	-0,6±0,6	-0,6±0,8

Образ хвороби (туберкульозу) у медичних фахівців найбільш сильно пов'язаний зі страхом (0,7±0,6 балів), гнівом (0,6±0,6 балів), образом смерті (0,6±0,6 балів), професійної ролі (0,6±0,6 балів) та пацієнта (0,6±0,5 балів). Також має місце негативний зв'язок між репрезентацією образу хвороби, життя (-0,6±0,5 балів) та радістю (-0,6±0,4 балів). Відзначається досить слабкий зв'язок між образом хвороби та впевне-

ністю (0,3±0,2 балів), контролем (0,3±0,4 балів) та надією (0,4±0,4 балів). У лікарів та медсестер семантична структура образу хвороби суттєво не відрізняється.

Факторна структура репрезентації образу хвороби у медичних фахівців містить 3 фактори, які пояснюють 66,0 % дисперсії (табл. 3) і достатньо наближена до простої. Міра адекватності вибірки КМО дорівнює 0,64, р-рівень значущості критерію сферичності Бартлетта менший, ніж 0,01.

Таблиця 3. Результати факторного аналізу психосемантичної структури образу хвороби у медичних спеціалістів, що працюють з хворими на туберкульоз

Параметр	Фактор		
	1 25,7 % дисперсії	2 20,4 % дисперсії	3 19,9 % дисперсії
1	2	3	4
Туберкульоз-Я	0,457	0,403	0,324
Туберкульоз-Страх	-0,169	0,828	-0,061
Туберкульоз-Радість	0,677	-0,350	-0,093
Туберкульоз-Відраза	-0,857	0,130	0,027
Туберкульоз-Надія	0,811	-0,237	0,090
Туберкульоз-Впевненість	0,635	-0,189	0,343
Туберкульоз-Випадковість	0,015	-0,187	-0,772
Туберкульоз-Пацієнт	0,143	0,366	0,631
Туберкульоз-Проф. роль	0,119	-0,225	0,698
Туберкульоз-Контроль	-0,276	-0,204	0,499
Туберкульоз-Невпевненість	-0,693	0,000	-0,152
Туберкульоз-Гнів	-0,115	0,873	-0,271
Туберкульоз-Смерть	-0,296	0,742	-0,133

Фактор 1 – «Надія/Впевненість–Невпевненість при лікуванні туберкульозу» (25,7 % дисперсії) біполярний, один з полюсів якого включає такі параметри:

Туберкульоз-Я (0,457), Туберкульоз-Радість (0,677), Туберкульоз-Надія (0,811) та Туберкульоз-Впевненість (0,635). Протилежний полюс склали: Туберкульоз-Відраза (-0,857), Туберкульоз-Невпевненість (-0,693).

Фактор 2 – «Страх смерті/хвороби» (20,4 % дисперсії) містить такі параметри, як Туберкульоз-Страх (0,828), Туберкульоз-Гнів (0,873), Туберкульоз-Смерть (0,742) та Туберкульоз-Я (0,403).

Фактор 3 – «Контроль хвороби–Випадковість» (19,9 % дисперсії) є біполярним. Один полюс містить такі параметри: Туберкульоз-Пацієнт (0,631), Туберкульоз-Проф. роль (0,698), Туберкульоз-Контроль (0,499). Протилежний полюс включає – Туберкульоз-Випадковість (-0,772). Можна сказати, що цей фактор відображає професійну здатність контролювати прояви хвороби у пацієнта.

Висновки. Таким чином, у медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз відзначається емоційно-нейтральне ставлення до пацієнта. Найбільш сильно образ хворого вони ідентифікують з хворобою та своєю професійною роллю. При цьому медсестри більшою мірою, ніж лікарі ідентифікують образ хворого з непевненістю. Образ хвороби (туберкульозу) як у лікарів, так і у медсестер найбільш сильно пов'язаний зі страхом, гнівом, образом смерті, професійної ролі та пацієнта. Також має місце негативний зв'язок між репрезентацією образу хвороби та життя та і радості. Отримані результати можуть застосовуватись при розробці спеціальних психокорекційних заходів, спрямованих на відновлення адаптаційного потенціалу медичних фахівців, які працюють з хворими на туберкульоз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова Г.В., Золотова Н.В., Столбун Ю.В. Структура личностных черт у больных туберкулезом легких // Медицинская психология в России: электрон. науч. Журн, 2012. N 3 (14). – URL: <http://medpsy.ru>
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. – СПб.: Питер, 1999. 105 с.
3. Бурлачук, Л.Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2006. 351 с.
4. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. – СПб.: Питер, 2009. 336 с.
5. Гришина Н.В. Помогающие отношения: Профессиональные и экзистенциальные проблемы // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1997. С. 143-156.
6. Гринберг Дж. Управление стрессом / [7-е изд]. – СПб.: Питер, 2002. 496 с
7. Емельяненко А.В., Сафукова Н.Н. Особенности синдрома «эмоционального выгорания» личности специалистов различных профессий системы «человек-человек» // Интеграция образования и науки на основе научно-образовательного центра: Сб. трудов участников Всероссийской научно-практич. конф., 15-16 дек. 2005 г. : в 2 ч., Ч.1. – М. – Чебоксары – Ульяновск : УлГУ, 2005. С. 106-110.
8. Кучеров А.Л., Ильичева Е.Ю. Новый подход к организации больных туберкулезом // Русский медицинский журн, 2000. Т. 8, № 12. С. 20-28.
9. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: Учебное пособие. – СПб. : Речь, 2004. 392 с.
10. Сухова Е. В. Необходимость психологической коррекции у больных туберкулезом лёгких // Проблемы туберкулеза и болезней лёгких, 2004. №10. С. 34-36.
11. Туберкульоз в Україні. Аналітично-статистичний довідник за 2001-2012 роки: http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2013/08/spravochnikTB_text_tab_2.pdf
12. Юрьева Л.Н. Профессиональное выгорание у медицинских работников: Формирование, профилактика, коррекция. – К.: Сфера, 2004. 271 с.
13. Freudenberger H.J. Staff burnout // Journal of Social Issues, 1974. Vol. 30. P. 159-165.
14. Leiter M. P., Durup M.J. Work, home and in-between: A longitudinal study of spillover // J. of Applied Behavioral Science, 1996. V. 32 (1). P. 29-47.
15. Maslach C., Schaufeli W.B., Leiter M.P. Job Burnout // Annual Review of Psychology, 2001. Vol.52. P. 397-422.

REFERENCES

1. Baranova, G.V., Zolotova N.V., Stolbun Yu.V. Structure of personality traits in patients with pulmonary tuberculosis // Medical psychology in Russia: electron. sci. Journal, 2012. N 3 (14). - URL: <http://medpsy.ru>
2. Boyko, V.V. Syndrome of "emotional burnout" in professional communication. - St. Petersburg: Peter, 1999. 105 p.

3. Burlachuk, L.F. Психодиагностика: Textbook for high schools. - St. Petersburg: Peter, 2006. 351 p.
4. Vodopyanova, N.E., Starchenkova, E.S. Burnout syndrome: diagnosis and prevention. - St. Petersburg: Peter, 2009. 336 p.
5. Grishina, N.V. Help relationships: Professional and existential problems // Psychological problems of self-realization of personality. - St. Petersburg.: Publishing House of St. Petersburg. University, 1997. P. 143-156.
6. Greenberg, J. Stress Management / [7th ed.]. - St. Petersburg: Peter, 2002. 496 s
7. Emelianenkova, A.V., Safukova, N.N. Features of the syndrome of "emotional burnout" of the personality of specialists of various occupations of the "person-person" system // Integration of education and science on the basis of the scientific and educational center: Sat. works of participants of the All-Russian scientific-practical. Conf., 15-16 December. 2005: at 2 pm, part 1. - M. - Cheboksary - Ulyanovsk: UIGU, 2005. P. 106-110.
8. Kucherov, A.L., Ilyicheva E.Yu. A new approach to the organization of tuberculosis patients // Russian Medical Journal, 2000. T. 8, No. 12. P. 20-28.
9. Nasledov, A.D. Mathematical methods of psychological research. Analysis and interpretation of data: Textbook. - St. Petersburg.: Speech, 2004. 392 p.
10. Sukhova, E.V. The necessity of psychological correction in patients with pulmonary tuberculosis // Problems of tuberculosis and lung diseases, 2004. №10. Pp. 34-36.
11. Tuberkuloz in the Ukraine. Analitic-statistical information for 2001-2012 rock: http://www.aidsalliance.org.ua/en/library/our/2013/08/spravochnikTB_text_tab_2.pdf
12. Yuryeva, L.N. Professional burnout of medical workers: Formation, prevention, correction. - K.: Sphere, 2004. 271 c.

Peculiarities of representation of patient's image in medical specialists working with patients with tuberculosis

E. V. Zhuravskaya

Abstract. The article presents the results of the study of the features of the patient image representation in medical specialists working with patients with tuberculosis. It is shown that they identify the most strongly the image of the patient with the disease and their professional role. The image of the disease (tuberculosis) in medical specialists is most strongly associated with fear, anger, the image of death, the professional role and the patient. There is also a negative relationship between the representation of the image of illness and life, and joy.

Keywords: *psychosemantic structure of personality, identification, disadaptation, medical specialists, patients with tuberculosis.*

Особенности репрезентации образа пациента у медицинских специалистов, работающих с больными туберкулезом

Е. В. Журавская

Аннотация. В статье представлены результаты исследования особенностей репрезентации образа пациента у медицинских специалистов, работающих с больными туберкулезом. Показано, что наиболее сильно образ больного они идентифицируют с болезнью и своей профессиональной ролью. Образ болезни (туберкулеза) у медицинских специалистов наиболее сильно связан со страхом, гневом, образом смерти, профессиональной роли и пациента. Также имеет место отрицательная связь между репрезентацией образа болезни и жизни, и радости.

Ключевые слова: *психосемантической структура личности, идентификация, дезадаптация, медицинские специалисты, больные туберкулезом.*

PHILOSOPHY

До проблеми специфіки соціального мислення в контексті глобалізаційних трансформацій сучасного суспільства

С. Р. Гаєвська

Національний університет водного господарства та природокористування. Рівне. Україна
Corresponding. E-mail: s.r.gayevska@nuwm.edu.ua

Paper received 21.05.18; Accepted for publication 19.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-12>

Анотація. В статті досліджується проблема соціального мислення та його ціннісні виміри на основі аналізу глобалізаційних трансформацій сучасного суспільства, які загострюють фундаментальну суперечність між здобутками науки і науковою раціональністю взагалі, як інтегруючою силою нового соціального порядку, та соціальною раціональністю і можливістю утвердження оптимально гармонійного суспільного життя на глобальному і локальному рівнях, обумовлюючи необхідність формування нового соціального мислення, здатного шляхом переосмислення здобутків соціального досвіду та збереження людських цінностей на глобальному та локальному рівнях позитивно вплинути на суперечливі тенденції глобалізації.

Ключові слова: соціальне мислення, глобалізація, соціальні цінності, соціум, соціальна реальність.

Вступ. Ми живемо в епоху складних соціокультурних трансформацій, зміни вже ustalених соціальних практик та в світі невизначеності, коли відкриваються неочікувані можливості, формуються нові парадигми, нові ціннісні орієнтири і радикально змінюється спосіб життя великих спільнот, утворюючи новий світопорядок на глобальному і локальному рівнях, тим самим викликаючи необхідність у переосмисленні здобутків та ідентифікації нових реалій.

Науково-технічну епоху ще в середині ХХ ст. Карл Ясперс визначав як нову основу єдності людства, як передумову і можливість світового спілкування [1, с.53-95], новий тип інтеграції людської культури, що сьогодні концептуалізується в різних моделях процесу глобалізації.

Короткий огляд публікацій. Кількість літератури, присвяченої проблемам глобалізаційної трансформації сучасного суспільства на економічному, політичному, соціокультурному рівнях величезна. Зокрема, в працях У. Бека, З. Баумана, Е. Гідденса, Е. Мак Грея, Д. Кокса, Е. Ласло, Р. Патнема, С. Хантінгтона, Ф. Фукуями аналітика проблематики розкриває засадові принципи соціально-філософського аналізу та методологічні утруднення, які акцентують увагу на проблемі зв'язку певного типу соціального мислення і конструювання соціальної реальності [2], і яка постає самою актуальною в сучасних соціально-філософських пошуках.

Метою дослідження є виявлення особливостей та ціннісних вимірів соціального мислення, як конструктивного чинника конституювання соціальної реальності, на основі аналізу неоднозначних тенденцій глобалізаційних трансформацій сучасного соціуму.

Відомо, що глобалізаційні зміни включають як позитивні, так і негативні тенденції. Зокрема, як зазначає Е. Гідденс [3], вони характеризуються інтенсифікацією світових соціальних взаємозв'язків і стосунків, що сприяє формуванню нової (планетарної) свідомості, а також об'єктивному процесу усвідомлення світу як єдиного цілого (Р. Робертсон), а отже і нового соціального мислення, спрямованого на досягнення глобалізаційних змін як результату структурних змін суспільства, а не свідомого проекту (Д. Кокс). Оберненою стороною цього процесу, як зазначає

Ф.Фукуяма, є те, що глобалізаційні зміни підсилюють сили спротиву, що ведуть до збільшення фрагментизації світу, а також до маргіналізації більшості населення, як стверджує З. Бауман [4].

Наука, з її винайденням нових типів комунікації і нових енергетичних ресурсів, змінюючи сам спосіб організації соціально-політичних та економічних систем, веде до неймовірного прискорення подій і самого життя, ніби ущільнюючи соціальний простір, змінюючи поведінку і соціальну ідентичність людини, що реально живе в глобальному світі, і що вже викликає потребу у нових формах пізнання соціальної реальності, соціальної раціональності.

Методами такого пізнання постає реінтерпретація класичних здобутків соціальних шукань відомих філософів минулого (Платона, Арістотеля, Т. Гоббса, Ж. - Ж. Руссо), а також класичних соціальних теорій М. Вебера і його осмислення зв'язку раціональності і соціальності, а також Т. Парсонса, за яким соціальний порядок здійснюється через відтворення певного типу культурного взірця як вертикальної інтеграції проблем, що постають перед соціальною системою. Методологічною основою даного дослідження також є концепція "соціального капіталу" (П. Бурдьє, Ф. Фукуяма), гуманістичного суспільства (Е. Фромм), "глокалізації" (Р. Робертсон).

Результати та їх обговорення. Глобалізація через вплив наукових здобутків на суспільне життя, формуючи нові типи поведінки і спілкування, потребує розкриття її соціального та антропологічного сенсу, як умови продуктивного конструювання соціальної реальності. Адже, наприклад, зосередження такого потужного банку знань людства (інтернет), який став доступним без особливих інтелектуальних зусиль, є не тільки благом, а й породжує ризики, адже передбачає, наприклад, доступність негативної інформації, що веде до зниження "межі страху", що осмислюється в концепції "соціальної травми" [5]. І саме з допомогою Інтернету соціально-політичний конфлікт (ісламу і Західної Європи) розростається до певного рівня цивілізаційного конфлікту.

Досягнення "мережевого суспільства" [6] можуть реалізувати майже фантастичні, майже оруелівські

прогнози, а нестримний потік інформації виявляє усю складність реальності, відкидаючи редуцію до спрощуючих моделей, паралізуючи тим самим здатність людини до ефективних дій в різних вимірах. Тобто, глобалізація, як вільне переміщення людей, ідей та капіталів, має свій антигуманний вимір, який може переписати її позитивні можливості, адже потреба в захисті своєї ідентичності, як і своїх ринків є так само значущою, що в цілому посилює потенціал конфліктогенності. В той же час, глобалізуються виклики безпеки людства (енергетична криза, зміна клімату, міграції, пандемії і ін.), що сприяє солідаризації зусиль і думок. Тому сьогодні світ, що все більше і радикальніше відрізняється від учорашнього, потребує справжнього соціального мислення, спрямованого і на вирішення глобальних проблем на локальному рівні (так звана "глобалізація" за Р. Робертсоном [7]).

Людина, виявивши свої видатні можливості в різних сферах творчої діяльності (мистецтві, науці і ін.), у створенні свого соціального буття, як організації міжлюдських взаємодій в дуже полікультурному, плюралістичному просторі, показала себе достатньо суперечливою і слабкою. Тому конструктивно-продуктивне налагодження взаємозв'язків між культурами, народами, цивілізаціями, засноване на певних правилах гармонізації простору спільного співбуття постає домінуючою соціальною потребою сучасності. Сьогодні, справжній дисонанс між унікальними науковими досягненнями і соціально-політичними здобутками, обумовлює потребу в облаштуванні нашого спільного дому на планетарному рівні. Нагальна потреба у ствердженні розумних засад оптимально гармонізованої планетарної цивілізації постає справжнім викликом людській природі, який так гостро поставив саме сьогодні, тим самим поставивши запитання щодо здатності людини встановити порядок у своєму домі. Чи здатна людина досягнути успіху і встановити злагоду, чи буде культивувати свою конфліктогенну природу, цим вимірюється значущість людської присутності у світі. Ця значущість також визначається тим, чи здатне людство досягнути нового рівня суспільного співжиття саме на глобальному рівні, центром якого має стати людина як творча і інноваційна особистість, тому, що таке влаштування соціального життя передбачає організацію міжлюдських сил і взаємодій з метою розкриття їх можливостей і здібностей, та подолання застарілих установок і негуманних типів поведінки, які концентрують в собі енергію руйнації. Гідний соціальний порядок потребує подолання того типу соціального структурування, що склався у минулому і сприяв тогочасному суспільному розвитку (наприклад, імперія).

Сьогодні, в епоху глобального соціального структурування суспільного життя, домінуючою

і визначною тенденцією, і основою архітекtonіки світоустрою постає вільна і відповідальна особистість, з почуттям власної гідності. Відсутність такої світової соціальної структурації, що базується на захисті прав людини, компенсується жорсткою конфліктністю між самими державами асоціального характеру, що нівелює видатні здобутки людського розуму, робить неминучим зростання руйнівної конфліктності у світі, обертаючи здобутки проти людського в людині. Саме формування нової архітекtonіки існуючого світопорядку на основі базових правозахисних цінностей громадянина здатне цьому протистояти.

На основі переосмислення видатних здобутків соціального мислення філософів минулого (Арістотеля, Платона, Т.Гоббса, Ж.-Ж. Руссо), сучасні соціальні мислителі осмислюють розв'язання тих проблем, які б сформулювали можливість посилення здатності до нейтралізації глобальної конфліктогенності і утвердження засад гармонійного співжиття та об'єднання можливостей відкритого світу для громадянина. Таким чином, ствердження соціальної раціональної поведінки в межах світопорядку, передбачає не тільки трансформацію певних органів і механізмів, що можуть бути реально задіяні в конкретних ситуаціях, а й реальну зміну соціального мислення, заснованого на визнанні пріоритетності прав і свобод людини. В той же час, прагнення до домінування над іншими виступає частиною природи людини, яку сучасний раціональний розвиток людини має навчитися контролювати, створюючи атмосферу нетерпимості до зловживань владою і створення простору для розвитку різноманітності і креативності. Це постає і завданням формування нового соціального мислення, яке є фундаментальним для поступу людства, а не тільки для його виживання.

Сьогодні, на зміну занепадаючим традиціям і структурам приходять нові реалії, спричиняючи необхідність переосмислення соціальних, політико-економічних підходів заради рівності і свободи учасників глобалізаційних процесів і раціонального розпорядження планетарними ресурсами. Світ чекає нових ідей і нових дій, адже ліберально-соціальна демократія перебуває у кризі і не в змозі протидіяти посиленню нерівності і розмиванню принципів демократії і свободи, породжуючи цілі суспільства аутсайдерів. Посилиться криза національних держав і інституціональна недієздатність світопорядку та потреба в його реформуванні, що швидко поширюється в соціальних мережах, і характеризується ростом популізму у світі. Наша епоха постає як загострення напруги між старим світом і світом, що формується, яку бачать як епоху кризи цінностей та пошуку нової соціальності [8]. Які процеси — позитивні чи негативні — стануть домінуючими, залежить і від нового соціального мислення. Адже в світі багаточисельному постає нагальною проблема координації усіх сфер діяльності (наукових досліджень, інвестицій, виробничих потуг), та потреба у доброму співробітництві країн, економік, культур. Таким чином, соціальне мислення в просторі глобалізаційних трансформацій має вбачати проблеми і виклики, як способи відкриття нових вимірів нової епохи, налагоджувати нові стосунки і взаємозв'язки [9], а не виснажувати сили в протистоянні і ізоляціонізмі, адже через прийняття "іншого" відбувається нарощення соціального капіталу [9, с.260-374] і зростає життєздатність соціальної системи.

Отже, соціальне мислення постає необхідною складовою сучасного стратегічного мислення, заснованого на усвідомленні необхідності спільного миру і пошуку нових способів партнерства. Утвердження соціальних вимірів моделей стратегічного співробітництва має сприяти зростанню потенціалу регіонів для подолання складних викликів, тобто сприяти стійкому економічному розвитку, підвищенню рівня освіти і охорони здоров'я, формуванню середнього класу, освоєнню високих технологій. У вимірі соціального мислення такі точки спільної роботи

постають енергетичними центрами соціокультурного оновлення, сприяючи пошуку свого майбутнього в його екзистенційних вимірах. Важливим результатом осмислення проблеми є розуміння того, що соціальне мислення допомагає забезпечити від перетворення викликів в чинники нестабільності і конфронтації, які в контексті складноорганізованого сучасного суспільства можуть зробити жертвами непрогнозованості всіх.

Отож, соціальне мислення спрямоване на вироблення і збереження критеріїв і стандартів, механізмів налагодження соціальних взаємозв'язків, збереження в них соціальності, виявлення засад нового соціального порядку і того, що його деформує. В нашому все більш і більш динамічному і складному світі соціальне мислення спрямоване на виявлення справжніх суспільних інтересів і пріоритетів, глобальних викликів,

і робить людство готовим до їх розуміння.

Висновки. Значущість соціального мислення, як пошуку нових форм організації суспільного життя, на основі реінтерпретації соціально-філософського досвіду аналізу соціальної реальності, в контексті нових викликів суспільству і людській природі, спрямоване на збереження базових людських цінностей (людської особистості, довіри, справедливості і ін.), та на нарощення соціального потенціалу (капіталу) та життєздатності сучасного суспільства. Утвердження ціннісних пріоритетів у формуванні сучасного соціального мислення спрямоване на гармонізацію глобального і локального рівнів сучасного соціального світопорядку, є певним способом подолання конфліктогенного потенціалу суперечливих тенденцій глобалізаційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Ясперс (1991) Смысл и назначение истории /К. Ясперс.- М., Из-во Политической литературы, 1991. - 527с.
2. Бергер П. (1995) Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т. Лукман: пер.с англ. Е Руткевича - М.:”Медиум”, 1995. - 322 с.
3. Гидденс С. (2011) Последствия современности. / С Гидденс: пер.с англ.Г.Ольховикова - М.,”Праксис”, 2011. - 343с.
4. Бауман З.(2008) Глобализация. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман. - К.: Видім “Києво-Могилянської академії”, 2008. - 321с.
5. Александер Дж.(2013) Смыслы социальной жизни. Культурсоциология. / Дж. Александер : Пер.с англ. Г.Ольховикова - М., Праксис”, 2013. - 630 с.
6. Кастельс М. (2000) Информационная эпоха: экономика,

- общество, культура: Пер. с англ.под науч.ред. О.И.Шкаратана / М.Кастельс.- М.:ГУВЭШ, 2000. - 608 с.
7. Robertson R. (1992) Globalization:Social Theory and Global Culture / Roland Robertson.-London:Sage Publication, 1992.
8. К устойчивости мира курсом перемен / Эрвин Ласло – М., Логос, 2004. - 208с.
9. Pryazhentseva Kateryna (2017) The Hierarchy of Realities in the ontology of Conflict (to the philosophical analysis of Russian-Ucrainian conflict) / K.Pruazhentseva // Філософська думка-2017. - № 6. - с.111 - 120.
10. Фукуяма Ф.(1999) Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Пер.з англ. В.Дмитрука / Ф.Фукуяма. - Київ, “Кальварія”, 2005. - 376с.

REFERENCES

1. K. Yaspers (1991) Meaning and purpose of history / K. Yaspers.- M., Yz-vo Polytycheskoi lyteratury, 1991. - 527p.
2. Berher P. (1995) The social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge. / P. Berher, T. Lukman : translation from English: E.Rutkevycha - M.:”Medyum”, 1995. - 322 p.
3. Hyddens Ye.(2011) Consequences of modernity../ Ye. Hyddens: translation from English H. Olkhovykova - M.,”Praksys”, 2011. - 343p.
4. Bauman Z.(2008) Globalization. Consequences for people and society / Z.Bauman. - K.:Vyd.dim “Kyievo-Mohylianskoi akademii”, 2008. - 321p.
5. Aleksander Dzh. (2013) The meanings of social life. Cultural Sociology / Dzh.Aleksander - M., Praksys”, 2013. - 630 p.
6. Kastels M (2000) Information Age: Economics, Society, Culture :

- translation from English under the ed. O.Y.Shkaratana / M.Kastels.- M.: HUVЭSh, 2000. - 608 p.
7. Robertson R. (1992) Globalization:Social Theory and Global Culture / Roland Robertson.-London:Sage Publication, 1992 - 224p.
8. Laslo Э. (2004) Macrosvig. To the stability of the world, the course of change / Эрвyn Laslo – М., Lohos, 2004. - 208p.
9. Pryazhentseva Kateryna (2017) The Hierarchy of Realities in the ontology of Conflict (to the philosophical analysis of Russian-Ucrainian conflict) / K.Pruazhentseva // Filososfska dumka - 2017. - № 6. - p.111 - 120.
10. Fukuiama F. (1999) Great collapse. Human nature and restoration of social order.: translation from English V.Dmytruka / F.Fukuiama. - Kyiv, “Kalvariia”, 2005. - 376p.

On the issue of specificity of social thought in terms of global transformations of modern society

S. R. Gayevska

Abstract. The studies of global transformations of modern society reveals fundamental discrepancy between impressive scientific achievements and scientific rationality on the whole, as an integral force of new social order and social rationality and opportunity to affirm optimally harmonious social life at the global and local levels. It in a real challenge to society and human nature, on solving of which the survival and progress of human civilization depend, however, its conflictogenic potential can invalidate the achievements of human scientific intellect. It is this that determines the necessity to form social thought which is able to positively affect conflicting tendencies of globalization by means of reintegration of social experience and preservation of human values at global and local levels.

Keywords: social thought, globalization, social values, society, social reality.

К проблеме специфики социального мышления в контексте глобализационных трансформаций современного общества

С. Р. Гаевская

Аннотация. В статье исследуется проблема социального мышления и его ценностное измерение на основании анализа глобализационных трансформаций современного социума, которые обострили фундаментальное противоречие между достижениями науки и научной рациональности в целом, как интегративной силы социального миропорядка, и социальной рациональностью, и возможностью утверждения гармоничной общественной жизни на глобальном и региональном уровнях, обуславливая необходимость формирования и утверждения основ социального мышления, способного путем реинтерпретации достижений социального познания и опыта, а также сохранения базовых человеческих ценностей на глобальном и региональном уровнях, позитивно повлиять на противоречивые тенденции глобализации.

Ключевые слова: социальное мышление, глобализация, социальные ценности, социум, социальная реальность.

The Philosophy of positivism in economic science

A. P. Kyrychok

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: akyrychok@ukr.net

Paper received 05.03.18; Accepted for publication 15.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-168VI27-13>

Abstract. The article deals with the results of economic research and question of their reliability. The author shows the issue of proof and verification economic research results, approaches to the verification of information. In particular, author pays attention to the principles of positivism and the possibilities of its application in economic science. The author focuses on the existence of two main areas, which are dominated now by economic science: "economism" and "bibliometric". Since economic science is dominated by positions that can be identified as "economics" (the Anglo-American scientific and economic school), excessive attention is paid to the application of mathematical and statistical apparatus in research. The intensity of the use of mathematical methods identified as the quality and reliability of scientific research. There is another tendency: due to the intensity of the use of bibliometric indicators for the evaluation of scientific results, bibliometrics has become a basic tool for verifying the reliability of scientific knowledge.

Keywords: *philosophy positivism, verification of scientific researches, "economism", "bibliottrism".*

Introduction. As in every discipline, in economics it is important to determine the reliability and value of the results of scientific research. The problem lies in the fact that both in economic disciplines and in the humanities as a whole there is a great demand (both from the scientific community and from the side of the public and the state) for clear criteria for the truth of new knowledge. The numerous facts of inability of contemporary economic science to solve current problems, such as the inability to accurately predict the time of economic crises (moreover, to prevent them), despite the unprecedented large amount of accumulated economic information for a large community of scholars, has led to a general distrust of the results of a new economic research. Currently in general scientific discussion there is a tendency to "borrow" the criteria for the truth of scientific knowledge from other disciplines. The philosophical direction of positivism, as well as its trends ("second" positivism - empirio criticism, "new positivism," postpositivism) have developed a methodological and terminological apparatus, including numerous methods of proof and refutation. The successes of the natural sciences, "breakthrough" discoveries, increased the authority of their methodological basis and interest from the side of representatives of other disciplines. In economic terminology and methodology, attempts have been made to apply the principles of positivism, both with direct borrowing of the term, and by using only the methodology. However, in most cases, the use of the concept of "positivism" does not mean a critical attitude to the results of research or the application of other approaches of positive philosophy. On the contrary often hiding behind the authority of positivism adds more uncertainty to the scientific debate.

Therefore, **the aim of the article** is to reveal the peculiarities of the application of the principles and methodology of scientific positivism in economic science.

Scientific basis of research. The issues of methodology and methods of economic research have always been given much attention. Every science school has contributed to the development of a common methodology for economic science. If we say the actual work on this issue, then the contribution of such researchers should be noted. T. Efimenko and P. Leonenko [5] revealed the value of M.I. Tugan-Baranovsky's contribution to the develop-

ment of the methodological apparatus of Ukrainian economic science. A large number of researchers developed issues of empirical research in the economy. In particular, A. Melnyk and N. Tsyschik [6] covered the issue of interpreting empirical data for households, S. Shumska analyzed the significance of empirical research in the study of economic dynamics. V. Heyets [3] disclosed the question of the political and economic principles of economic research as a part of humanitarian research in general. M. Dovbenko [4] considers the question of the methodology of scientific research as part of the problem of further economic theory in general. V. Andriychuk [2] highlights the modern problems of the development of the methodology of humanities research in general, as well as the problems of the development of the methodological apparatus of economic science. In one way or another, all authors point at the problem of evaluating the value and reliability of the results in a situation where a large part of research has an interdisciplinary character, in general the number of scientific information is increasing, and the application of traditional approaches to assessing scientific knowledge is becoming more complicated.

In English economic literature, the question of the methodology of economic research is much broader. The number of works in this direction is quite numerous. For example, L. Boland [8] considers modeling as a universal method of research, which is widely used in economics. S. Drakopoulos [10] analyzes contemporary trends in the development of scientific methodology. Actually, the problem of applying positivism approaches is presented in the works of M. Major [11], where positivism is seen as a set of universal approaches to the verification of economic information. C. Clarke [9] considers positivism as a general scientific methodology that can be applied to economic research. In general, all authors point to several trends. Due to the appearance of an unprecedented large amount of economic information (bigdata), the issue of its processing and interpretation is newly raised. Also, due to the high degree of branching of economic disciplines, conducting of interdisciplinary researches, it became problematic to compare the content of the divergent directions, to compare individual scientific works.

Presentation of the main research material. In the scientific economic literature, there is a relative consensus

about what to consider positivism in the economy: it is such a vision of economic realities, which is based on accurate data on the object of research (that is, those that can be proved, checked), and which can be expressed in monetary terms measurement (in one way or another). Positivism in economic discipline is not identical to philosophical positivism as such (as well as its trends), but it is connected with it in methodological and lexical communication [1, p. 175].

If the question is even narrower and only the economic theory is considered, then positivism is a counterweight to normativism: according to its regulations, the source of economic knowledge should be empirical research, and the discovery of objective laws of economic development is the main objective of any economic research. Abstract theoretical constructs, thinking about "as it should be" (which is characteristic of normativism) from the standpoint of positivism it doesn't have meaning or value. The reality is one: everything is the way it should be. However, positivism is criticized a lot in economic theory: positivism is considered to be more rhetoric in the economic scholarly dispute than the methodological basis for the research apparatus. This point of view is based on the fact that in today's economic theory there is such a diversity of scientific approaches that the boundary between "what is now" and "what should be" is very conditional. Thus, among economists researchers, it is permissible to ignore the results of empirical research if they do not find confirmation in theoretical models (deviations from the theory are attributed to poor government or subjective market factors, speculations, political influence on the economy, etc.).

In short, it is impossible to say what today's economic theory looks like. The number of paradigms, theories, hypotheses and ideological currents is very large. However, it can be argued that over the last few decades in the economic theory there is a struggle between the representatives of the two largest scientific schools: economics and political economy. Representatives of "economics" are associated mainly with the American economic school, political economy - with the European one, but today territorial differences have given way to differences in views. The science school "Economics", which is currently expanding into an entire system of theories and scientific approaches, involves studying the macroeconomic situation, supply and demand, competition, market behavior. The success of economic policy, which is identified with the economics scholarly school in 1990-2000, the economic dominance of the United States has increased the credibility of this scientific direction, although critical views on it are now more popular. Critics blame the "economics" in isolation from the realities of the economy, exaggerating the values of abstract models, as well as the fragmentation of the description of reality. The lack of a holistic, complete, credible look at the economic system is its main disadvantage. Now, when it is available for researchers to study large amounts of data, a developed statistical apparatus is available, as well as unprecedented computing power, an excessive mathematization of economic science creates an illusion of the reliability of its results. That is, the very fact of active use in the study of a mathematical apparatus is often perceived as proof of the data reliability. By the way, this effect –

excessive (often groundless) mathematization of research – is actively spreading to other humanitarian disciplines. That is, the following criterion for the truth of the results of scientific research is deleted: "The degree of reliability, truthfulness and value of the data obtained in scientific and economic research is identical to the degree of application of the mathematical apparatus." In other words, we have a tendency to technologize science, when scientific research, creative approach to the problem and deep understanding of the essence of the object under study are replaced by a set of technological techniques [4, p. 10].

Partially this approach justified itself in the areas where it is possible to fully describe the investigated object (phenomenon) in one array of data, that is, to digitize 100%. This is the facility for the use of all available statistical apparatus. Such an approach can be found in such spheres as trade in commodity, currency and stock exchanges. But even under such conditions, the approach of the scientific school "economics" gives a satisfactory result only during small periods of time, which do not suffer from major systemic crises. As practice has shown, a deep crisis with the help of the entire econometric apparatus cannot be foreseen. Moreover, it is impossible to conduct a qualitative analysis of the situation, to find a way out of the crisis. The global economic crisis of 2008 caused a huge damage to the reputation of "economics" and its apparatus both in society and in the scientific community. In the period before the global economic crisis, all major players in the world market were "armed" with mathematical models, risk management practices. From the standpoint of "economics" they were completely protected, and were out of the risk area. Nevertheless, practice has shown that the most authoritative institutions (rating agencies, for example) turned out to be helpless, their estimates and forecasts were false.

Nevertheless, the approach to economic research, which is practiced "economics" - digitalization of the object of research and the large-scale use of mathematical apparatus deeply entered the economic science [3, p. 8].

Incidentally, such processes occur not only in economic science and related disciplines, but also in other fields of knowledge, areas of creative and intellectual activity. For example, if you consider the system of higher education (in particular, higher economic education), students are simply invited to study a certain amount of information and algorithms of action that they should master and learn to reproduce.

In addition to the norm about the need to use a mathematical apparatus in the study, within the framework of "economics" a certain ideological base was formed, according to which reliable economic studies are considered only those that are performed only within certain scientific categories, concepts and lexis. Such "framework" concepts are: lack of an alternative to private property as the basis of economic development and household incomes, undeniable will of entrepreneurship and the will of a personal choice, personal interest of the person as the main driver of entrepreneurship, free competition, market relations and market self-regulation along with the limited role of the state. The very same economic science is defined as "social science, which explores the problems of the effective use of limited resources in order to maximize the satisfaction of material needs of man" [2, p. 88].

It prevents the formation of an effective methodology of search in economic research and an informal "directive" from society for a fast result, which can be expressed in monetary terms. That is, there is the process of identification of the effectiveness of scientific research and the truthfulness of the results with a potential commercial effect. Figuratively speaking, society (in the broadest sense) expects from scholars a recipe of how to become richer. In part, this position is correct. And it is easy to understand the reason for such expectations. But the task of economic science is not restricted to this. However, society's expectations have very deep implications and versatile manifestations. This phenomenon can be called "academic capitalism". It emerged in economics, which explores highly capitalized spheres of the economy - banking, stock markets, and spread to the rest of the economic disciplines.

An important place in the assessment of the truth of scientific results, as well as knowledge in the broadest sense, is the widespread concept of the "knowledge economy". On the one hand, the emergence of this concept, from the standpoint of which the greatest value produced by the economic system is knowledge. You can agree with this. But on the other hand, the question arises of assessing this knowledge, assessing the growth of such "knowledge economy". So there is a request for a reassessment of scientific results (it is the basics of any new knowledge) on a commercial basis. In some cases, this can be realized. That is why we have development of the direction of the economy, which deals with intellectual property. According to it, the effectiveness of scientific research is equated with the value of the patent, which protects the object of intellectual property, which is the result of this study. To some extent the approach is quite convenient: in many scientific fields (especially those in which laboratory research is used), during the research and development, the final result is a certain development (material, substance) that can be sold. Especially, if we are talking about a study that is aimed exclusively at solving a particular practical problem. But for the most part, such a commercial approach to the evaluation of the scientific performance results only in the hyperbolisation of monetary valuation [7, p. 70].

That is, we can say about "economism" in the economy as an analogue of positivism. However, as an empirical confirmation in "economism" a fairly limited research apparatus is used, where too much importance is attached to the mathematical methods and ideological and theoretical positions of the liberal economy.

In the context of the interpretation of positivism in economic science, one should pay attention to another very important trend that has embraced the entire scientific sphere: the absolute value of bibliometric indicators. The articles cited by the Web of Science and Scopus databases were introduced to facilitate the statistical analysis of scientific results, the alignment to one standard scientific reporting, and the ease of navigation among previously published articles. But for the time being, this approach (bibliometrics) has spread to such a scale that it has become a criterion of truth to be replaced. That is, the fact of publication of an article in a magazine with a high Impact factor is accepted as a recognition of the value, authenticity and scientific significance of the published

material (although, in fact, it only reflects the subjective assessment of the editorial board of the magazine). But the value of bibliometrics to assess the reliability of scientific results is so great that one can speak of a separate, specific kind of positivism in economic science - "bibliometrics" [1, p. 185].

Discussion around bibliometric indicators is quite continuous and complicated. With a number of advantages and benefits that are contained in bibliometrics as a method of generalized analysis of the effectiveness of research, it can be said that now there is the hyperbolisation of such indicators. And not in the understanding of the assessment of the contribution and level of qualification of the individual scientist (this is where the bibliometric works well), but in understanding of the substitution of the biometric objective criteria of truth.

Skeptics say that this approach is a pull-out of the context of the tools of bibliometrics and their application is for "the assessment of everything." In fact, the numerical strengths of bibliometrics create the illusion that this toolkit can solve all the critical issues of scientific evaluation. But with the help of bibliometric indicators it is impossible to evaluate the creation of new theories, scientific breakthroughs, advancement of revolutionary scientific ideas [8].

The desire of the authorities, the private sector and (partly) society to "corporatize" the scientific sphere, equating it with other areas of economic activity, is prompted by increased demand for bibliographic indicators. This distorts the perception of society by science, research, and, in the end, the meaningful devastation of scientific research. Indeed, in order to have a high ranking of citations, it is not necessary to have great scientific achievements. Just as not every scientific result can find a response in the scientific community. In the end, the misuse of bibliometrics significantly disorients the scientific community.

The penetration of bibliometrics into the scientific community, the dissemination of "bibliometrics" as the fundamental criterion of value and the truth of the scientific result completely rebuilds the perception of the scientific community. There is a "cult of numbers" when a scientific search of both individual scientists and entire groups is directed only at those areas and scientific problems, the publications on which have the highest chances to be cited. Skeptics even say the general tendency that managers who care for the scientific sphere are under the "hypnotic action of bibliometrics" and believe in its "magic power". If we talk about economic science, then under such conditions, scientific research is to "hunt for fresh and original statistical data", and their conduct of the standard (according to a stable algorithm) statistical analysis and complete neglect of qualitative analysis [1, c. 188].

The adoption of the principle of "bibliometrics" as the main in determining the value and reliability of scientific research leads to a number of negative consequences. Thus, the structure and new knowledge are "simplified" and the motivation for completely original research is lost. Because every scientist is involved in the quest for citation, all topics that have no chance of being quoted are left out of his attention. Instead of a complex and multifaceted scientific picture of the world, we receive a series

of ratings and "line-ranked" articles - from the most cited to the least cited.

Further – more: strengthening the public request for the reform of science, transferring it to the generally accepted in the public administration or business organizational framework sharply raises the question of a universal instrument for measuring the effectiveness of science and the effectiveness of the scientist. It is here that the instrument of bibliometrics falls to the point. Thus the position of "bibliometrics" is strengthened, and these changes are followed even at the level of human communication of scientists and their mutual perception. Instead of discussing substantially new publications, and the essence of the contribution to the science of each of the colleagues, the quotation level is subject to discussion. But the formation of science and its development – this is not a chain of people with the highest level of citation: it is a story of changing views, the emergence of ideas, proof and refutation, original experiments, scientific research [2, p. 87].

Consequently, the adoption of the principle of "bibliometrics" in economic science as one of the manifestations of "positivism" has several consequences. On the one hand, society (and the state) receives a clear structure for scientific sphere and scientific knowledge. The results of scientific studies are relatively easy to measure and substitute. But, in essence, there is a substitution of concepts: instead of focusing on new knowledge, the scientist (or team of researchers) focuses on obtaining results that will be well cited. Cognition, as the main objective of research, is replaced by efficiency and productivity. It means that the funds are allocated by the society to the scientific sphere (through public or private institutions) for the scientists not to advance in knowledge of the surrounding world, but to make them more effective. Such a model works only when it comes to applied tasks, or about the most common problems, the essence of which is understandable to a middle-educated person. But this model is helpless for solving complex scientific problems.

Conclusions received from the research. Due to a number of reasons (increasing the volume of information, complicating the structure of economic science etc.), the issue of verification of the results of economic research

and evaluation of their quality and reliability have become relevant. Economic policy, the practice of applying the results of economic science has shown that quite often the scientific provisions are separated from life, and the constructed economic models do not reflect reality. Moreover, the failure, with the help of a modern mathematical apparatus, to make credible forecasts of economic development raised the question of the usefulness of economic science in general. In this situation the scientific community began to debate about the development of the methodological component of science, its evidence base. In view of this, the philosophy of positivism is a rather popular direction among scientists engaged in methodological problems of economic science. However, positivism in the economy has a slightly different meaning, rather than purely philosophical positivism: it is reduced to the priority of empirical data over theoretical constructions. However, the spread of the ideas of positivism in economic science has several negative manifestations: the establishment of "economism" and "bibliometrics". "Economism" is to exaggerate the value of mathematical and statistical substitution concepts. Instead of the effectiveness of scientific research, they speak of the efficiency and productivity of the scientific sphere. The significance of scientific information has been replaced by a subjective assessment of the scientific community. Another manifestation of "positivism" in the economy is "bibliometrics", excessive use of bibliometrics tools to assess the effectiveness and significance of scientific research. A request from the society on a simple and clear structure of the scientific sphere and a universal assessment of scientific activity led to the fact that bibliometrics became the main method for determining the significance of scientific work, the scientist, the importance of scientific direction. In general, despite the apparent need for further development of the scientific methodology of economic science in the part of the evidentiary apparatus, there is a substitution of concepts. The principles of positivism, which are mostly declared, are replaced by excessive use of mathematical apparatus, subjective evaluation and the use of bibliometrics as a universal method for evaluating scientific results.

REFERENCES

1. Алексеев, А.П., Алексеева И.Ю. (2015). Экономический позитивизм и будущее науки. *Философия науки и техники*, 20(1)
2. Андрійчук В.Г. (2016). Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*, (7), 87-94.
3. Геєць В. (2015). Політико-економічні засади дослідження сучасного суспільства. *Економічна теорія*, (3), 5-13.
4. Довбенко М. (2017). Економічна теорія початку XXI століття: криза чи розвиток? *Журнал європейської економіки*, 9(1), 3-18.
5. Єфименко, Т.І., Леоненко, П. М. (2015). Методологічний фундамент економічних поглядів МІ Тугана-Барановського (до 150-річчя від дня народження). *Фінанси України*, (4), 7-33.
6. Мельник, А., Ціщик, Н. (2017). Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, (3), 7-21.
7. Шумська, С.С. (2017). Гроші та економічна динаміка в Україні: теорія та емпіричні оцінки взаємозв'язку. *Економіка та суспільство*, 63
8. Boland L.A. (2014). *The Methodology of Economic Model Building (Routledge Revivals): Methodology After Samuelson*. Routledge.
9. Clarke C. (2016). Preferences and Positivist Methodology in Economics. *Philosophy of Science*, 83(2), 192-212.
10. Drakopoulos, S., Katselidis, I. (2014). The development of trade union theory and mainstream economic methodology. *Journal of Economic Issues*, 48(4), 1133-1149.
11. Major M.J. (2017). Positivism and "alternative" accounting research. *Revista Contabilidade & Finanças*, 28(74), 173-178.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu